

## ХУГАС ИНДЖЕДЖИЯН, СТЕПАНОС КЮВЕР АГОНЦ (1789—1800)

Географ, историограф, филолог, Хугас Инджеджиян е един от най-ярките представители на арменската култура извън пределите на Армения през периода XVIII—XIX в. Роден е през 1758 г. в Цариград. Образованието си получава в духовната семинария на арменската Мъхитаристка конгрегация на о. Сен Лазар във Венеция, а от 1779 г. е член на тази конгрегация. Участва в написването на многотомната „География за четирите страни на света“ на Степанос Кювер Агонц. Томовете „Нова Армения“ (1806 г.) и „Османска държава“ (1804 г.) са изцяло негово дело. Инджеджиян е виден публицист, редактор на вестник, преподавател, историограф, хронист. Автор е на географии на Армения, Европа, Африка и други страни и континенти, в които синтезирано са представени сведения от гръцки, византийски и асирийски извори. През 1794 г. написва пътеписната си география в стихове „Летовище Визант“, в която са описани природните и историческите забележителности, градовете и селищата, разположени край Босфора и Дарданелите. Хугас Инджеджиян е пътувал много и част от трудовете му са написани пътьом. Между 1792—1809 г. няколко пъти минава през България. Умира през 1833 г.

Произведенията на Х. Инджеджиян по история и политическа география са събрани в осем поредни тома под общото заглавие „Тарабадум“ („Векоописание“), в които е представена историята на различните страни за периода 1750—1800 г. Освен тях е написал „Хроника на политическите събития (1803—1820)“, както и няколко филологически труда. Произведенията на Х. Инджеджиян и до днес не са загубили своята стойност, продължават да са ценен извор за историята и географията на редица страни в света.

\* \* \*

Степанос Кювер Агонц е инициатор за създаването на дванадесеттомната „География за четирите страни на света“, неин съавтор, съставител и издател. Роден е през 1740 г. в гр. Джурджов, Трансилвания (дн. Сънниколау Маре, Румъния), където получава образованието си. През 1757 г. постъпва в манастира на Мъхитаристката конгрегация на о. Сен Лазар във Венеция, завършва духовната семинария, усъвършенствува арменски и латински език (Агонц не е знаел добре арменски, защото е от армено-унгарски произход) и започва да работи в областта на историята и теологията. След като е ръкоположен за свещеник, неговият многостранен талант като автор и изследовател започва да се проявява. През 1800 г. става абат на Мъхита-

ристката конгрегация и на манастира на о. Сен Лазар във Венеция. Там енергично развива учебно-възпитателната работа, с което дава силен тласък на изследователската и издателската дейност. Степанос Агонц е крупна фигура в политическия, духовния, гражданския и културния живот на Венеция и Италия, известен е в Германия, Австро-Унгария, Румъния, Сърбия, Армения и Турция (Цариград). По време на неговото абатство процъфтява талантът на редица арменски историци, теолози, филолози, географи, като Аведикян, Авкерян (учителят на Байрон по арменски език), Чамчян, Инджеджиян. Агонц пътува често из Османската империя, в Италия, Трансилвания, Полша и сам събира материали за многотомната география. Пътувайки за Цариград, на два пъти минава през България и Сърбия. Умира през 1824 г.

\* \* \*

Съвместната дейност на Хугас Инджеджиян и Степанос Кювер Агонц дава изключително богати плодове. Инджеджиян като по-млад по-често пътува от Венеция за Цариград и многократно минава през Трансилвания, Влашко, Молдава, Крим, България, Сърбия, Беломорска Македония, Източна Тракия. Това е периодът между 1778—1810 г., изпълнен с бурни политически събития в Османската империя — борба на сърби и българи срещу турския феодален жет, руско-турските войни 1769—1774 и 1787—1791 г., отражението на Селимовите реформи през 1781—1791 г., свързани с централизирането на турската феодална власт и засилването на вътрешните дестабилизиращи фактори на Турция.

Идеята да се напише многотомна география на света за просвета на арменския народ се ражда у Агонц и намира гореща поддръжка от Инджеджиян, който се заема с написването на три от томовете. Като абат на конгрегацията Агонц организира издаването на томовете, част от които са богато илюстрирани с гравюри и оригинални карти на континентите и страните, изработени от арменски гравьори в Амстердам, Цариград и Венеция.

Двамата автори написват своя многотомен труд, използвайки латински, византийски, гръцки, асирийски, персийски, турски, арменски, немски, френски, унгарски извори. Всичко това те допълват със свои лични наблюдения и впечатления, съпоставени с разказите и сведенията на стотици търговци, мисионери, дипломати, консули, посетили тези страни и селища, както и със сведенията на коренните жители на Албания, България, Сърбия, Етиопия, Франция, Персия, Италия, Трансилвания и т. н. Тяхната огромна събирателна, съставителска и авторска работа продължава десет години и от 1800 г. започват да излизат томовете.

Историческата география на Хугас Инджеджиян — Степанос Кювер Агонц има пътеписен характер, без да носи присъщите елементи на този жанр. Описанията са правени в различно време, липсва последователност на пътуването. Целият материал е построен на географски принцип, но това не е попречило на авторите да разказват непринудено за онова, което са видели, чули и прочели. В географията сравнително точно се дават богати сведения за природата, етнографията, стопанския живот и характера на населените места по четирите континента на света на фона на древната, средновековната и най-новата история на описваните страни и народи.

Шести том от многотомната география е посветен на Османската държава. Описанието на селищата и демографските райони е изградено на принципа на съществуващото административно деление на Османската империя в края на XVIII в., а именно еялет (вилает) Софеа и еялет Осу, обхващащи днешните територии на България, Югославия, Албания, Северна Гърция, Югоизточна Тракия, Придунавско Влашко (Румъния), Северна Добруджа и земите между реките Днестър и Днепър. Описани са повече от 300 селища и природни забележителности.

Двамата автори са ползували и се позовават предимно на „Джихан нюма“ („Светопоказател“) на Кятиб [Евлия] Челеби — първото цялостно историко-географско произведение на турски език от XVII в. и една от първите турски печатни книги (1732 г.).

Пътеписната историческа география на Хугас Инджеджиян—Степанос Кювер Агонц е откровен разказ, където страните и народите са описани независимо от конкретните политически условия. Авторите са се стремели да дадат на своите сънародници колкото може повече сведения за миналото и настоящето на света.

Преводът на публикуваните части от том шести на географията е напразен от оригиналното издание: „География за четирите страни на света“ (Европа, Азия, Африка, Америка), подготвена от Хугас Инджеджиян с разрешението, опеката и участието на негово светейшество абата Степанос Кювер Агонц. Т. VI, Европа, 1804, Венеция (о. Сен Лазар) (на арм. ез.).



## ГЕОГРАФИЯ

### ОСМАНСКА ДЪРЖАВА

#### I ЕЯЛЕТ СОФЕА

(Беглербегство)

В Княжеската канцелария е записано: „Еялет Румели“. В неговия главен град Софеа е седалището на великия паша, който се нарича *вали* и *беглербег*, защото поради старшинството си освен като управител на своя град той ръководи и всички паша, намиращи се в границите на Румелия. Тук е седалището на *моллата*. Така наречените на турски *лива* или *санджак* в княжеската канцелария са подредени по следния начин и са 16 на брой: 1. СОФЕА<sup>1</sup>, 2. СЕЛАНИК<sup>2</sup>, 3. ЮСКЮП<sup>3</sup>, 4. ОХРИ<sup>4</sup>, 5. КЪОСТЕНДИЛ<sup>5</sup>, 6. ТРХАЛА<sup>6</sup>, 7. ДЕЛВИНЕ<sup>7</sup>, 8. ИСКЕНДЕРИЕ<sup>8</sup>, 9. АВЛУНЕА<sup>9</sup>, 10. ИЛБАСАН<sup>10</sup>, 11. БЕРЗЕРИН<sup>11</sup>, 12. ДУГАКИН<sup>12</sup>, 13. АЛАДЖА ХИСАР<sup>13</sup>, 14. ВЕЛЧЕДРИН<sup>14</sup>, 15. ЯНЕА<sup>15</sup>, 16. СЕМЕНДРЕ<sup>16</sup>.

## СОФЕА

(Лива или санджак)

Част от нея в древността се е наричала Тракия, а другата Мизия, които после бяха наречени БЪЛГАРИЯ. Откъм север е оградена от река Дунав и тя попада между Никеполия<sup>17</sup>, Къркилисе<sup>18</sup>, Гелиболия<sup>19</sup>, Селаник<sup>20</sup>, Юскюп<sup>21</sup>, Кьостендил, Семендре и Пелвине<sup>22</sup>. Освен реките, които се вливат в Дунава<sup>23</sup> и Средиземно море<sup>24</sup>, [областта] има забележителната река Меридж<sup>25</sup>, която тече от запад на югоизток и след като премине Татар Пазар<sup>26</sup> и Филибе<sup>27</sup>, стига до Едирне<sup>28</sup>, минава край града и точно тук приема водите на река Арда, която носи името си от едноименния град<sup>29</sup>, през който тече. Тук тя приема водите на река Тунджа.\* И сляла водите на тези две реки, тя се отклонява на юг и след като мине край Диметока<sup>30</sup>, близо до Енези<sup>31</sup>, се влива в морето срещу остров Семендрек<sup>32</sup>.

От Филибе реката става плавателна. За мостовете на Меридж ще говорим тогава, когато се спрем подробно на Филибе и Едирне, обаче най-големият от всички е мостът при Мустафа паша — Мустафа паша кьопрюсю<sup>33</sup>, за който ще говорим, когато стане дума за областта Чирмен<sup>34</sup>. В миналото реката Меридж се е наричала Ромбос, по-късно — Хеврос, на латински — Хебрус, както я споменава Плутарх<sup>35</sup>, като най-голямата река на Тракия и за чинито студове говорят Вергилий<sup>36</sup> и Оврадий<sup>37</sup>. От древните източници Плиний<sup>38</sup>, а от по-новите — ръкописната Джихан-нюма<sup>39</sup> пишат, че от горното течение на голямата река се вади златоносен пясък.

По-нататък ще разгледаме планините и полезните изкопаеми на областта, както и нейното почвено плодородие. Известно е, че тук има богати железни рудници.

По-нататък се изброяват кадълъците на еялет Софеа — 52 на брой. Авторите подчертават, че всички с изключение на Софеа, Филибе и Едирне са имали седалища на провинциални управители и младши съдии, а в другите имало само молли. Властта на тимарите, зиаметите и маликяните са представени от *субашите* и *войводите*. В Едирне се намирало седалището на *бостанджибашията*.

СОФЕА, на гръцки София

(кадълък)

Столицата [на кадълъка] е построена в равнината между Едирне и Белиград, на осем денонощия път югоизточно от Белиград и на 13 деннощия път североизточно от Стамбул\*\*, на шосето, во-

\* Името на Тунджа произхожда от древния тракийски гр. Тонзос, споменаван от Птолемей. Според Леунклавий това е тракийската река Денарон. Според други тя се нарича Даксос, както я нарича Свидас.

\*\* По нататък Стамбул в авторския текст ще бъде заменено с Цариград — Б. съст.

дещо от Цариград за Белиград, а оттам за Маджария<sup>40</sup>, и Венеция, от която Софеа отстои на 13 денонощия път. Разположена е в лявото горно течение на притока на река Дунав, наричан Искар или Оскам<sup>41</sup>, в който се вливат водите на два протока, идващи от Кьостендил и Самаков.

Тук [София] е седалището на *беглербега* на Румелия и на *моллата*, който по величина е вторият сред *моллите* на дванадесетте града. Но от известно време седалището на *беглербега* е пренесено в Манастиър<sup>42</sup>.

Градът има интересно местоположение. Дълъг е почти три мили, но въздухът не е много здравословен, защото наблизко има блата. Зимата е дълга, непрекъснато ваят дъждове и градът от южната си част е ограден от планини.

Жителите на този град са главно турци, българи и гърци, които си имат митрополит<sup>43</sup>, когото наричат ипертимос, сиреч светейшество. Тук живеят и работят както арменски, така и еврейски търговци. Евреите си имат синовал (синагога). В миналото в Софеа имаше много венециански търговци.

Къщите на града са пръснати и всяка една от тях има гъсто залесен двор. Затова погледната отдалече, [София] изглежда да е построена в гъста гора. Улиците при дъжд са ужасно кални, покрити с локви, защото само някъде има калдъръм<sup>44</sup>.

Като търговски град [София] има пазарища и търговски ханове, бани с минерална вода с мъжки и женски отделения. Тези бани имат каменни куполи и са сводести. Там видяхме басейни и малки отделения, които представляват самостоятелни бани.

В града има джамии, една от които е на Махмуд паща<sup>45</sup>, везир на султан Мехмед II<sup>46</sup>, който построил и медресе, баня, гостоприемница-хан, за да увековечи паметта си.

Сред старите постройки е забележително и много известно сараджхането<sup>47</sup>, чието производство се купува от много търговци и джамбази от близки и далечни градове и страни.

Само на няколко мили от града се намира планината Вейтуш<sup>48</sup> (Вейтуш даг), на гръцки — Витоса, в чиито поли откъм града се намират четири много известни, топли минерални извори. В единия от тях, където се изкъпахме, водата извираше гореща. По склоновете на същата планина [Витоша] се намират селца, ливади и пасища, а в полите ѝ — разорани ниви и раззеленили се лозя. Известиха ни, че по тези места има и железни рудници.

В ръкописната космография е записано, пък и ние станяхме очевидци на един чудотворен басейн — нещо много изумително, което се среща само тук. Четиригълният водоем е изидан от кехлибарен камък и е пълнен с вода, която непрекъснато изтича, но басейнът незнайно откъде се пълни и водата му никога не спада. С очите си видяхме, че няма тръба или отвор, откъдето басейнът да се пълни. Водата му, както ни казаха, премахва камъни и пясък в пикочните пътища.

Тук се намира и един много стар и дълбок кладенец, в който, като хвърлиш камък, плясъкът от падането му във водата звучи продължително.

Освен това [край София] посетихме пещера, в която видяхме инструменти за сечене на монети, както и други сечива. Местните жители твърдят, че в древността тук имало *зарбхане*. На това твърдение може да се вярва, защото в този край има следи от стари златни мини. Това особено проличава при проливни дъждове, защото поронте носят със себе си *тибир*, което не е нищо друго освен златен прах.

Древната история на града не е много изучена и известна. Милетий казва, че градът е наречен Софеа, защото възникнал по време на строителството на цариградската църква „Айа София“.<sup>49</sup> Други твърдят, че Софеа е построена от император Юстиниан<sup>50</sup>, а трети — че е построена и именувана на втората жена на император Юстиниан — София<sup>51</sup>. Казват също, че [София] възникнала върху руините на древния град Сардики. Впоследствие селището било разширявано и българите наричали Софеа с името Триадица<sup>52</sup>. Според Кедринос Триадица в древността се наричала Сардики<sup>53</sup>. Тази Сардики или, както се произнася по латински, Сардика в древността също я наричали Сердики. Така я нарича Амианос<sup>54</sup> в Теодосиановия кодекс<sup>55</sup>. Същото име срещаме и върху една стара монета.

В древността тя [Сердика] попадала в провинция Долна Мизия<sup>56</sup> и по-точно онази нейна част, която на времето се наричала провинция Дакия<sup>57</sup>. И понеже Дакия заемала източната част на Велика Люрикия<sup>58</sup>, затова Теодосиос пише: „Град Сардики е столица на илирийска Дакия.“<sup>59</sup> Император Траян<sup>60</sup> разширил този град. В 347 г. в Сардики се състоял голям събор на 250 или 300 епископи<sup>61</sup> за утвърждаване на никейския Първи събор, който не установява и не утвърждава нищо ново в областта на религията, но се свиква, за да утвърди никейците, и затова не се зачита като всеобщ събор, а само като допълнение на главния [никейския]<sup>62</sup>. Каноните, които бяха установени [на него], някои приписват на никейците.

Когато българите приемат християнството, този град [Сердика] става седалище на архиепископа, което е причина за разпри между римляните и цариградчаните по отношение правата на епархията.<sup>63</sup>

По времето на султан Мурад I<sup>64</sup> един от неговите министри — Лала Шахин паша, обсажда Софеа, но въпреки големите си усилия не успява да я превземе. Накрая един турски младеж, преоблечен като благородник, отива при княза на града, когото османците наричали текфур<sup>65</sup>, т. е. цар, и получава от него длъжност в управлението на града. Той служи там до деня, в който заедно с княза и свитата отиват на лов. Младежът издебва момент, когато князът се откъсва от свитата, хваща го, връзва го, качва го на кон и го отвежда при *беглербега* на Филибе, който

се наричал Балабан паша. Пашата веднага пристига с войска, а текфурът предава крепостта на пашата. В 1595 г. маджарите<sup>66</sup> разрушават голяма част от крепостта.

#### ФИЛИБЕ<sup>67</sup>

Този град се намира между Софеа и Едирне, на самия царски път<sup>68</sup>, отдалечен на около 70 мили от двата града. Част от града е построен по склоновете на планината, а другата в равнината. На върха на планината стърчи четириъгълна кула<sup>69</sup>. Тук е седалището на *Назъра* и на *моллата*, който стои на първо място в йерархията на дванадесетте съдии. Жителите му се състоят от турци, българи и гърци. Гърците са повече от турците. Тук се намира и седалището на гръцкия митрополит, наричан ипертимос и Екзархос на Тракийската Дроговидия.<sup>69\*</sup>

Нашите арменци наброяват 80 домакинства, които имат църква „Сурп Кеворк“. В града живеят и немалко евреи.

Във Филибе видяхме много пазари, гостоприемници, бани и джамии. Освен гръцките църкви има и два кръстообразни, зидани с камък параклиса<sup>70</sup>, в единия от които според преданията, разказани ни от местните жители — християни, е проповядвал апостол св. Павел. Вън от града, из околните равнини могат да се видят много земни могили — гробници на видни и високопоставени римляни от миналото, паднали в боевете по време на войните.<sup>71</sup>

Според ръкописния Светопоказател княжеският данък възлиза на 40 пари. Земята на тази провинция е плодovitа на зърнени храни и особено на ориз, който се изнася в Белиград и в съседните епархии и провинции.

Река Меридж минава почти през средата на града, а над нея е спуснат голям дървен мост. Оттук тя става плавателна за корабчета и лодки, защото в горното ѝ течение водите са по-малко и тя е плитка. Корабоплаването до известна степен улеснява търговията между съседните провинции и области.

В древността според Плиний този град се наричал Понерополис, а по-късно бил преименуван Филипопол — на името на основателя на града. Плиний казва, че сега градът се нарича Тримонциум<sup>72</sup>, срещ трихълмие, поради особеното му местоположение и защото неговите къщи лазят чак до върховете на тези хълмове. Птолемей пък нарича този град Тримонцион, но го назовава и Адрианополис<sup>73</sup>, който е съвсем друг град. Може да е случайна грешка при написването или може просто той да бърка двата града. Амианос<sup>74</sup> наричат град Евмолпия. Градът бил наречен Филипополис, град на Филипос — син на Амндас Филипос, както го нарича Стефан Византийски<sup>75</sup>, т. е. на името на бащата на Ал. Велики, а не на името на император Филип<sup>76</sup>, както го смята и назовава Леунклавий<sup>77</sup>, повтаряйки грешката на друг един гръцки автор. Това е така, защото Пли-

ний и Ливий<sup>78</sup> споменават град Филипополис\* много преди царуването на император Филипос. Мартиниер<sup>79</sup>, който отрича всички тези тълкувания, сякаш не обръща достатъчно внимание на Стефан Византийски, съмнява се и се пита дали наистина градът е преименуван на бащата на Александър Велики — Филипос, или е наречен на бащата на Филип Персенк,<sup>80</sup> който бил също македонски цар.

Плиний и Птолемей поставят Филибе в провинция Тракия близо до планината Родоп. Но Стефан Византийски поставя града в Македония, като има пред вид обширната държава по време на царуването на бащата на Александър Велики, който пак според същия автор завзел част и от Тракия. В 1360 г., по времето на Султан Мурад I, неговият министър Лала Шахин присъединил тази територия към османската държава.

### ТАТАР ПАЗАР

(кадълък)

Този град е разположен в горното течение на реката Меридж, там където се влива една друга рекичка.<sup>82</sup> Сливането на двете реки става извън града. Намира се на едно денонощие път западно от Филибе и на 13 денонощия — от Цариград. Построен е в полите на планина и има живописно разположение. Жителите му са съставени от турци и гърци. Градът е известен като център на процъфтяваща търговия, където стават големи пазари, наречени мараш, и се върти оживена търговия с аба, кожи, восък, мед и други стоки. Според ръкописния Светопоказател Татар Пазар е главен център на Пловдивското нахие. Според някои [историци и географи] в древността градът се е наричал Зирма<sup>83</sup>. Оттук се отделя път, водещ за Самаков, който после продължава за Кьостендил. Има няколко минерални извора и е седалище на областния управител, високопочтения Сарухан бей. Тук е и седалището на Наиб.

КАПУЛУ ДЕРБЕНТ<sup>84</sup> е скалиста клисура, минаваща през склоновете на планината Ченге<sup>85</sup>, на разстояние приблизително 8 часа път от Татар Пазар. В тази клисура видяхме останки от триумфална арка, опряна на две колони, откъдето е получило името си [Вратнешка клисура, проход, Вратник]. До арката се виждат останки от разрушена крепост, част от която е строена с камък, а другата с тухли. Някои европейски пътешественици смятат, че тази арка е построена от император Траян и я наричат Траянови врата. В съседните планини има минерален извор и богати железни рудници. В този район има още една клисура, наречена Къздербенд, сиреч Момина клисура.

\* Това е така, защото Плиний умря по времето на император Тит, а Ливий — при царуването на император Тиберий.



## ДРАМА<sup>86</sup>

(кадълък)

Този град се намира близо до Сирос<sup>87</sup> и е с безброй естествени извори (минерални), гори, джамии, бани, пазарища и красиво излетно място, където се намира басейн, който се пълни от самоизвираща вода с такъв дебит, че е в състояние да задвижи и воденица.

В Драма се тъкат разнообразни платове за шатри и палатки. Произвежданият ориз и отглежданите мулета са забележителни и много ценени.

## ФИЛИБЕДЖИК<sup>88</sup>

На гръцки Филипи. Малко гръцко село, близо до развалините на древен град. Намира се на пет часа път от Драма. Видяхме развалини на древни крепости, полуразрушени крепостни стени, спускащи се по склоновете на планината до нейните поли. Обясниха ни, че това са руини на великолепни и грандиозни строежи, включващи и един красив амфитеатър. Бохос Хугасян видя там монолитна каменна колона, висока близо двадесет и широка около четири стъпки, която, струва ми се, е била пиедестал на паметник, защото върху същия постамент е изсечен латински надпис, от който моят спътник Хугасян успя да прочете само два реда: „В древността се наричаше Филипи [ние, арменците го пишем Филипос]. В миналото Филипи се е наричал Кринидис<sup>89</sup> (заради изворите си). Когато го заграбват чрез редица войни от тракийците, на кринидинците се притича на помощ Филипос [Македонски] и тогава било наречено Филипос. Понеже градът се е намирал в съседство с Македония, затова Стефан Византийски го нарича македонски град. Но според Мартинер<sup>90</sup> мнозина го смятат за тракийски град.

Апиан и Дион, уточнявайки местоположението на селището, казват, че се намира близо до планина, че в древността се е наричало Банкеос и Симполос<sup>91</sup>. Това личи по монетите, сечени по времето на император Котис I<sup>92</sup>. От някои стари надписи също е известно, че първи император Юлий<sup>93</sup>, а по-късно и Август<sup>94</sup> насила са докарали и заселили по тези места римски преселници. Плиний нарича селището Коловния или на латински Колония, означаващо преселник. Жителите се наричали римляни. За тези, които пристигнали от Тракия и Македония, това била Първа Колония. Така го тълкуват латинските и гръцките източници, а не като Първи град. Защото първият град, в който попада апостол Павел, е НОВ ГРАД или на гръцки НЕАПОЛИС<sup>95</sup>, също съседен на Македония. Това навярно е станало по време на водената война на Филипийското поле, където Касий и Брут<sup>96</sup> били победени от Август и Антоний.

## ГЮМЮРДЖИНЕ<sup>97</sup> И ЕНИДЖЕ-КАРАСУ<sup>98</sup>

(кадълъци)

Първото селище [Гюмюрджина] е на пътя за Селаник<sup>99</sup> на осем денонощия разстояние от Цариград. Има няколко джамии, бани, пазари и крепост. Някога тук живеели много евреи. Около селището има разкошни бадемове гори, а наблизо се намира рудник за производство на природна стипца.

През 1372 г. градът бил завоюван от министъра на султан Мурад I — Евренус бег, който построил имарет.

Второто селище (Карасу Енидже) е названо на рекичката Карасу<sup>100</sup>, над която Кьопрюлу оглу Фазъл Ахмед паша<sup>101</sup> построил мост. В миналото тази река се наричала Несос<sup>102</sup>. Селището е на едно денонощие път от Гюмюрджина, има няколко бани и имарет. Пътувайки с лодка по река Карасу, хората почти за ден пристигат в Кавала.<sup>103</sup> Западно от селището се простира дългата планина Джебели Карасу, голяма част от която е покрита с гори.

## МЕНЕЛИК<sup>104</sup> И САРЪШАБАН<sup>105</sup> И ЧАГЛАИК<sup>106</sup>

Първото [селище] се нарича още и Меленик, на гръцки Меленикос. Има градски облик, построено е между Петрича<sup>107</sup> и Неврокоби.<sup>108</sup> Край него тече реката Сирос,<sup>109</sup> която стига до град Сирос. Тук е седалището на гръцкия митрополит, наречен ипертимос. Кедринос и Ортелиос, позовавайки се на Григорас, наричат това селище Загорска крепост<sup>110</sup> и го включват в провинция Тракия.

САРЪШАБАН е село с градски облик, намиращо се в съседство с Еникьой<sup>111</sup>, на гръцки Неохорион, чиито жители се занимават с превоз на пътници с талиги.

## НЕВРОКОБ, на гръцки Неврокоби

(кадълък)

Това селище с градски облик е построено между Драма<sup>112</sup> и Разлог<sup>113</sup>. До него се намира голямата планина Бюридие<sup>114</sup>, което означава отсечена. Тя крие богати железни руди. В древността [селището] се е наричало Нестоси Никополис<sup>115</sup> поради реката Карасу, за да се отличава от другия Никополис до Емос<sup>116</sup> [Никополис при Емос]. И двата [Никополиса] се намирали в Тракия. Първият Никополис, за който става дума, е отбелязан на старите монети като Олбия или Улбия. Император Траян го построил на левия бряг на реката.

## СИРОС И ТИМУРХИСАР<sup>117</sup>

(кадълъци)

Първият град е разположен в полите на планина и до него се отива за две денонощия, като се тръгне от Селаник. Северно от него по високите хълмове има развалини на древна крепост, чиито стени достигат до полите на възвишенията, където има и друга крепостна стена в развалини.

Градът е разположен непосредствено в полите на хълма и в него, както потвърждава и ръкописният Светопоказател, има 10 джамии, 8 бани, пазарища, ханове, *имарет*. Жителите му, особено гъркините, изработват красиви хавлии, кърпички, бански принадлежности и ленени пешкири с различни орнаменти. Градът се водоснабдява от специален подземен водопровод, но има и голяма чешма, наречена Гуджен сую, извираща от един четириъгълен каптаж, зидан от варовик. Изобилна вода има и в излетната местност Хисар Алтъ. Тя е толкова много, че може да задвижи 5—6 воденици. Жителите на Сирос отглеждат в плодородните зеленчукови и овощни градини чудесно грозде и вид тикви, наречени Сукабак. Равнинните местности южно от града представляват Челтиклик, сиреч поля, засети с ориз.

За жителите на Сирос е създадено чудесно летовище в близката планина, залесено предимно с бор и други дървесни видове, което турците наричат Таин. Въздухът на тази планина е чист и здравословен, водата — приятна и изобилна. На много места има извори и текат бистри ручей, на брой около 300. В това летовище също има няколко джамии, баня и павилиони, а при нужда се откриват и пазарища. На североизток от Сирос на едно денонощие път е построена куполна каменна баня с басейн и минерална вода. Сироската крепост е била превзета през 1385 г. под командуването на Евренус бег.<sup>118</sup>

ТИМУР ХИСАР — пишат го и Демир Хисар. Това е селище-крепост, разположено в равнината на половин денонощие път западно от Сирос, където има джамия, баня и пазарище, а на изток, на километър — километър и половина бликат минерални извори. В границите на това селище се намират железни руди, откъдето идва и наименованието му — желязна крепост.

## ЗАГАРАИ АТИК, или Ески Заара

(кадълък)

Градът е построен югоизточно от планината Балкан, на четири часа път от Нова Загора. Забележителното в този град е, че през всяка къща, двор или улица тече рекичка или ручейче. Водите идват от река Тунджа, която минава край града. Тук има много градини и лозя. Българите го наричат Загора.

В древността Птолемей го нарича Девелтос<sup>120</sup> и го поставя в провинция Тракия, а Плиний го назовава Девелтон<sup>121</sup> и казва, че сега се нарича Деултум<sup>122</sup>. Веспасиан Флавий засели там различни бежанци и може би затова в миналото върху старите мочети [Стара Загора] е отбелязан като град на Флавий или Флавия. В по-стари времена е бил седалище на епископия под опеката на Одринската митрополия.

ТИМУРТАШ<sup>123</sup>. Според ръкописния Светопоказател след Стара Загора на две денонощия път североизточно от Едирне се намира селището, където се приготвя прочутото ямболско кебе.

#### МОНАСТЪР<sup>124</sup>, ЕНИДЖЕИ КЪЗЪЛ АГАЧ<sup>125</sup>

(кадълъци)

Манастир се нарича още и Манастрион. В съседство е с. Флорине<sup>126</sup>. Някога е бил придатък на паша Санджак и седалище на провинциалния управител. Жителите му са турци, гърци и българи. Край града има голяма крепост в развалини, а в южната му част се намира планина, покрита с дъбови гори, пред които се открива широко поле. От планината вземат началото си много потоци, които преминават през равнината, през махалите на селището и оттам се насочват към нивите, известни с производството на лен. В древността според някои историци и пътешественици селището се наричало Дербилос и Птолемей го поставя в провинция Македония.<sup>127</sup>

#### КЕСРИЕ<sup>128</sup>

(кадълък)

Наричат го и Гьоли Кесри, на гръцки Кастория. Построен е между Хорпища<sup>129</sup> (на гръцки Хруписта), Бихище и Флорине, на 15 денонощия път от Цариград, край езеро, и затова селището се нарича Гьоли Кесри или Кисри. В града има стабилен мост, баня, крепост и хан. Тук се намира седалището на гръцкия митрополит.

Този митрополит на Кесри на времето играел първенстваща роля и бил подчинен на Охрид, носел титлите ипертимос и екзархос, каквито нямали другите митрополити.<sup>130</sup>

Между това селище и Флорине има път, който минава през трудно проходима планина.

#### ГЪОГЕРДЖИНЛИК И БЕРКУФЧЕ<sup>181</sup>

(кадълъци)

Първият град се нарича също и Бихище, на гръцки Голумбац или Глумбац. Построен е на високо плато до брега на Дунав<sup>132</sup>

в съседство с Демир Капия, има и крепост. В древността се е наричал Дригорнион. Намирал се в Горна Мизия, близо до Дунав.<sup>133</sup> Това е същият Дунав, който Птолемей нарича Дуна и който съгласно твърденията на Симлер е наричан от Антониос Дурум или Дориум.<sup>134</sup> Споменатата Демир Капия се назовава от географите като Дануби или Дунавски каменист бряг. Това е така, защото Дунав, след като преминава през обширна равнинна местност, оградена от планини, изведнъж се провира през скалиста клисура. Мястото се смята опасно за корабоплаване, защото има страхотни водовъртежи и корабите се нуждаят от опитни капитани и водачи, както и от благоприятни попътни ветрове, особено ако плават срещу течението на реката. През 1737 г. имперската флотилия изцяло потъна на това място поради неблагоприятния вятър.<sup>135</sup>

Говори се, че в древността този проход бил преграден с желязна верига, откъдето получило и турското си име — Демир Капия [Железни врата]. Но доколкото ми е известно, турците са наричали със същото име всички трудно проходимы проходи. В ръкописния Светопоказател пише, че при него [Демир капия] е построен голям мост от квадратни каменни блокове, с 20 опори, чиято височина от основите била 140 стъпки, а широчината им 60 стъпки. Разстоянието от една опора до друга е 170 стъпки, а дължината на целия мост — една миля. Със сигурност може да се твърди, че е построен по времето на император Траян и навярно тук става дума за забележителния Траянов мост. На времето лично император Траян наредил да го построят, за да може по-лесно да напада дакийския цар. Граф Фердинанд Марсили описва останките на този мост и описанието се отнася до онази част от моста, която той заварил по време на пътешествието си. От неговото описание съдим, че мостът бил дълъг една миля и първоначално имал 22 свода. Зидан е бил с дялан камък, но външно облицован с тухли. Император Адриан наредил да се разрушат останките от моста до нивото на водата. Сега от тях няма и помен, но смели хора, които са се спускали до дъното на реката, казват, че основите на моста стоят здрави и читави.<sup>136</sup>

Вторият кадълък се нарича Беркуфче, на гръцки Берковица. Това е село с градски облик, на едно денонощие път от Самаков. Там има два минерални извора, разположени близо един до друг, чиито басейни са каменни.

СЕРФИДЖЕ<sup>137</sup> И БИРИЩИНЕ  
или Перящине<sup>138</sup>, което е Косово  
(кадълъци)

Първото селище [Серфидже] е село с градски облик, край което тече реката Индже Кара или Индже Кара су.<sup>139</sup> Всяка година през юли тук се организира знаменит пазар.

Второто селище на гръцки се нарича Прищина, Пристанион или Пристен. Древността според Птолемей се наричал Улпианон и се намирал в провинция Дардания.<sup>140</sup> Според Прокопий император Юстиниан, след като възстановил разрушената крепост, наредил да я украсят и тя била наречена Юстиниана Втора<sup>141</sup>.

Прищинското поле се нарича Косово поле, на гръцки Кусова, на маджарски диалект Риго мезео (а не както пише Бюшинг, че това е турското название на града). Маджарското име означава Скорчево поле. В ръкописния Светопоказател полето се споменава като Пелашидже и се казва, че то се простира от юг към север, ограничен от две планини, където османците за втори път спечелили голяма победа: веднъж през 1389 г. срещу християнските войски, които според османските документи имали численост 200 000 души, в това число и 500 князе на малки княжества. На това място Михаил Кобиловац убил с хладно оръжие султан Мурад I<sup>142</sup>. Този княз Михаил бил близък приятел на семейството на сръбския цар Лазар<sup>143</sup>. Втората война се състояла през 1448 г. по времето на султан Мурад II<sup>144</sup>.

#### ШЕХИРКЪОЙ<sup>145</sup>, БЕРЕЗНИК<sup>146</sup>, ПРАВИЮЩЕ<sup>147</sup>

Първото селище [Шехиркъой] по-правилно и по-лесно се назовава Шаркъой. Това е село с градски облик, разположено сред блата, на едно денонощие път от Софеа. Видяхме голяма крепост, построена в планината, край която минава рекичка.

Второто селище с градски облик се намира близо до Софеа. Нарича се Березник или Брезник, в чиито граници се намират големи рудници за сребро.

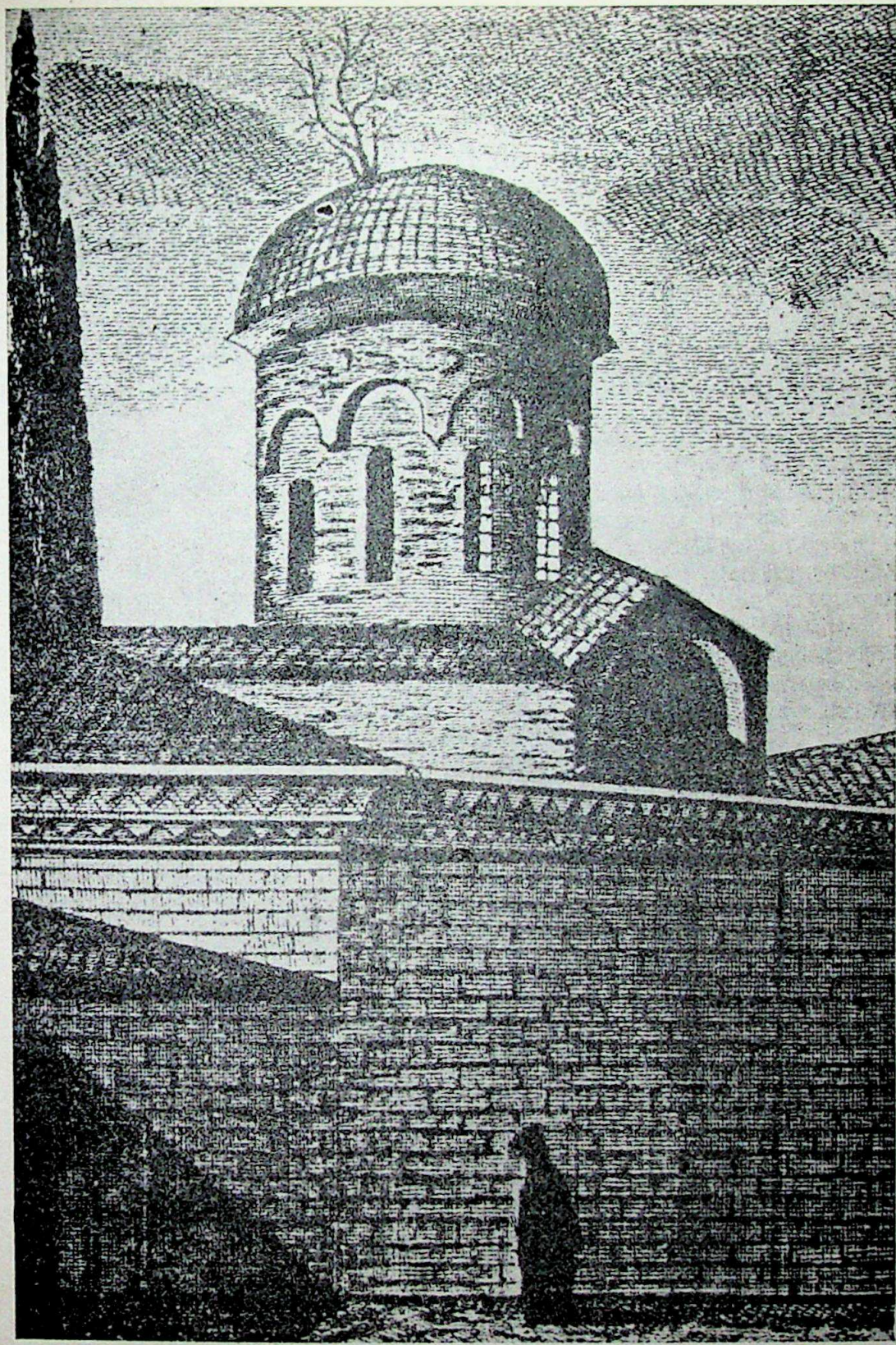
Третото селище се нарича ПРАВИЩЕ, на гръцки Прависта или Прави. Това село от градски тип е разположено в полите на планина в съседство с главното шосе за Солун. Има джамия, баня и две гостилници — ханове. Тук именно се шият ихрамите или ехреми, което означава драгоценно облекло.

#### САМАКОВ<sup>148</sup> и МЕГРИИ<sup>149</sup>

(кадълъци)

Първото село с градски облик се нарича на гръцки Самоковия и се намира между Кьостендил и Софеа, сред дебрите и клисурите на планините, където текат необуздани мощни планински реки и порои, от чийто нанос се добива железен прах. Самото име Самаков съгласно провинциалния диалект идва от големите чукове, които се придвижват от водни колела и са построени в съседство с железните рудници. С тях коват желязо, от което приготвят котви за кораби и други железни предмети.

МЕГРИИ, на гръцки Магри, навярно е древният Дорискон, някога попадащ в тракийската провинция в съседство с морския



Християнски храм в Пловдив (гравюра от XVIII в.)

Факсимиле от титулната страница на книгата на М. Пъжъшкян „Пътуване към Подша“

ՃԱՆԵՊԱՆՔԻ ԶՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

ՊԵՏԻՆՆԵՐ

ԵՒ ՅԱՅԼ ԿՈՂՄԱՆՍ ԲՆԱԿԵԱԼՍ ՊԵ ՀԱՅԿԱԶԱՆՑ ՍԵՐԵԼՈՑ  
ՊԵ ԿԱՊԻՏԱԼՑ ԱՆՏ ԲԱՆԿԱԲԵՆ

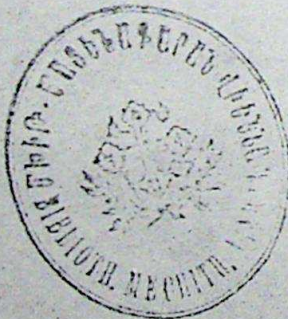
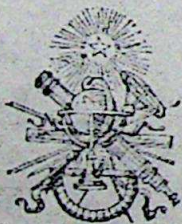
ՀԱՄԱԳՐԵԱԼ ՀԱՆԳԵՐԶ ԶԱՆԱԶԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ  
ՏԵՂԵԿՈՒԹԵԱՄԲԻ

ՏՆ Կ ՄԻՆԱՍՆՑ ԲԵՇԿԵԱՆՑ

ՎԱՐԳԱՊԵՏԻ ՊԵ ՄԻԹՈՒՄԵԱՆ ՈՒԽՏԻՆ  
ԱՌԱՋՆՈՐԴԻ ՊԵ ՏԱՐԻՆԱ

ՏՊԱԳՐԵԱԼ

ՊԵ ՅԱՒԻՐԺԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿ ՀՈԳԻՈՑ  
ԲԱԶՄԱԿԱՏԱԿ ԵՒ ՄԵԾԱՆՈՒՆ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆԻՆ  
ԱՂԱ ՍՏԵՓԱՆԻ ԱՄՊԱՐԵԱՆ ՏՐԱՊԵԶՈՆՑԻՈՑ  
ՓԱՎԱԲՈՂԻ ԳՈՐԾՈՅՍ



ՊԵՏԻՆՆԵՐԻ

ՊԵ ՎԱՆՍ ՍՐԲՈՑ ՂԱԶԱՐՈՒ

1830 ՌՄՀԹ



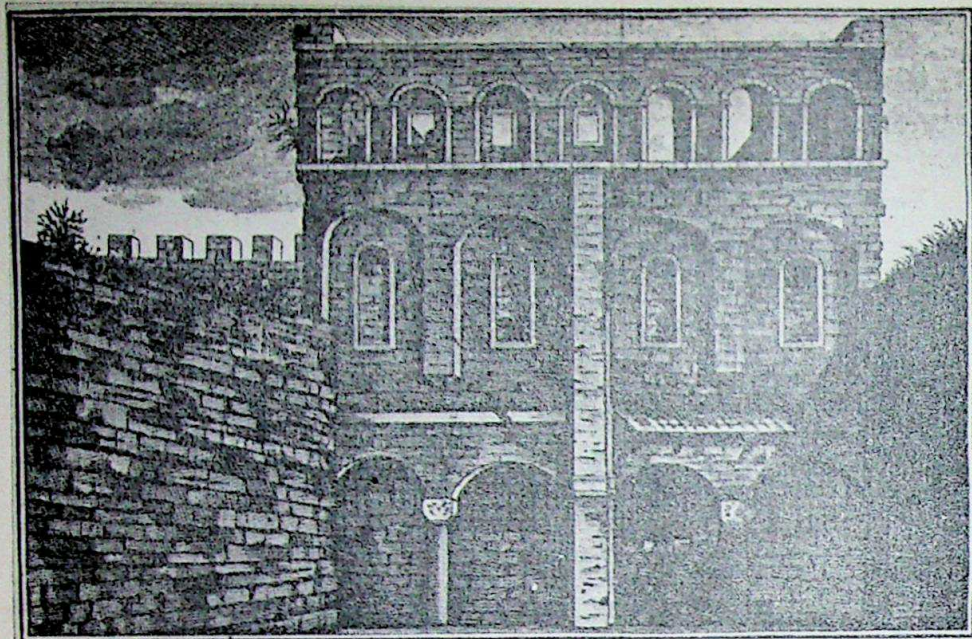
Handwritten text in an ancient script, likely Georgian, arranged in approximately 18 lines. The text is written in a cursive style with some decorative flourishes at the beginning of lines. The ink is dark, and the parchment shows signs of age and wear.



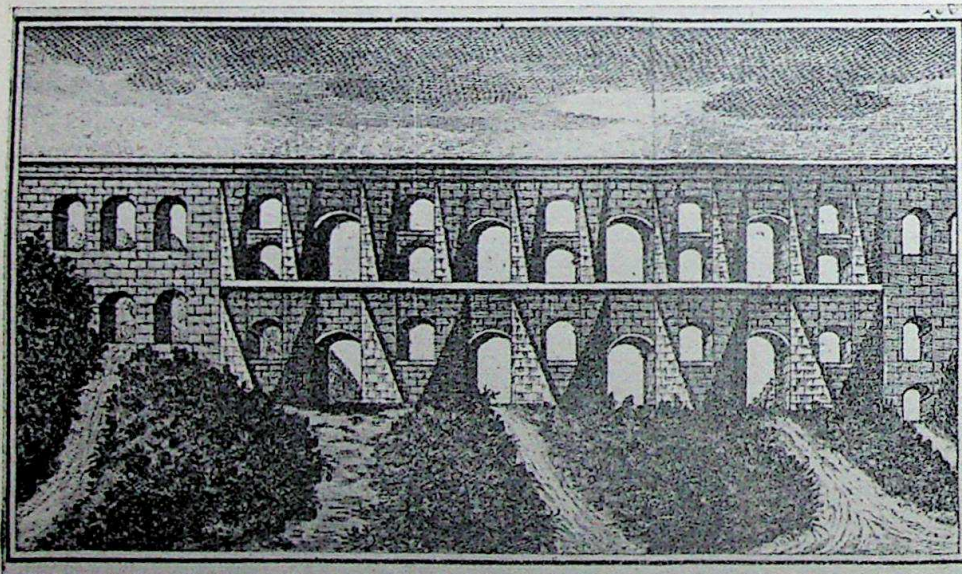


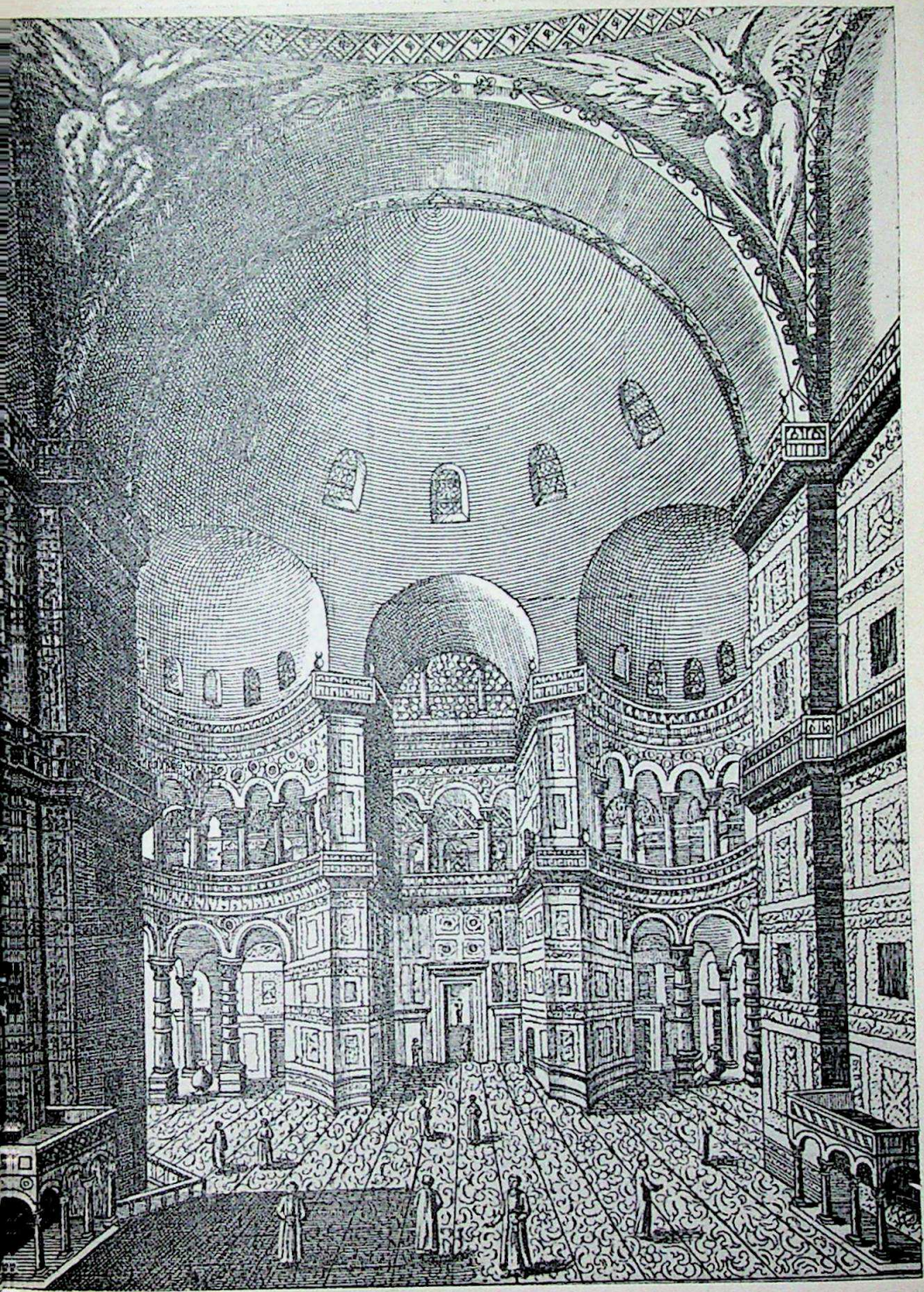
Фрагмент от обща политическа карта на Европа, гравирана  
отпечатана във Венеция, о. Сен Лазар, 1786 г.

Част от крепостта Търново  
(гравюра от XVII в.)



Андроников акведук в Константинопол  
(гравюра от XVII в.)





Вътрешността на храма „Св. София“ в Констан тинопол (гравюра от XVII в.)

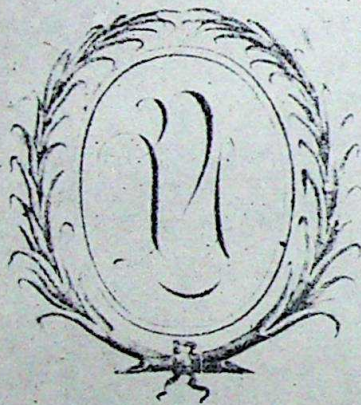
Факсимиле от титулната страница на пълнеца „История на Понто̀с“ на М. Пъжъшкян

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՊՈՆՏՈՍ

ՈՐ Է ՍԵՆԷԻ ԾՈՎ

ՍՏՈՐԱԳՐԵԱԼ ՏԵԱՌԵ Հ. ՄԻՆԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ  
ԲԺՇԿԵԱՆ ՏՐԱՊԷԶՈՆՑԻՈՅ  
Ի ՄԻԹՐԱՐԵԱՆ ՄԻՆԻՍԿԵՐԵՆԷ



Ի ՎԼԵՆԻՏԻՆ

Ի ՎԱՆՍ ՍՐԲՈՅՆ ՎԱԶԱՐՈՒ

1819. ՌՄԿԸ.

бряг и на няколко мили западно от устието на реката Меридж. Има джамия и две гостоприемници, а неговите гори се състоят от хиляди маслинови дръвчета.

От Фере<sup>160</sup> пътят за Солун се разклонява на две. Коларският води за Мегрии, а конският минава през планини и хълмове и стига до Гьогерджинлик и след като мине през Шабчилер,<sup>151</sup> двата пътя отново се събират в Гюмюрджине.

#### ДИМЕТОКА<sup>152</sup> и ДЖИСЛИ ЕРГЕНЕ

(кадълъци)

ДИМЕТОКА на гръцки се нарича Дидимотихон, или съкратено Дими или Димодихон, което преведено означава двойна крепост. Този град не е подчинен на *беглербегството* и се намира на брега на реката Казатлу,<sup>153</sup> на едно денонощие път от Едирне. Тук живеят малко арменци, но си имат църква, именована „Сурп Кеворк“. В църквата има една забележителна икона на свети Георги Чудотворец.

Седалище е [Диметока] на заместник-управителя на Едирне.

Гърците си имат архиепископия и архиепископ, наричан Ипертимос и Екзархос, след което се поставя титлата Родопски, сиреч Ипертимос Родопски и Родопски Екзарх.

Градът има джамии, три *медресета* и две бани.

Според ръкописния Светопоказател една от тези бани се нарича Фъзъл хамамъ, построена на времето от Урудж паша. В тази баня има забележителен свод. Ако човек, застанал в единия ѝ край, опре устата си в стената и пророни тихичко няколко слова, а после веднага постави ухото си на противоположната стена на арката, може да чуе думите си. Опитахме и се оказа, че е така, но тайната не ни я разкриха, навярно е в начина на зидането и вложените материали.

В града се изработват разнообразни глинени съдове, които са толкова красиви и здрави, че намират пазар чак в Цариград.

След превземането на Едирне един от министрите на султан Мурад I, наричан Хаджи Илбек, покорил този град и тъй като по същото време Едирне не бил населен и благоустроен, както трябва, той се установил на временно местожителство в Диметока и в границите на крепостта построил голям дворец. И по-неже през крепостта минава гореспоменатата река, той чрез тръбопровод отвел водите ѝ в градските каптажи. Йоан Кантакузин<sup>154</sup> — регент на синовете на император Андроник — Йоан<sup>155</sup> и Мануел<sup>156</sup>, казва, че в този град [Диметока] се състояла сватбата на императора<sup>157</sup>.

ТЕРМА<sup>158</sup> е мрачно, невзрачно селище. Наречено е Терма заради топлите минерални води, които извираят край селището. Разположен е на левия бряг на река Меридж. Някога бил един от забележителните градове на Тракия, наречен Траянополис<sup>159</sup>, кой-

то според някои историци в древността се наричал Зернис<sup>160</sup>. Градът бил възстановен и подновен от Теодосий и се наричал Теодосополис<sup>161</sup>. Бил известен и като седалище на митрополията.

Вторият кадълък ДЖИСРИ ЕРГЕНЕ,<sup>162</sup> на турски Ергене Кьопрюсю, означава Ергенейски мост, солидно съоръжение, построено наскоро след идването на турците и се намира по средата на пътя за Галиполи.<sup>163</sup> Под моста тече малка рекичка, извираща от Пирзос,<sup>164</sup> която после се влива в Меридж.

В стари времена тези местности били покрити с гъсти непроходими гори и блата, из които скитали разбойници. Освен Галиполския проход тук нямало друг път. Когато приждали водите на реката Ергене, те заприщвали пътя на пътниците през прохода. Затова именно султан Мурад II изкоренил горите, почистил терена и над реката построил голям мост със 170 арки, а от другия край на моста построил селището Ергене, издигайки [там] джамия, *имарет* и баня.

#### КАВАЛА<sup>165</sup>

(кадълък)

Кавала също не е подчинена на *беглербегството*. Край брега на архипелага се намира крепост, срещу която на разстояние седем мили е остров Тасос.<sup>166</sup>

Въздухът на Кавала е чудесен, а пристанището му — забележително с оживената търговия с цял свят. Тук е седалището на управителя на крепостта и на неговите войници. Той е независим и самовластен. Близко до града се намира голям рудник.

Западно от Кавала тече голямата река Карасу, в която могат да газят малки гемии. След това следва Кавала дербент,<sup>167</sup> който в миналото бил важно пристанище на морските пирати. Според думите на някаква личност Пери там султан Селим построил крепост.<sup>168</sup>

На четири мили от Кавала е построена двуетажна аркада. По горната минава някакъв път, по долната — друг.<sup>169</sup> Край първия път се издига планина, на чиито склонове се вижда кула. В древността там е имало крепост, от която останала само кулата.<sup>170</sup>

В миналото Кавала бил ключът на Македония и както Плиний, така и Птолемей го наричат Тобирус.<sup>171</sup> Митрополитът на града е бил споменаван по време на Ефеския църковен събор.

Някои смятат Кавала за град, съседен на Неаполис<sup>172</sup> в провинция Македония, а други го наричат Кавали, или на латински Кабиле (Птолемей го пише Каливи). Според Страбон и Стефан Византийски градът в миналото бил в съседство с народността асти<sup>173</sup> в Тракия, но нито едно от посочените места не съвпада с истинското място на Кавала.

УРФАН,<sup>174</sup> на гръцки Орфони. Селище, намиращо се в северната част на Сидерокапси.<sup>175</sup> Има джамия, баня и две гостопри-



емници. На три *фарсаха* западно от него до устието на реката се намирал древният Урфан, чиито развалини все още се виждат отдалече.

От Урфан до Солун е почти едно денонощие път. Вдясно от същия път се намират няколко *нахиета*, т. е. *пашалъци*, прида-тъщи на *санджака*.

ЕМБОЛИ или ЯНБОЛИ.<sup>175</sup> Това са развалини на 65 мили източно от Солун в съседство с устието на реката Урфан<sup>177</sup> и поради тази причина някои наричат реката Емболи. В миналото бил забележителен град в съседство с Македония и при създаването му се наричал Еинеа Оди. Според Херодот по същия начин го наричал и Тукидид.<sup>178</sup> По-късно атиняните го нарекли Амфиполис,<sup>179</sup> сиреч „ограден град“, понеже е построен върху остров, ограден от р. Урфани. Както свидетелствува Тукидид, в древността тази река се наричала Стримон. Може би и затова Плиний го поставя в Македония, а Скилакс — в Тракия, защото същата река разделя двете провинции.<sup>180</sup>

Ако съдим по казаното от Стефан Византийски, този град има четири имена, две от които знаем много добре, че се отнасят за съвсем други градове. Казано е, че по-късно християните са го нарекли Христополис, който според нас е също друг град. Атинският военачалник Кимон<sup>181</sup> докарал и заселил в този град 10 хиляди атиняни. По-късно лакедемонският<sup>182</sup> военачалник Враснас го заграбил, а още по-късно бил покорен от бащата на Александър Македонски — Филипос.

При устието на реката видяхме пристанище и селище, наричано Рион,<sup>183</sup> което се споменава от Тукидид и чиито крепостни стени, макар и в развалини, стърчат и до днес.

## ЕДИРНЕ

(кадълък)

Страна, богата на водоизточници, през която минава река Меридж и нейните два притока — Арда и Тунджа, вливащи се в Меридж точно на границата на епархията и в самите покрайнини на града. На пролет водите им прииждат и причиняват щети на Едирне, създават опасност от наводнения.

При царуването на султан Селим II прииждането на реките причинило наводняването и разрушаването на близо 4000 къщи. В околностите на Едирне има седем каменни моста, първият от които се нарича Сараджахане къопрюсю. Намира се близо до новата княжеска резиденция, има десет свода и е построен през 1451 г. от Шехабедин паша.<sup>184</sup>

Вторият мост е построен на река Тунджа, има шест свода и понеже е в близост до джамията на султан Баязид II, се нарича Баязид къопрюсю.

Третият мост е в съседство с джамията Йълдъръм Баязид и

затова се нарича Йълдъръм Баязид кьопрюсю. Този мост бил обновен от султан Сюлейман I<sup>185</sup> през 1544 г. В съседство с моста е мавзолеят на Сефер шах, състоящ се от два свода, построен през 1601 г. Четвъртият мост Михал кьопрюсю бил подновен от Кара Мустафа паша.<sup>186</sup> Петият мост в същност е първият дървен мост, построен над реката, но през 1616 г. Етмекджи заде Ахмед паша<sup>187</sup> построил на негово място друг каменен мост с осем свода, както и още един такъв мост в княжеската градина. Освен тези мостове в Едирне има още осем дървени моста.

Едирне откъм Топ йолу има обширни градини, където се намира излетното място Хадълък. Говори се, че до 1591 г. в тази част на града се намирали градските градини, но по-късно поради войните те запустели и днес е останала само тяхната южна територия. Ръкописният светопоказател съобщава, че в Едирне и в покрайнините му има 450 градини. Те са разположени край реката Меридж и между нейните два притока, като се поливат от техните води, теглени с машини, наречени долап. Същите служат и за вадене на питейна вода.

Забележителна е тукашната роза, особено тази, която цъфти в село Къзълджа. Обаче розовото масло, получавано тук, отстъпва на Ширазкото.<sup>188</sup>

Сред плодовете забележителна е тукашната дюля.

Известна из целия Ориент е вкусната едирненска халва. Приготвят я местни майстори от тиква и бял тахан. Най-често я изпращат като скъп дар на близки и познати, особено по празници.

В Едирне се отглеждат специални бици, чиито езици са изключителен деликатес. Те се изпращат в много страни на Европа и носят големи доходи на търговията.

Край Едирне има четирийсет кадълъка и селища, които поддържат търговски връзки с него и са зависими от него.

В миналото Едирне се наричал Адрианополис. Бил е известен пак с трите реки, вливащи се една в друга край града. Ръкописният Светопоказател го поставя на 95 мили североизточно от Цариград или на шест дни път през лятото и на осем-девет дни през зимата. Построен е в равнина, ограден от всички страни с хълмове, както е и сега. Обиколката му е осем-девет мили, включително и околоръстните градини.

Целият град околоръст е ограден с крепостна стена.<sup>189</sup> По всяка от страните на многоъгълната крепост са разположени по 12 кули, както описва учителят Абдулрахман\*. Край Тунджа има друга четириъгълна крепост с четири цилиндрични кули в ъглите. Първата е пред джамията с три шерифета — юшшерифели джамиси. Втората се намира на т. нар. място Илпеки Бурзос, някогашен затвор. Третата е в местността Керме на 40--50

\* Този одринчанин през 1635 г. е написал книга за своя град, от която се е ползувал и авторът на настоящата книга.

крачки до малка полянка на брега на Тунджа. Между кулата и полянката се издига стена, чиято врата се нарича Гирме капусу или Су капусу, защото гореспоменатата кула служи и за водна кула, наричана Тасим. Четвъртата кула понастоящем е превърнатата в затвор.

Гореспоменатият автор на книгата описва деветте порти, през които се влиза. На първо място Куле капусу, намираща се пред вече споменатата кула. Втората — пред Али паша чаршъс, през която можеш да се отправиш за Кетанджилер. До портата се намира *джебехането*. Третата врата е Топ капусу, защото зад нея се намира *топхането*. Тази врата води за Агач пазар и е строена неотдавна при царуването на Султан Мурад. Четвъртата врата е Кафез капусу. Преди е бил женски затвор, но сега води към Михал къопрюсю. Петата порта се нарича Кечеджилер капусу, обаче я назовавали и Казанджилар капусу. Шестата е Огрин капусу, сиреч таен път или тайна порта. Нарича се така, защото е малка и забравена в единия ъгъл, близо до Герме капусу. Седмата врата се нарича Миниас капусу, а преди се наричала Истанбул капусу, която води посетителя към Битпазара. Споменава се и за една десета врата — Орта капусу, която е по средата на пазара Али паша.

Княз на града бил *бостанджи баши*. Махалите са 160. Според други автори жителите наброяват 100 хиляди, включително и 600 арменски домакинства.<sup>190</sup> Арменците си имат църква „Сурп Теодорос“ и градът е седалище на арменската епископия. Преди много години тази църква изгоря за втори път и остана опожарена дълго време, но при царуването на сегашния султан Селим и по негова височайша заповед тя отново бе възстановена. Построен се още по-голяма и блестяща църква, за която бяха похарчени 400 кесии жълтици.<sup>191</sup>

Тук гърците си имат митрополит, носещ титлите ипертимос и екзархос.

Питейната вода на града идва много отдалече, почти на едно денонощие път. На времето я докарали по поръка на султан Сюлейман I чрез подземен водопровод, минаващ през трудно проходими долове и клисури, за които били построени виадуци. Тази вода се събира в едно общо хранилище, покрито с голям купол, и се намира в съседство с квартал Саридже паша. Оттук водата се разпределя по 50—60 чешми, по 17 сметища, по джамии и бани.

В Едирне има два закрити пазара (безистана). Единият от тях, намиращ се по средата на града, е *вакъфлък*, сиреч принадлежи имуществено на старата джамия. Другият пазар се нарича Ески безистан, или Стар безистан, и е *вакъфлък* на султан Мурад I — победител.

В едирненските пазари има две забележителни големи постройки, едната от които се нарича Али паша чаршъс, на името на строителя Семиз Али паша, везир при султан Сюлейман. Тази

сграда е украсена с разкошна аркада и колонада и започва от Куле капусу и стига до Икнеджилер капусу. Има шест врати.

Втората голяма [сграда] се нарича Хефафлер чарсъсъ, също украсена с аркада, може би заради джамията султан Селим. Тя била построена при царуването на султан Мурад III и сега я наричат Майве Капанъ.

Едирне има две царски резиденции, които били седалища на първите османски владетели, а също така и на някои султани от последния период. Те живеели тук определено време, особено когато се водели войни.\* Единният от тях Фатих султан Мехмед през 1452 г. построил чудесна резиденция по съвета на доктор Бехир Челеби. И, както съобщава Абдулрахман, по време на строежа открили под земята скали и змийски гнезда. Копали по-дълбоко и веднага бликнала т. нар. Айни хайат — вкусна вода, което по-точно означава извор на живота.

Втората резиденция, наречена Мемек Сарай, се намира в съседство с резиденцията край Тунджа. Построена била от султан Селим Кадим, сиреч първи. Отначало дворецът и цялата резиденция били дървени, но в 1612 г. султан Ахмед I наредил да се изидат с камък. По същото време била построена и сарайската джамия. Абдулрахман пише, че оградата на резиденцията била построена само за три денонощия. През 1633 г. султан Мурад<sup>192</sup> построил къшк на хълмчето в съседство с резиденцията, представляващ голяма и висока сграда. Абдулрахман съобщава, че в града имало 18 хана и гостоприемници, сред които най-видно място заемал Рустем паша ханъ, най-големият от всички.

Другият голям хан се нарича Мустафа паша ханъ. След него идва Куршунлу хан, собственост на Едринската джамия, построен от султан Мурад II.

Странноприемницата, наричана Халил паша ханъ, е построена от Халил паша, по-късно убит при превземането на Цариград от Фатих султан Мехмед.

В града има два хана на името на Мехмед паша. Първият е построен в съседство с неговия дворец, а другият в близост с неговата баня. Етмекчи заде Ахмед паша ханъ се намира на изхода на седемпътното шосе. Освен тези гостоприемници Абдулрахман отбелязва още 28 хана, най-голям сред които е Чифте хан с оловен покрив, построен в 1603 г. от Етмекчи заде Ахмед паша<sup>193</sup> на същото това място, което днес се нарича Айше хатун махлеси, и го подарил на султан Ахмед I<sup>194</sup>.

Говори се, че в миналото градът имал 33 бани, но сега 11 от тях са запустели и не работят.

Отбелязано е, че тук [в Одрин] има 42 джамии, от които 10 са СЕЛАТИН ДЖАМИСИ, или царска джамия (построени от самите царе), сред които блести СУЛТАН СЕЛИМ ДЖАМИ-

\* Според законите на османците по време на война всеки османски цар (владетел) е могъл да дойде в Едирне и да остане там за известно време.

СИ — СЕЛИМИЕ. Нарича се така, защото е построена от архитект Синан, който построил стамбулските джамии Шехзаде и Сюлеймание. След като придобил необходимия опит, той построил Селимската джамия, където вложил цялото си майсторство и познания. Строителството ѝ започнало през 1567 г. и приключило през 1574 г.<sup>196</sup> Куполът ѝ се опира на осем свода и с две лакти е по-голям [в диаметър] от купола на Айа София в Цариград, макар че на пръв поглед тя изглежда по-голяма. Джамията има много колони, изработени от благороден камък, и хиляди прозорци. Четирите минарета колкото са високи и устремени към небето, толкова са и успоредни и еднакви. Всяко едно от тях има по три *шерифета*. На двете минарета, намиращи се откъм двора, можеш да се изкачиш по три различни стълбища. Източното минаре било разрушено през 1584 г. от мълния и възстановено едва през 1614 г. След това отново бива поразено от мълния и пак възстановено. Тази джамия има светско *медресе* и неговият директор се смята за директор и учител на всички учители [в провинцията].

ДЖАМИЯТА СУЛТАН БАЯЗИД II се намира на брега на Тунджа в посока на двореца. Тя е еднокуполна, с две минарета, чието строителство завършило през 1487 г. От двете страни има *табхане*, *имарет* и *дарулшифа*, *медресе* (за духовници), баня, а над Тунджа—мост с шест свода. До моста се намира воденица и машина за вадене на вода.

ДЖАМИЯТА СУЛТАН МУРАД II обикновено наричат Юшерифели джамиси и се намира в центъра на града. Строителството ѝ започнало през 1437 г. и завършило през 1447 г. Има девет купола, вътрешно е богато инкрустирана с барелефи. В двора на джамията се намира най-големият храм в османската държава. Джамията е широка и величествена. Въпреки традицията има три врати и четири минарета. За всяко шерифе има няколко пътя — обикновен и специален, независими един от друг. Има две *медресета*: стар и нов *имарет*.

ГОЛЯМО МУРАДИЕ (Велико Мурадие) е построено от султан Мурад II върху хълм с цел да бъде превърнато в *мевлихане*. Има два купола, вътрешно инкрустирани с фаянс. По същия начин е украсено и минарето. От манастира се разнася храна за бедните и за семействата, живеещи близо до джамията.

ДЖАМИ ДАРИЮЛ ХАДИСИН. Издигнат е на брега на Тунджа от султан Мурад II през 1434 г. Замислен бил като хадиси [по думите на Мехмед] — училище, но после го превърнали в джамия. Пред високия подиум в джамията са гробовете на двамата *шехзадета* — синове на султан Мурад II, които ги наричали султан Хасан и Орхан Челеби.

ДЖАМИ АТИК. Означава стара джамия. Има девет кубета, но отвън се виждат пет. От двете си страни има по две минарета, едното от което е с двойно *шерифе*. Джамията няма двор и харем. Построена е през 1401 г. след пленяването на Иълдъ-

ръм Баязид<sup>196</sup> от Тимурленк<sup>197</sup>. Тогава в Едирне царувал синът на Баязид — емир Сюлейман, който положил основите на джамията. След смъртта му царувал Муса Челеби,<sup>198</sup> който я надстроил. При царуването на султан Мехмед I<sup>199</sup> през 1413 г. строителството на джамията завършило напълно.

**ЙЪЛДЪРЪМ ХАСАН ДЖАМИСИ.** Намира се далеч от града, край брега на Меридж в Йълдъръм махлеси. Опряна е на четири свода, има само един купол. Построена е от Йълдъръм Баязид през 1399 г. Пред него се намира имарет. По стените са издълбани гривни (обеци), захванати една за друга, и затова [молитвения дом] го наричат и Кюпели джамиси (джамия с обеци).

**ХИСАР ДЖАМИСИ.** Името си води от крепостта, защото се намира там. Казват, че преди османците да превземат Едирне, [джамията] била църква и султан Фатих наредил тя да бъде превърната в джамия и за целта построил шест кубета. Отвън се виждат само пет от тях и едно минаре. От стари времена в джамията е останало изворче, което се почита като Аязмо.

**ЧЕЛЕБИ ДЖАМИСИ.** Наречена е така поради близкото медресе, което се казва Челеби медресе. Тя също се намира в крепост. Построена е с един купол без минаре. Преди била християнска църква. След като османците превзели града, в първия петъчен ден тук направили своята първа молитва.

**ДЖАМИ АЙШЕ ХАТУН.** Наречена е на дъщерята на Фатих султан Мехмед. Джамията е куполна, построена през 1648 г.

**ДЖАМИ СИТТИ СУЛТАН.** Носи името на жената на султан Мехмед. Куполообразната част на джамията е завършена през 1482 г.

**СЮЛЕЙМАН ПАША ДЖАМИСИ.** Наречена е на името на един от министрите на султан Баязид. Построена е край Тунджа и е многокуполна.

**ДЖАМИЯ КАСЪМ ПАША.** Наречена е на един от министрите на Фатих султан Мехмед. Построена е край брега на Тунджа. Има и имарет. Наблизо е гробът на строителя.

**ДЖАМИЯ МАХМУД ПАША.** Назован е на името на везира на Фатих султан Мехмед. Куполна е. Наричат я още Ташлък джамиси.

**МИХАЛ БЕГ ДЖАМИСИ.** Намира се край Тунджа. Куполът ѝ е построен през 1421 г. Около [джамията] има *табханета* и *имарет*.

**СЕЛИМ ЧЕЛЕБИ ДЖАМИСИ.** Куполна, построена в Кючук пазар през 1462 г.

**ХЕКИМЛАР ДЖАМИСИ.** Построена в Битпазар. Около връст на средния голям купол има 11 по-малки купола. Строителството приключило през 1514 г.

Едирне има 24 медресета, най-забележителното от които е молитвеното (намазгях), намиращо се близо до дворцовата градина, построено от султан Мурад II. Има 28 *завиета* или *текета*,

в които се прави петъчна молитва. Има и 11 мавзолея — свещени места за турците.

Името Едирне, или Адрине, произхожда от преиначеното название, дадено от римляните — Адрианополис. Ние [арменците] го наричаме Адрианоболис, на името на римския император Адриан. Преди това го наричали Ускудама според Амиан.<sup>200</sup>

В IX в. в Адрианополис са живели потомци на династията на арменските Аршакиди<sup>201</sup>, от които произхождал цар Василий I. Константин Перперужен казва, че [той] колкото и да се смятал за македонец, принадлежал [по произход] на арменските Аршакиди.<sup>202</sup> Техните прадеди били само двама, напуснали Армения и на първо време се установили в Цариград. Това станало в X век, по времето на император Лъв (Левон). След известно време императорът ги преселил в македонския град Никея „заедно с техните синове и жени, защото те бяха доведени по-късно“. Според Константин Перперужен император Херакъл по-късно ги преселил в македонския град Филипос и оттам в Адрианополис. „И след като се установиха там — продължава Константин Перперужен, — те видяха, че мястото е удобно и подходящо за [живеене], свиха си семейства, построиха си къщи и заживяха като род, развиха се, размножиха се, натрупаха доста богатство и запазиха своя благороднически и народностен произход.“<sup>203</sup>

В арменската литература се споменава, че в V век Адрианополис имал за кмет арменец на име Панкрадука<sup>204</sup>. Днешните арменци от Едирне, ако твърдят, че техните прадеди са се заселили тук преди IX или X в., с право могат да се гордеят, че са наследници и потомци на преселените арменски аршакиди.

В началото на XIII в., когато латиняните превзели Цариград, Теодор Ласкарис I<sup>205</sup> превърнал Едирне в престолен град и неговата държава продължила да съществува с двама-трима наследници цели 60 години, докато накрая Михаил Палеолог, след като покорил Цариград, превзел и този град [Одрин].

През 1358 г. османците и по-специално синът на султан Орхан — Сюлейман паша, минавайки за първи път през Анадола за Румелия, покорил околностите на Едирне, а по-малкият му брат султан Сюлейман I си поставил за задача да превземе Едирне. За тази цел той изпратил там своя главнокомандуващ Лала Шахин паша, а самият той предприел превземането на селището Баба Ескиси. Князът на Едирне се изправил срещу Лала Шахин<sup>206</sup> в местността Сазлъ дере и след голямо сражение се оттеглил в крепостта. Тогава султан Мурад излязъл от Баба Ескиси, обсадил крепостта и целия град. Понеже река Меридж била придоншла, князът събрал своите придворни и приближени и заедно с тях избягал в Енос<sup>207</sup>. На следващия ден жителите на града намерили крепостта опразнена и се предали на османците. Понеже по онова време в Едирне имало малко солидни къщи и сгради, султан Мурад избрал Тиметока<sup>208</sup> за [своя царска

резиденция, а настанил лала Шахин в Едирне. По този начин с всеки изминал ден [Одрин] се застроявал и разхубавявал. През 1366 г. възстановили и обновили стария дворец, който станал резиденция на султана до превземането на Константинопол. През 1754 г. пожарът нанесъл сериозни щети на града.

ХАВСА<sup>209</sup> е селище близо до Едирне, където соколлу Мехмед паша<sup>210</sup> построил джамия и гостоприемница.

ПИРЗОС<sup>211</sup> се нарича селището на пътя от Араба-бургаз<sup>212</sup> до Едирне, където същият соколлу Мехмед паша построил джамия, имарет и ханове за приходящи пътници и наредил на всеки пътник два пъти дневно да се дава храна.

#### СЕЛАНИК\*

(лива или санджак)  
(в миналото Македония)

На север [санджакът] граничи с Юскюп и Кьостендил, на запад със Софеа, на юг с морето на архиепелага<sup>213</sup> и Трхала<sup>214</sup>. Реките ѝ са: Урфа или Енболи су. В древността [я наричали] Стримон<sup>215</sup>, която според Плиний и Скилак отделяла Македония от Тракия. Устнето на реката представлява залив.<sup>215</sup> В миналото го наричали Стримонски залив. Мамари се влива в гореспоменатия залив. Кара-су, на гръцки Мавронери, в древността — Нессос или Нестос<sup>217</sup>, се намира източно от Урфа. Реката Вардар, богата на риба, минава през тази провинция и се влива в морето. За тази река ще говорим при Юскюп. Тук има и едно езеро, наречено Ланзе или Дойран гьолю<sup>218</sup>. Обиколката на езерото е седем мили, дъното е дълбоко и тинесто, водата — миризлива и плесенясала, няма риба, но зиме тук се събират и зимуват диви патици.

Езерото Яйджилари<sup>219</sup> се намира северозападно от Солун, на едно денонощие път, обиколката му е три мили, водата — мътна, риба няма, но през лятото по бреговете му се утаява бяла сол. Преди да се влезе в Солунския залив, могат да се видят три големи носа — Айорос<sup>220</sup>, Лонгос<sup>221</sup> и Кесендре<sup>222</sup>, за които ще говорим по-нататък. Всяко едно от тях оформя три различни залива.

В древността провинцията се наричала Македония и се простирала до провинциите Юскюп, Охрид и Софеа. Според Ливий преди се е наричала Беония по името на племето беони,<sup>223</sup> живеещо край планината Родоп. По-късно била наречена Иматия или Ематия, както я споменава Юстиниан, и много по-късно било прието да се нарича Македония. Според Елиан названието идва от името на сина на мигаонския цар Иматия<sup>224</sup>, наричан Македо-

\* По-нататък в текста Селаник ще бъде наричан Солун.



не<sup>225</sup>. Плиний го назовава Пиерия, а Евстатий — Македия. Някои [исторници] бъркат Македония с Тесалия<sup>225</sup>.

Трябва да кажем, че до царуването на Александър Велики Македония била царство извън пределите на Гърция и попадала между Гърция и бившата Тракия. Но поради това, че по-късно границите на това царство били разширени, не всички [автори] по един и същи начин определят границите на Македония.

Ако се вземе Македония в нейните предишни граници, тя би трябвало да граничи на север с Тракия, на изток със Закеон или Егейско море, на юг — с Тесалия и отчасти с Епир, откъм запад границата не е съвсем уточнена и отчасти би трябвало да граничи с Люркия<sup>227</sup>, и отчасти с Епир. Плиний и Птолемей разделят Македония така, както е било по тяхно време. Както Птолемей, така и арменският историк Мовсес Хоренаци<sup>228</sup> простират Македония чак до Йонийско море.

По времето на Константин<sup>229</sup> Македония била разделена на шест провинции: Акайя<sup>230</sup>, Македония, Крит, Тесалия, Стар-Епир, Нов Епир. Ливий потвърждава предишното разделение на Македония и добавя, че била съставена от четири провинции, разпростирайки я до реката Стримон, разделяща Македония от Тракия<sup>231</sup>. Останалите провинции отвъд реката, намиращи се фактически в Македония, ги нарича присъединени (съседни) на Македония.

Днешните учебници по география по следния начин определят съвременните граници на Македония: от север — Сърбия и България, от изток — Румелия и по-голямата част от Архипелага, от юг — Ливадия, а от запад — Албания.

Според Верелиус<sup>232</sup> някой си Каранос<sup>233</sup> от второто поколение наследници на Херакъл от бащина страна и от първото поколение на Ахил от майчина страна, пристигайки от Коринт в Македония, основал тук царство и тази независима държава я наследили децата на техните деца, но тъй като те били слаби, доброволно минали под опеката на атиняните, а често минавали и под опеката на тиванците<sup>234</sup> и лакедемонците<sup>235</sup>, и то до такава степен, че по време на царуването на македонския цар Пердиктас<sup>233</sup> атиняните имали по-голяма власт над Македония, отколкото самият Пердиктас, когото после превърнали в данъкоплатец. Но смелият военачалник на лакедемонците — Брасидас<sup>237</sup>, изгонил атиняните от Амфиболия<sup>238</sup> и от границите на Македония още в петата или в шестата година на Пелопонеската война. И така омаломощеното и малко македонско царство станало силно и могъщо по времето на Филип, син на Аминдас<sup>239</sup>, който, като използвал междуособиците на съседните гръцки царства и слабостите на атиняните, успял леко да покори Тесалия, Епир и част от Тракия, да ги присъедини към Македония и оглави тези държави, и Македония да се разпростре чак до Адриатическо море. При царуването на Александър Велики, син на Филип, Македония станала самостоятелна, каквато не я помни нито Гърция,

шито Европа. Към Македония била присъединена Гърция, Персия и част от Африка, така че Светото писание понякога нарича гърците в държавата на Александър — македонци, а македонците — гърци. Но след неговата смърт [на Александър] обширната македонска държава се прибрала в малките си граници. Когато римляните станали силни и могъщи, македонското царство постепенно започнало да отслабва, докато накрая станало подвластно на тях.

От Каранос до Одрисиос (според Ланглуа това започнало от 807 до 148 г. преди Рождество Христово) се наброяват 44 македонски царе, някои от които царували едновременно.

Началото на християнството в Македония е славно. През 59 г., докато апостол Павел бил в Тровада<sup>240</sup>, се явил един македонец и го поканил. И поради това тълкувателите го смятат за ангел на провинция Македония. Преди своята смърт светият апостол видял там плодовете на своята проповед със създаването на две църкви за богомолците: едната в Тесалоники<sup>241</sup>, а другата — във Филипе.<sup>242</sup>

Административното делене на провинция Солун е представено в канцеларията на двореца като лива Солун, подчинен на везира, където било и седалището на съдията с възнаграждение 500 пари. В него влизат следните кадълъци: СОЛУН, КАРАФЕРЕ<sup>243</sup>, АВРЕТ ХИСАР<sup>244</sup>, ЕНИДЖЕ ВАРДАР<sup>245</sup>, ВОДИНА<sup>246</sup>, ДОЙРАН<sup>247</sup>, ЛАНГАЗА<sup>248</sup>, АВУСТОС<sup>249</sup>.

С изключение на Солун във всеки един от тези кадълъци се дн кадия и воевода.

#### СОЛУН

(кадълък)

Този забележителен търговски град е построен в дъното на залива, източно от реката Вардар. По-голямата част от него е разположен на платото, а другата част — върху амфитеатъра. По суша е на 13 денонощия път от Цариград, а по-море — на 350 мили.

Видяхме, че градът бил заобиколен от крепостна стена, дълга три мили, укрепена с бойни кули. В крепостта се влиза през пет входа: Искеле капусу, Вардар капусу, Еникапу, Куле капусу, Гелемерле капуси. Все още стоят непокътнати три отбранителни кули. Жителите му са турци, гърци и много евреи, голяма част от които са бежанци от Испания. Арменците са много малко.

Градът е водоснабден чрез подземен водопровод и питейната вода идва отдалече. Единият водопровод е прокаран чак от планината Хорташ<sup>250</sup>, намираща се на северозапад от Солун на половин денонощие път. На върха на планината има няколко водоема, чиито води през зимата замръзват и ледът не се стопява чак до лятото. Затова ледените блокове се пренасят в Солун. Вторият водопровод се нарича Ени су. Тази вода се съхранява в спе-

циални каптажи, разположени между Гелемерле и Вардар, и се използва за нуждите на града.

[В Солун] се тъкат различни платове, които се изнасят в много страни. Сред тях е така нареченото диванхане кечелери<sup>251</sup>, които представляват големи, широки и шарени черги. Произвежда се и бейлик чоха.<sup>252</sup> Работи се на големи парчета, от които еничерите си шият дрехи. Производството на тези платове е дело главно на евреите. Произвежда се и рехиз кебеси<sup>253</sup> и други.

В града има 30 църкви, в които са гробовете на известни прадеди. Върху техните мавзолеи има гръцки надписи. Гръцкият митрополит се нарича ипертимос и екзархос, носейки титлата Тесалийски. Под неговата власт се намират осем епархии. Латиняните имат само една църква.

Преди няколко години, когато посетихме Солун, ни казаха, че в града има повече от 10 джамии, 8 бани, но други са на мнение, че в Солун се наброяват 48 джамии, много от които преди били църкви, сред които е и знаменитата „Свети Димитър“, чийто празник съвпада с турския религиозен празник Касъм (Димитровден) и затова превърнатата в църква джамия се нарича Касъмие. Представлява двуетажна постройка, голяма и разкошна, в която се наброяват повече от 1000 колони, изработени от отбран мрамор, асбисе<sup>254</sup> и един камък, наречен сумак<sup>255</sup>. В църквата се намира мавзолей, висок 15 стъпки, на който прочетохме гръцки надпис.<sup>255</sup> Казва се, че била построена на мястото, където проповядвал апостол Павел.

Чудно красива е джамията „Света София“, която някога била църква, построена от Юстиниан. Тя е кръгла и доста стара.

В града се намират повече от 36 еврейски синагоги,<sup>257</sup> сред които най-забележителни са молитвените домове на кастилианите.<sup>258</sup> Поддържат се две [кастилиански] училища.

Тук-там в града и в неговата околност могат да се видят останки от стари крепости и възпоменателни колони в чест на военни победи. На една от тези колони има барелеф на император Антоний, от което става ясно, че е издигнат в негова чест.

В търговията Солун може да се нарече втора Смирна в Румелия. Пред града се отваря голям залив, носещ името Селаник къорфеси, който в древността се е наричал Термеа или Термаик<sup>259</sup>. Дълъг е сто мили, започва от Касандра бурну и стига до Север.

В залива спират различни кораби, идващи и заминаващи от и за различни страни в света. Товарят разнообразни стоки, произведени в Европейска Турция — жито, свещи, памук, вълна, коприна, кожи, желязо и други стоки. В същото време по суша към пристанището на града се движат многобройни кервани впрегатен добитък, откарващи горепосочените стоки от съседните провинции, за да бъдат натоварени на чакащите кораби.

Оживената търговия на града често ставала причина раз-

лични държави да насочват алчни погледи към Солун. Много били онези държавници, които нападали града с намерението да го превземат.

В древността този град бил малко селище на македонската провинция Амфакситас,<sup>260</sup> който с наричал Терми. По-късно Касандрос<sup>261</sup> разширил селището и го превърнал в град и, както разказва Страбон, в чест на жена си<sup>262</sup>, която била дъщеря на македонския цар Филип, [Касандрос] назовал града Тесалоники<sup>263</sup>, а според нас, [арменците], Тесагонике. Стефан Византийски посочва друг източник за наименованието на града. Той смята, че името на града било дадено в чест на победата на Филип над тесалийците и оттам градът бил наречен Тесалоники. Едва в наши дни получил съкратеното название Солун или, както го назовават европейците, Салоники.

При римляните [Солун] бил столица на Македония и резиденция на наместника\*.

Плиний нарича този град „свободен“<sup>264</sup>, чието пристанище е построено от император Константин, което би трябвало да се разбира в смисъл, че той го е допостроил и развил.

Сицилийският крал Гилермос през 1180 г. превзел Солун от гърците,<sup>265</sup> но император Андроник Палеолог<sup>266</sup> си го възвърнал и го продал на венецианците. През 1333 г. тук била погребана Мариам Хайгазун, майка на Андроник III младши<sup>267</sup>.

Солун бил превзет от османците под командуването на Йълдъръм Баязид и после повторно превзет от султан Мурад II през 1429 г. През 1759 г. голяма част от града била опожарена.

Солун е забележителен и в църковната история.

През 52 г. тук пристигнал св. Павел и към 53-та в Атина или Коринт той написал своите две проповеди към тесалонийците. Споменават се много мъченици, родени тук или пожертвували се за този град, сред които най-забележителен е св. Димитрий, както и стари и именити епископи като С. Аристаκος Тесалонийски, който според Антоний<sup>268</sup> бил съратник и спътник на св. Павел. Тук блеснал [талантът] на граф Евстатиос<sup>269</sup> — знаменития тесалонийски тълкувател на Омир и същевременно епископ.

АЙОРОЗ е преиначеното гръцко название на Айон ОРОЗ, т. е. Света гора. В древността се наричал АТО, АТОС или АТОН, както го наричат Цицерон и други древни латиняни. Наречен е на името на великана Ато. Атос е също и названието на един нос, преди да се влезе в Солунския залив. Това е един полуостров, вдаден в морето, зад който се намира планинска верига, дълга 24 мили и широка 9 мили. Според други изследователи и географи планинската верига е дълга три денонощия път и широка — три часа път.

Провлакът е тесен и сравнително плитък, но останалата те-

\* Този наместник на техен диалект се нарича Презес или Квестор. Тук по неизвестно време е пребивавал и Цицерон.

ритория на полуострова (който в същност е остров) и особено неговата източна част е много висока. Тъкмо това е, което наричат Ато, за който Херодот, Мела, Плиний и Солинос пишат, че Ксеркс още преди 481 г. (пр. н. е.) го превърнал в остров, прекъсвайки провлака, свързващ днешния остров със сушата, превръщайки го в проток, дълъг миля и половина, удобен за корабоплаване. От върха на планината Ато или Айороз, както потвърждава и ръкописният Светопоказател, може ясно да се види остров Крит, отстоящ на 280 мили. В ясни дни от върха на планината се вижда силуетът на Константинопол, който отстои на 400 мили североизточно от Ато. Това го потвърждава и Йоан II Комнин, който твърди, че поради голямата височина на планината дори и лете по върховете, долините и клисурите се задържал сняг. Според него туристите, изкачващи върховете, през август не могат да останат дълго там, без да запалят огън.

Древни мислители са описали върховете на Ато по най-чуден начин. Плиний, Солинос, Аполоний и Софокъл казват, че лете, при залез слънце сянката на планината се удължава и стига чак до остров Лиме<sup>270</sup> и падала върху пазара на град Мирина,<sup>271</sup> който според съвременните географи е на 55 мили от планината. Според тези съчинения височината на планината би трябвало да бъде по-малка от миля и половина.

Сега, при посещението ни в Ато, на върха на тази труднодостъпна скалиста планина видяхме малка църквичка, където веднъж годишно, на празника на Преображение Христово, се прави литургия и тук идват много богомолци, за да участвуват в тържествата.

В миналото въздухът бил толкова чист, че смятали жителите на Акроатос или Акротон за дълголетници, че живеели много повече, отколкото жителите в която и част да е на света и особено в градовете. Затова населението било наричано макровк, на латински микроби, означаващо дълголетие.

По планините на Айорос текат реки и се простират плодородни овощни градини. Виното, което добиват тук, е великолепно и благородно. Морето е дълбоко 400 стъпки, в което се убедихме, когато плавахме с корабчето.

В древността по тези планини съществували пет града и в „Житие на Аполон“ от Филостратос пише, че в планината Ато живеели много философи, за да могат по-ясно да наблюдават звездите, движението на планетите и да определят същността на явленията. Сега тук живеят монаси, пръснати по различните манастири. По времето на Леунклавиос [манастирите] били обитавани от по двадесет, двеста и триста монаси. След него до наши дни са останали двадесет и два манастира и параклиса, а сега, когато се запознахме с тях, видяхме, че са само осемнадесет.

Всеки един от тях е облицован с камък, а някои имат вид на крепости, снабдени с бойни кули. Вероятно това е правено,

за да се защищават от набезите на различни разбойници и морски пирати.

Животът на монасите е много ограничен и строг. Те са напълно лишени от месо и се хранят с хляб, ряпа, жито, зехтин, сушени смокини, сирене, сухар и риба. Това е по пости. Те спят малко, молитвите и литургиите са дълги. В определени дни на годината цели вечери не спят и времето им минава в молитви. Техните църковни песнопения са много по-известни от (фолклора) на която и да е част на Гърция. Това е истинска гръцка музика, която няма нищо общо с новоизмислената (модерната).<sup>272</sup> Қамбаните на манастирите бият различно. Там не се допускат жени, нито пък женски добитък. Работата им (на монасите) се състои главно в обработването на земята, отглеждането на лозя и градини, маслинови дървета и зелчуци. Те гравират върху дърво, изработват кръстове и рисувани лъжици, както и специални шапки, наречени „калимавки“<sup>273</sup>, които са специфични за гръцките църкви и са техен монопол. Някои от тях са шивачи, тъкачи, зидари, писатели, книговеци, художници и с тези професии и [с този труд] си изкарват прехраната. Всеки манастир има собствени ниви, плантации по склоновете на планината и в околностите на Солун. Манастирите притежават и много лодки за ловене на риба, която изобилствува в този залив. Те [игумените на манастирите] изпращат тук и там много лодки, за да докарат в Солун жито и други зърнени храни. Изпращат плавателни съдове чак до Влашко и Молдава, та дори и от Москва нскат помощи.

Във Влашко и Молдава също има манастири, които са [собственост] на Айон Орос.

Споровете и спречкванията, които възникват между служителите (монасите), се обсъждат и осъждат на специални съдебни форуми, устройвани всяка година в някой от манастирите, като за по-трудните случаи се отнасят до Солун.

Край всеки манастир има килии, параклиси и градинки, където могат да се уединяват отделни монаси и да прекарват времето си в пост и молитва.

На планината има едно прекрасно село, което е и търговски център. Има и места за забавления. Нарича се Карес<sup>274</sup>. Там се намират павилиони на занаятчии и всяка събота стават големи пазари. Духовниците от всички манастири идват тук, за да си набавят необходимото за преживяване. Близо до селото се намират гостоприемници — собственост на манастирите. Всяка една от гостоприемниците си има свой параклис. Тук ношуват духовниците, ако същата вечер не са успели да се върнат в манастирите си. Много често [в Карес] заседава съветът на старейшините на манастирите, за да обсъдят един или друг въпрос и да определят данъците. В [една от] гостоприемниците е резиденцията на епископа на Айон Орос, който е и митрополит на Тесалоники.

*Бостанджибашията* е един женен *бостанджия*, наричан Али ага, който е същевременно и инспектор по външните работи на манастирите, за да ги предпази от морските пирати, защото всички имуществени данъци на Айон Орос се определят от стамбулския бостанджибашия. Тези данъци ежегодно възлизат на 150 кесии жълтици и освен това духовниците издържат тамошния бостанджибашия и неговото семейство.

Ето и някои сведения за двадесет и двата манастира на Айон Орос. Част от тях са почерпани от гръцка книга, издадена през 1701 г. в Букурещ от Йоан Комненос — доктора, по произход влах, който скитал по тези места, а другите сведения са от наши наблюдения и впечатления при посещението ни там и проведените разговори с местните духовници.

1. Манастир-Лавра св. Атанасий-Атонски. [Това е] най-главният манастир от всички съществуващи манастири тук — огромен и здраво построен. [Тук] живеят от 300 до 400 монаси. Местоположението му е живописно: пред него — море и чудесна гледка към остров Илимия.<sup>275</sup> Зад него е планината Ато. Църквата се нарича Преображение Богородично и е построена от Никифор Фока I<sup>276</sup> и арменеца Йоан Цимисхи<sup>277</sup> в X в. По-късно била подновена от Няголус — бей на Унговлашко<sup>278</sup>, който построил купол с оловна облицовка на покрива. Над свода на голямата порта е поставен надпис върху оловна плоча, който говори за това.

[Манастирът] има 26 параклиса, богатата библиотека от старопечатни редки книги и ръкописи, голяма трапезария с 24 мраморни маси.

На морския бряг са построени пристанище и една кула.

2. Църква св. Ана. Построена е на висок планински склон и край нея са пръснати повече от 60 къшурки за отшелници — анахорети. Те са трудно достъпни поради стръмнината. [Тук] има чешма „Св. Атанасий“ със светена вода — вкусна и студена.

В църквата е изложен левият крак на светеца и тук идват на поклонение многобройни богомолци от всички страни, както и безброй гости.

[Тази църква] е разширявана и подновявана от цариградския патриарх Дионисий<sup>279</sup>, който ѝ подарил пет сребърни кандила и полилеи и построил тук [планината] някои други сгради, като настлал с плочи старите и труднопроходими пътища и пъртини. Тази църква с килиите за отшелници и за усамотяване принадлежи на Лаврата и е под нейно попечителство.

3. Манастир Ватопедос е посветен на Св. Благовещение. [Неговата] църква била основана от император Константин Велики, но император Юлиан я разрушил<sup>280</sup> и Теодосий Велики<sup>281</sup> отново я възстановил. Синът му Аркадий, идвайки от Рим в Цариград, скочил в морето близо до остров Имврос и се спасил тук. Открили го да лежи под един голям къпинов храст, си-

реч под един „ватос“ и затова манастирът бил наречен Ватопедос — къпиново поле.<sup>282</sup>

През 862 г. сарагосчаните нахлули в планината, разрушили манастира, наклали огън в главната църква и я опожарили. По-късно трима одринчани я възстановили.<sup>283</sup> Те станали духовници и умрели тук.

Император Мануил Комнин<sup>284</sup> и другият [император] Андроник III Палеолог подарили на този манастир много скъпоценности. Сега той разполага с 16 параклиса,<sup>285</sup> намиращи се в границите на манастира и извън него, пет отбранителни кули, две библиотеки и трапезария с двадесет и четири мраморни маси.

4. Манастир Килендару.<sup>286</sup> Неговата главна църква има оловно покритие и носи името на св. Дева Мария. Построена е със средствата на сръбския крал Стефан,<sup>287</sup> зет на император Роман<sup>288</sup>. Част от манастира е построен от св. Сака, [сърбин] и от неговия баща Симеон,<sup>289</sup> както и от сръбски и български монаси.

5. Манастир Иверон.<sup>289а</sup> Църквата му е голяма и широка около 60 стъпки с оловно покритие и четири купола. Започнал [да го строи] император Роман,<sup>290</sup> а го продължил неговият син. Военачалникът Торник<sup>291</sup> продължил делото и придал по-блестящ вид на манастира. Много по-късно той се уединил в него. Но преди това [след смъртта на Роман] царицата го повикала и обявила за главнокомандуващ нейните войски против набезите на персите. Тогава именно той преминал в Грузия, събрал голяма армия, победил враговете и после отново се завърнал в този манастир, като го разкрасил в името на своята родина Грузия и за подслоняване на грузинци. Затова бил наречен Иверон, сиреч грузински.

По-късно манастирът бил подновяван от различни царе и управници на Грузия и ограден с яки крепостни стени. Била построена и трапезария. Тук има и други църкви на името на св. Николай, на Архангел Михаил, на Йоан Кръстител и на Успение Богородично, основан от грузинския княз Ашот I.\* Църквата Успение Богородично се опира на четири колони. На времето князът наредил да бъде изрисувана [отвътре] със средствата на унговлашкия кантакузки бей Йоан Серван.<sup>292</sup>

Тук има още 16 параклиса, библиотека за стари и нови книги, в която се съхраняват послания на различни епископи, князе.<sup>293</sup> Край морския бряг има пристанище и висока кула с шестдесет стъпала. Недалеч от манастира се намира работилница за плетене на рибарски мрежи. Казаха ни, че годишната му печалба е сто кесии жълтици.

\* Имената Ашот и Торник са арменски и показват, че това са били арменски князе, които от време на време поради набезите на враговете се изселили и установявали в Грузия. С годините те се претопили сред грузинците. Това се знае от арменските истории.



6. Манастир Дионисий. Намира се близо до морския бряг на високо планинско плато с чудесно местоположение. Тук бил монах някой си на име Дионисий от село Горсисос (Корсисос) на провинция Кастория (Гьоли Кесре)<sup>294</sup>. Както потвърждава и един историк, този Дионисий виждал всяка вечер някаква светлина на мястото на сегашния манастир и това го накарало да отиде в Трапезунд и с посредничеството на по-малкия си брат Теодосий — тогавашен епископ на града, помолил трапезундския цар Алексей Комнин<sup>295</sup> да построи с княжески пари църква и монашески дом на тези планини. Така през 1380 г. била построена църква с оловно покритие на името на Йоан Кръстител, където били установени царската хазна и били съхранявани други императорски, патриаршески и княжески заповеди и послания, подпечатани със златен печат. Тук се намирал и портретът на император Алексей. По-късно монашеският дом бил изографисан от унговлашкия бей Няголус. Той построил и голяма кула, в която вградил специална плоча, на която и досега стои изписано неговото име.

Някои неща тук са построени и от неговия син Теодосий и понеже по-късно всичко било опожарено, през 1580 г. унговлашкият бей възстановил църквата, разширил я и я украсил със стенописи.

[Тук] някои неща били построени и от духовника Пахумерос, който някога бил княз на Влашко с име Петър<sup>296</sup>, а неговата жена построила болница, трапезария и богата библиотека.

При царуването на султан Хамид<sup>297</sup> духовници пренесли с кораб мощите на св. Йоан до едно съседно село-остров по молба на жителите на острова, за да се сложи край на чумната епидемия, която върлувала там, обаче османската полиция на пристанището заловила духовниците и ги обявила за разбойници и шпиони. Те били докарани в Боаз Хисар при Джебзаирли Хасан капудан паша.<sup>298</sup> За да се оправдаят, [духовниците] му показали мощите на светеца и обяснили, че при чумна епидемия мощите на светеца се пренасят от остров на остров, за да секне болестта. Когато Хасан паша ги изслушал и видял мощите на св. Йоан, веднага наредил да бъдат прибрани и откарани в Цариград. Обаче много скоро видни личности — гърци, арменци и други, се заели те да бъдат върнати и предложили 1000 жълтици откуп. Но той [Хасан паша] не се съгласил и задържал мощите при себе си, пазел ги, палел над тях сребърно кандило, смятайки ги за талисман на своите успехи и съдба. Когато през 1789 г. се поминал, всичко било върнато на предишното място.

7. Манастир Пантократор, сиреч на Всевластния, е разположен на чудесно място, близо до морето. Построен е от военачалника Алексис,<sup>299</sup> който по-късно станал цар на гърците. [Тук] неговият брат Йоан Примикриос<sup>300</sup> построил още някои неща. [Манастирът] бил подновен по-късно от двама влаш-

ки князе. Главната църква „Преображение Христово“ е построена на четири колони.

8. Манастир КСИРОПОТАМУ, [г. е. на Сухата река]. Защото ксирос на гръцки означава суха, а потамос — река. Главната му църква е голяма, [опира се] на четири колони. [Манастирът] бил построен от император Роман и подновен от влашкия Александро бей.<sup>301</sup> Преди 25 години бил също подновен. Църквата се нарича „Св. четирийсет мъченици себастианци“, чиито мощи са погребани там.

9. Манастир КУТЛУМУСИ.<sup>302</sup> Започнал го Алекси I Комнин, но след като бил сринат, с възстановяването му се заели влашките воеводи Кутлумуси, Влад и Радулас бей, както и още няколко бейове. В църквата има много рисувани картини. Тя е с оловно покритие, опира се на четири колони и е построена в чест на Христовите апостоли.

10. ЦЪРКВА ПРОТАТОН. Една от най-големите и най-красивите, намира се в село Карея, построена от император Константин Велики, а по-късно император Юлиан я опожарил отвътре.

11. Манастир или гостоприемница СИМОНОС ПЕТРАС. Построен е в низината на един неплодороден планински клон. Тук прекарва монашеството си св. Симеон, който фактически започнал строителството на църквата „Рождество Христово“, наричайки я втори Витлеем. За довършването ѝ спомогна и царят на Сърбия Йоан, наречен Углис,<sup>303</sup> понеже тук била изцерена дъщеря му [благодарение] молитвите на св. Симеон. Същият цар по-късно станал духовник и умрял тук.<sup>304</sup>

Фанатизираните богомолци пеша изкачвали планинския склон от полите [на планината] до скалата, върху която е построена църквата. Тук се пази евангелието, подарено от Михаил бей. На една друга височина е построен параклисът „Света Троица“, в който се намира стаята, където е живял св. Симеон.

12. Манастир ЗОГРАФ. Построили са го трима братя — князе от Охрид,<sup>305</sup> потомци на император Юстиниан<sup>306</sup>. Техните имена са Мойсей, Ахарон, Йоан. Живели са по времето на мъдреца Левон<sup>307</sup>. Те [братята] дошли по-късно тук и станали духовници.

След опожаряването на манастира той бил наново възстановен през 1502 г. от молдовашкия войвода Стефан,<sup>308</sup> чийто портрет може да се види в църквата. Именувана е [църквата] „Св. Георги“, има шест купола с оловно покритие и почива на четири колони. Има две чудесни икони на св. Георги. Едната от тях е нарисувана от зограф, който преди работел в църквата „Св. Георги“ в Палестина, а после по своя воля се преместил тук и затова манастирът бил наречен Зографски, на името на художника.<sup>309</sup> Другата картина пристигнала по неизвестен път от арабските страни. Монасите на този манастир са предимно българи и сърби.

13. Манастир Докиари.<sup>310</sup> Най-старият основател на манастира бил свети Евтимий,<sup>311</sup> известен монах, другар и сподвижник на гореспоменатия Анастасий от тази планина при царуването на император Никифор<sup>312</sup>. Вторият строител на манастира бил някакъв роднина на Евтимий, княз, който по-късно служел в този манастир като духовник, а още по-късно бил провъзгласен за негов игумен. Третият строител на манастир станал този, който бил спасен като дете [изваден от морето], а подновяването на манастира извършил молдовашкият Александро бей през 1578 г. Той построил аркади, пет купола и [в манастира] е поставена както неговата снимка, така и на жена му и на децата му.

Отначало [манастирът] бил наречен „Св. Николай“, но после бил преименуван в „Св. архангел Гавраил и Михаил“ по искане на духовниците, защото, когато те пожелали да подновят сградата, ангелите им разкрили съкровището, намиращо се на отсрещния остров Лонго.

В манастира има извор със светена вода, която бликнала по време на царуването на Андроник II Палеолог.

14. Манастир св. Павел. Тук повечето са български и сръбски духовници. Църквата „Св. Георги“ е с оловен покрив, опряна на четири колони. В нея се намира красиво изработена икона на св. Павел. Казват, че бил построен [манастирът] от император Маврикий<sup>313</sup>. Истината обаче е, че Маврикий е построил само параклиса, а всичко останало е построил князът на Семендре в Сърбия на име Гюрас, чийто портрет с двамата му синове се намира в църквата. Някакъв бей пък построил кулата, трапезарията и параклиса.<sup>314</sup> В манастира има един кръст, подарен от император Константин Велики, [изработен] от злато и сребро, върху който са гравирани религиозни сцени от Рождество Христово, има и надписи на латински език. Освен мощите на различни светци тук са изложени и част от подаръците на вълшебниците (тези, които отишли да се поклонят на Рождество Христово). Те били предадени на манастира от Маро, дъщерята на сръбския княз Гюрас, която по-късно султан Мехмед II Фатих взел за жена.

15. Манастир Ксенофонт. Наречен е на името на основателя св. Ксенофонт. През 1545 г. един от князете на Унговлашко заедно със своя брат<sup>315</sup> се заели да украсят цялата църква, която носи името на св. Георги. А друг бей украсил и изписал преддверието и трапезарията на манастира. Този манастир е много близо до морето и обитателите му са българи и сърби.

16. Манастир Григорий. Построен е на едно плато близо до морето от св. Григорий младши, чието име носи. През 1497 г. един бей от Молдовлашко<sup>316</sup> подновил и ремонтирал манастира. Църквата се нарича „Св. Николай“. Наблизо е и пристанището.

17. Манастир Каракала. Неговата църква е с оловно

покритие. Намира се на един час път от морския бряг и е построена също на високо плато в името на св. апостоли Петър и Павел. Йоан Комнин<sup>317</sup> казва, че негов първи основател бил римският Каракала<sup>318</sup>. Затова манастирът се нарича Каракал. По-късно бил основно ремонтиран от богданския<sup>319</sup> Петър бей.

18. Манастир Симену или по-точно Есфимен.<sup>320</sup> Наречен е така, защото се намира между два хълма край морския бряг, на един час път от Хилендарския манастир и на три от манастира Ватопедос. Построил го Теодосий II Млади и неговата царица Пулкерия. Църквата е посветена на Възкресение Христово.

19. Манастир Филотеу е построен също на плато и е посветен на св. Дева Благовещенска. Построил го св. Арсений Филотеос и от Дионисиус, чиито портрети се намират в църквата. През 1492 г.<sup>321</sup> грузинският цар Кахети Леонтриос<sup>322</sup> и неговият син Александрос с лични средства украсили и подновили този манастир и неговата трапезария. Техните портрети са поставени там.

20. Манастир Росон.<sup>323</sup> Намира се в равнината. Главната му църква се нарича „Св. Пантелеймон“. Има шест параклиса. Построил го е сръбският княз Лазар.<sup>324</sup>

21. Манастир или Хан Костамониту и правилно произнесено Константино мони, сиреч хап на Константин. Наречен е така, защото бил построен от Константин Велики, а Мануил Палеолог го подновил според свидетелството на неговата хазна. Построен е върху стръмен склон, има купол с оловно покритие и църквата му се нарича „Св. Стефан“.

22. Манастир Ставроникита. Той е построен на морския бряг от цариградския патриарх Еремия Първи. Малката църква се нарича „Св. Николай“. Тук е поставена и иконата на светията, цялата позлатена и посребрена, но с един белег по лицето на светията, получен при хвърлянето на иконата в морето. По време на иконоборството заедно с други икони и тази била изхвърлена в морето. Поради продължителния ѝ престой в морската вода върху нея залепнала стрида, чийто отпечатък и до днес личи върху позлатения портрет.

В тези двадесет и два манастира се намират мощите на много светци. Нос (полуостров) Айон Орос, наричан в миналото с общото име Халкидика [латински Каллидире], бил провинция на Македония. Пак в древността неговата североизточна част се наричала Акратос, а югоизточната — Нимфеон. Айонороският залив се наричал Сингитски по името на планината Сингус<sup>325</sup>, намираща се в подножието на планината Ато.

В провлака на полуострова има селище, наречено Ерисдос, а старото му име е Акантос<sup>326</sup>, [намира се] в Халкидика, на границата с Македония. То е седалище на епископията, подвластна на солунската митрополия. Акантос се наричал и гореспоменатият от нас провлак. Тук се намира и друго селище, наречено

на италиански Франко Касдро, а в миналото — Стратоники<sup>327</sup>.

**ЛИБАНОВА.** Селище до Айороския полуостров, което Софианус назовава със старото му име Стагирос<sup>328</sup>. Според друг автор това било родното място на Аристотел. То има пристанище и малък остров Лимбиада, а в по-старо време се наричало Габрос.

**ЛОНГОС** е вторият нос<sup>329</sup> при влизането в Солун, по-малък от Айороския. В древността североизточната му част се наричала Ампелос,<sup>330</sup> а северозападната — Дерис, на името на града, който сега носи името Детера<sup>331</sup> и е един много приятен и добре благоустроен град със здравословен въздух. Разположен е между две планини, където се намира голяма гъста гора, на турски Караагач,<sup>332</sup> по името на дървото, което расте там. От това дърво се режат дъски, от които се изработват лодки и големи плавателни съдове.

Заливът между Лонгос и Айон Орос се нарича Инджир Кьорфеси, на гръцки Айон Мамас, по името на св. Мамас<sup>333</sup>. В древността се наричал залив Торонеа или на гръцки Торонайкос по името на град Торона, който сега се казва Лонгос, а от други [историци, географи и изследователи] — Кастели Рамбо<sup>334</sup>.

**КЕСЕНДРЕ**<sup>335</sup> в древността се е наричал Канастрион<sup>331</sup>. Това е третият нос (полуостров), съседен на Солун, който в ръкописния Светопоказател е наречен част от *нахие*. В северната си част има пристанище, наричано Чанак лиман<sup>337</sup>. От платото Инек бурну до Кум бурну морският бряг е по-нисък и покрит с високи борови гори.

Името Кесендре е съкратеното название на Касандрия. Градът е далеч от края на носа и е [разположен] югоизточно от Солун, близо до неговия залив. Там е седалището на епископията, която е зависима от Цариградската патриаршия. В древността се наричала Касандрия<sup>338</sup>, по името на Касандрос<sup>339</sup>, зет на Филип, който го възстановил, а много преди това се наричал Потидеа.

**СИДЕРОКАПСИ**<sup>340</sup> е селище сред планините, на две денонощия път югоизточно от Солун. В селището има джамия, две бани, монетен двор (зарбхане), който вече не работи. В околностите му, южно от голямата планина, чиято дължина и ширина са 10 *фарсаха*, се намират сребърни рудници, които всяка година носят 60 965 *чеки* в Каратовския<sup>341</sup> рудник, от който годишно се получават 10 760 *чеки* сребро.

В планината има извори и чешми със студена и вкусна вода, чудесни естествени летовища и големи гори. Неговият морски бряг зиме е катун на планинските животновъди, затова през зимните месеци тук има в изобилие мляко и кози.

В древността се е наричал Крисидис или Крисидес<sup>342</sup> и е попадал в Македония. Близо до него при царуването на Филип — бащата на Александър Македонски, били открити рудници — от които се получавало 1000 *таханта* злато.

**БЕШИК**<sup>343</sup> е красиво село край брега на езеро, на едно де-

нонощие път от Сидерокапси. Има джамия, а срещу джамията, край брега на езерото, [е построена] куполна баня с много гореща минерална вода.

**БАЗИРГЯН ДЖЕДИД**<sup>344</sup>, сиреч ново място за търговия. В селото има джамия и е на едно денонощие път от Сидерокапси. Тук веднъж седмично стават големи пазари.

#### КАРАФЕРИЕ<sup>345</sup>

(кадълък)

Този град се намира северозападно от Солун и има богати пазари, джамии, бани, рекички. Край града се простират чудесни нива, където се отглеждат ориз и разнообразни плодове. Тук се тъкат прочутите многоцветни рогозки, китеници, черги и покривки, наречени веленче или кебе.

Гърците си имат митрополит, наречен ипертимос и екзархос Тесалийски. Според Тукидид, Филострат и Птолемей в древността този град са го назовавали **ВЕРИЯ**, според Страбон и Стефан Византийски — **Берия**, а според Плиний на латински **Бероа**. Ние го наричаме **БЕРИЯ**. Построен е в полите на планината **Верминос**, провинция **Иматия**<sup>345</sup> в Македония. **Орделий**<sup>347</sup> предполага, че градът бил подновяван и дострояван от царица **Ирена** и бил наречен **Иренополис**. Жителите на град **Берия** според светото писание се смятат за правоверни и най-благородни сред тесалонийците. Тук има доста евреи, които вярват в **Христос**.<sup>348</sup>

#### АВРЕТ ХИСАР и ЕНИДЖЕ ВАРДАР или ВАРДАР<sup>349</sup>

(кадълъци)

Първият [Аврет Хисар] е разположен северно от Солун с крепост, построена върху висок хълм, опиращ до древното селище **Права**, което сега е в развалини. Тази крепост се наричала **АВРЕТ ХИСАР**, сиреч женска крепост, защото много преди да дойдат османците, я държала жена на име **Марулие** — християнка. Но тя [крепостта] била заграбена от **Евренис бей** (един от министрите на султан **Мурад I**) след няколкомесечна обсада.

Вторият град се нарича на гръцки **Еница** [Яница] и е недалеч от реките **Вардар** и **Бистрица**, на половин ден път от Солун и на пет часа път от морето. **Вардар Енидже** е хубав и красив град, спокоен и с чист въздух, с обширна чаршия, бани, джамии, много занаятчийски работилници, общежития за бедни и бездомни, училища, чудесно летовище. Някога в съседство на този град се намирал град **Пела**<sup>350</sup> в македонската провинция **Ематия** (според **Птолемей**). **Мела** също го споменава като **Беле** и казва, че това бил най-големият и величествен град на Ма-

кедония, където се възпитавал Филип — владетелят на Гърция, както и неговият син Александър Велики, който покорил Азия. Затова и Ювенал<sup>351</sup> нарича Пела — Александър млади. Филип<sup>352</sup> разширил този град и оттогава до идването на македонския цар Персенк<sup>353</sup>, [победен от римляните], се превърнал в престолен град, а по-късно в град на римските бежанци както [свидетелствуват Плиний и монетите от времето на император Август]. През II в. този древен град изчезнал. Край Пела минавала реката Лиднос или Лудиас, която сега някои гръцки историци и географи наричат Мавронери, сиреч Черна вода<sup>354</sup>. Лете тя много често пресъхва. Край Пела е гробът на знаменития писател-поет Еврипид.

#### ВОДИНА<sup>355</sup>

(кадълък)

Тя [провинцията] попада между Солун и Манастир. Има прочуто летовище, наречено Чинарлък, от чийто склон извира вода, която се вижда отдалече. Известни са тукашните пъпеши — сочни, едри, сладки.

Водина е седалище на митрополията, подчинена на Охрид. В древността се наричала Едеса и се намирала в провинция Ематия. Юстиниан разказва, че в един дъждовен ден македонският цар Каранос, подгонвайки бягащите от проливния дъжд кози стада, влязъл в града и така го покорил. В памет на това събитие нарекъл града Екс. (Екс на гръцки значи коза, а в родителен падеж става Екос.) Тук се намирали гробовете на редица македонски царе.<sup>355</sup>

#### ДОИРАН<sup>357</sup> или ДОЮРАН, ЛАНКАЗА<sup>358</sup> и АГУСТОС<sup>359</sup>

(кадълъци)

Първото селище [Дойран] се намира между Тимур Хисар и Аврет Хисар. Има джамия, баня и голяма богата чаршия. Построено е на брега на едноименното езеро.

Второто селище Лангаза има куполна баня с минерален извор от хладка вода, а до него извор със студена вода. Третото селище е село, край което има кариери за червена хума.

#### ЮСКЮП

(лива или санджак, в древността  
Македония)

Попада между Софеа, Къостендил и Солун и по-точно северно от него.<sup>360</sup> При градчето Калканделе<sup>361</sup> извира реката Вардар или Вардар сую. В древността се наричала Аксиус. Минавайки [ре-

ката] през едноименното селище и през Тиквеш<sup>362</sup>, тя се влива в Солунския залив, приемайки водите на река Бистрица, назована в миналото Еригон<sup>363</sup>. В планините на Калканделе има мост, построен от везира на султан Мехмед II — Кьопрюлю оглу Фазъл Ахмед паша. По тази река<sup>364</sup> преди много години плавали лодки и гемии. Има още един мост по пътя [Солун — Караферие].

В канцеларията на Османлията е записано, че това е провинция Юскюп, където била резиденцията на пашата-наместник, под чиято административна власт се намират ЮСКЮП, КАЛКАНДЕЛЕ, КЪРДЖОВА<sup>365</sup>, КЪОПРИ<sup>366</sup>, ПИРИЛЕПЕ<sup>367</sup>, КЪВЪРДЖЪК<sup>368</sup>, КЪРЪК<sup>369</sup>, КАЧАНИК<sup>370</sup>.

Във всеки един от кадълъците има съдия и негов заместник.

#### ЮСКЮП, на гръшки СКОПИОН

(кадълък)

Този голям град е на 16 денонощия път от Цариград и е разположен западно от Кюстендил. През него тече реката Вардар. Гърците си имат митрополит. В Юскюп има голям безистан, пазарища и джамии, една от които някога била централна градска катедрала, наречена „Св. Параскева“.

[Градът] има крепост, както и една голяма постройка като минаре, която в древността била камбанария и звънът на камбаните се носел на два фарсаха далеч. Сред турското население [се наблюдава] голям стремеж да се ограмоти.

Сегашното име на града иде от преиначеното му древно име Скупи. Според Птолемей той се намирал в провинция Дардания — Горна Мизия.

#### КАЛКАНДЕЛЕ и КЪОПРИЛИ (Кьопри)

(кадълъци)

Първият се намира северозападно от Юскюп (Скопие). Близо до града извира реката Вардар. На изток от него се издига Шар планина, където зреят забележителни ябълки.

Вторият се намира в скалистата клисура между Юскюп и Щип. Населението на селището се занимава главно с търговия на чудно вкусни жълти пъпеши. Ръкописният Светопоказател го назовава *нахие*, сиреч принадлежи на *паша-санджака*.

ВАРДАР. След Кьоприли иде селището Енидже Вардар. Понеже река Вардар, идвайки от Юскюп, минава под един голям каменен мост и прекосява гореспоменатото селище, затова то било наречено Вардар. Има джамия, баня и в града се отглеждат познатите на всички дини-медовина.



## ОХРИ

(лива или санджак, в древността  
Македония)

Намира се между Юскюп<sup>371</sup>, Елбасан<sup>372</sup> и Дугакин<sup>373</sup>. През тази провинция тече реката Римо<sup>374</sup> и реката Линца<sup>375</sup>, наричана в древността Линкисдрис или на латински — Линкисдре<sup>376</sup>. Според Тукидид и Птолемей тя се намира в Македония.

За тази провинция в княжеската канцелария е записано, че лива или санджак Охри, където седи наместник на пашата и под негова опека са: ОХРИ, ДЕБРЕ<sup>377</sup>, ЗЮРЮБАЛА<sup>378</sup>, ИСТАР-ВЕ<sup>379</sup>, АКДЖА ХИСАР<sup>380</sup>, ЕШИМ<sup>381</sup>, МАТ<sup>382</sup>, УСТУРГА<sup>383</sup>.

Във всяко едно от тях съдията и субашията имат седалище.

ОХРИ, на гръцки АХРИС, Охрида, Ахрида

(кадълък)

Този град [Охрид] се намира западно от Юскюп, на източния бряг на езерото, [разположен] върху обширна равнина. От стари времена и езерото се нарича Охри. Жителите му основно са българи, турци и гърци. Българите и гърците си имат архиепископия, която е водеща сред петте архиепископии, а архиепископът има седмина подопечни митрополити и седмина епископи. По-късно обаче някои от тях окончателно се присъединили към него и останали само четирима (еднолични) епископи.

По времето на гръцкия патриарх Самуил, ръкоположен през 1763 г., самостоятелността на Охри се отнема завинаги и попада под владичеството на Цариградската патриаршия, както и другите митрополити и митрополии.

Ръкописният Светопоказател споменава, че в града се намирили седем джамии, а в околностите му има сребърни и серни рудници. Всяка година на 8 септември тук става голям панаир.

Според Софианус<sup>384</sup> първото име на Охрид било Лихнидос и съгласно Птолемей е принадлежал към Македония, а според Ливий<sup>385</sup> и Стефан Византийски бил град на Илирия, от което става ясно, че Охри и провинцията са граничили и с двете провинции — Македония и Илирия. Според древните историци тук бил роден император Юстиниан, който подновил града и го оградил с крепостни стени и бойни кули, за да се отличава от останалите [селища] в провинцията, които някога построил [той]. Според Никифор този град отначало се наричал Юстициан Първи с правото да има самостоятелна архиепископия на македонските българи<sup>386</sup>. Мелетий нарича града Сасарипи<sup>387</sup> и казва, че тук се намирал българският царски престол<sup>388</sup>, който по-късно бил преместен в Търново.

ОХРИДСКО ЕЗЕРО. Както споменахме по-горе, то е почти кръгло, оградено от всички страни с планини. Дълбоко е около

70 метра и по него свободно може да се плава с малки корабчета. И езерото, и околността са чудно красиви и приятни за излет и почивка. На места край бреговете му са образувани блата. Езерото е сладководно и в него се размножават 36 вида риби. [В него] се вливат две реки, едната от които минава през Охрид, а другата — край града под голям каменен мост.

В миналото езерото се наричало Лихнидна или Лихнидус. Оттук взема началото си и реката Кара Трин<sup>389</sup>. В другия край на езерото е кадълък Дебре или Добри.

УСТАРУХ се намира в източната част на езерото, срещу Охри. Южно от него е [разположен] един манастир, наречен КЕШИШЛИК<sup>390</sup>. За него се минава по един дървен мост, под който тече река, извираща от езерото Преспа. То [езерото] е на четири часа път от манастира, а от Устарух — на час и половина.

### КЪОСТЕНДИЛ

(санджак или лива, в древността попадеше  
в Мизия, сега — България)<sup>391</sup>

Намира се между Юскюп и Софеа. В княжеската канцелария е записан като лива Къостендил. Тук е седалището на *паша-санджака* и включва кадълъците: РАДАМИР<sup>392</sup>, КАРАТОВА<sup>393</sup>, КУМАНОВА<sup>394</sup>, ИВРАНИЕ<sup>395</sup>, ПЕТРИЧИ<sup>396</sup>, ТИКВЕШ<sup>397</sup>, ИШИП<sup>398</sup>, РАДАВЮЩЕ<sup>399</sup> или на гръцки РАДУВИСИ, УСТРУМИЛЕ<sup>400</sup>, ДУПНИЧЕ<sup>401</sup>, ЕГРИДЕРЕ ПАЛАНКАСЪ<sup>402</sup>.

Във всеки от тях има съдия и *субаши*.

### КЪОСТЕНДИЛ

(кадълък)

В този град видяхме дванадесет минерални извора, джамия и пазарище. [Тук] седи митрополит.

Водата на града иде чрез подземен водопровод. Има големи и малки извори, намиращи се в планините и оттам водата тече през [овощните] градини, за да ги напоява. Един от тези потоци се нарича Егри сую<sup>403</sup>. Има много овощни градини и тукашната ябълка е забележителна със сочността, вкуса и аромата. Предпочитана е от всички.

Източно от града, край брега на Егри сую се издига Къостендилската планина, която в по-голямата си част е покрита с лешникови гори, а в недрата си крие златни и сребърни руди. Разказаха ни, че в миналото произведеното [тук] злато и сребро отивало направо в Каратовския монетен двор за сечене на пари.

В началния период, когато българите успели да завладеят този град и започнали да сечат пари, неговият владетел през

1371 г. потърсил помощ от османците и им станал данъкоплатец.

Името на града [Кюстендил], изглежда, идва от Юстиниан или Юстиниани. С течение на времето се променяло и станало Юстендили, а после Кюстендили<sup>404</sup>. На нас обаче ни се струва, че уеднаквяването на градовете Кюстендил и Охри, както правят някои [географи], съвсем не е правилно, защото са два различни града, всеки със своя епархия. Някои европейски географи не правят разлика между двата града и ги смятат за едно и също селище с различни имена. Според нас не е правилно твърдението, че Охри [д] в миналото бил наричан Юстиниана.<sup>405</sup>

## КАРАТОВА и ИВРАНИЕ

(кадълъци)

Първото селище е разположено в долина сред големи планини. В ръкописния Светопоказател е записано, че в [Каратова] има джамия и чудесна баня. В далечното минало тук съществувал и работел монетен двор. Сега в селището се изработват медни съдове, защото в границите му се намират медни и сребърни рудници.

Каратовските планини са съседни на реките Егри су и на Егри дере, дължината им се изчислява на два дни път, а ширината им на два фарсаха. Пътниците отиват от Каратова в Кюстендил, минавайки през горната част на планината. В тази планина видяхме постройка и до нея купол с оловно покритие, под който се намира саркофагът на сина на бившия княз на провинцията. Тук са погребани той и жена му. Други казват, че в това селище са погребани много дворяни от сръбски царски родове, както и бившият паша на санджака от османския период.

ИВРАНИЕ. Селището се намира на едно денонощие път от Кюстендил в полите на планината Кара даг<sup>406</sup>. От близките Власински железни рудници се получава желязо, от което изработват сечива и оръжия.

ТИКВЕШ, на гръцки Тиквес и ИЩИПИ,

на гръцки Сдиби (кадълъци)

Тиквеш е *нахие* и се намира между Пирилепи и Кюстендил. [През селището] тече малка рекичка, идваща от Кюпрюли<sup>407</sup>. Тук видяхме да зрее чудесно жито. В древността [селището] се наричало Тимаков и се смятало за провинция на Горна Мизия. Птолемея пак твърди, че се намира далеч от реката Дунав, че било близо до река Тимакос.<sup>408</sup>

ИЩИП. Построен е върху хълм, в полите на голяма планина, северозападно от Струмица, на едно денонощие път от Ка-

ратово. Има крепост, пазарища, бани, джамии и многоетажна гостоприемница (хан). Населен е от българи, турци, сърби, гърци.

Този град бе превзет от султан Мурад I Худавентгяр. Близо до Щип се намира друг малък град, потънал сред могили, градини и лозя.

УСТРУМИЛЕ, на гръцки Струмица или Струмница

(кадълък)

Попада [селището] между Петрици и Радувиси и е разположено на стръмния склон на един хълм, на две денонощия път западно от Серес и на три денонощия път от Юскюп. В селището разгледахме развалини на крепост, пазарища, бани и джамии. [Питейната] вода се доставя чрез [подземен] тръбопровод.

Южно и западно [от селището] се простират обширни равнини, през които протичат малки реки. Край тях са построени воденици и тепавици.

Всяка година на 10 октомври тук става голям панаир, който се нарича Долан панаир<sup>409</sup> и продължава около четиридесет дни. Случи се да бъдем на него и видяхме, че се предлагат разнообразни платове, грънчарски изделия, селскостопански продукти, мед, плодове, кожи и други стоки.

В полите на планината извира голям топъл минерален извор, както и извори със студена вода.

В древността градът се наричал български Тибериополис и бил на самата граница с Мизия, в съседство с племето трибали<sup>410</sup>.

ДУПНИЧЕ, на гръцки Дупница

(кадълък)

Това селище е разположено в равнината, някъде по средата на пътя за Юскюп, югозападно от Софеа. Има джамия, баня и пазар, през който минава дере.

Югозападно от града се издига едноименна планина, която продължава и се слива със софейските планини. В тази планина има железни рудници. Недалеч оттук се намира селището Бомбосево<sup>411</sup>. На две мили югозападно от него извират топли минерални води и е [построена] голяма куполна баня.

ИСКЕНДЕРЕ<sup>412</sup> (Скутари) или Арнаутлук

(лива)

*След като определят местоположението на Албания според редица древни и средновековни историци и географи, Кювер Агонц и Инджеджиян пишат:*

Албанците са снажни, волеви, смели и войнствени люде, известни с героичните си подвизи не само в полза на османците, но и в

подкрепа на германски императори и царе. Известна е тяхната конница, но още по-забележителна е пехотата им. А войниците им, наречени кабелет, са непобедими. Те дълго време служиха на венецианците и основните оръжия, с които боравеха в началото, бяха стрели, копия и мечове, а по-късно, когато укрепнаха, започнаха да си служат и с огнестрелно оръжие. Албанците са търговци, корабоплаватели, много от тях са касапи, строители на напоителни и водоснабдителни съоръжения. Всички работят в различни райони на Османската империя.

По-голямата част от населението изповядва мюсюлманска религия, но сред него има и християни, принадлежащи на гръцката църква. Православните наброяват не повече от 40 000 домакинства и са съсредоточени главно в Дурацо и по Далматинското крайбрежие. Има шест епископства.

Климатът на Албания е умерен. Сред планините ѝ най-известна е Кара даг, на италиански Монте Негро<sup>43</sup>, където живеят черногорците.

Страната е камениста, неплодородна, поради което и населението е бедно и не може дори да си плати данъците на турските власти.

ИСКЕНДЕРЕ (Скутари). Този град се нарича Шкодра и забележителен като център на оживена търговия. Той отстои на шест денонощия път от Софеа и е разделен на двадесет и пет махали, двадесет от които са в равнината и се наричат *топхане* и *терзхане*, а пет от тях се наричат табак. Жителите му се състоят от 8000 турски домакинства и 600 християнски. Тук е и седалището на епископа, [защото] в града се намира голямата църква „Св. Николай“, която сега е в развалини. Има и четиридесет джамии, построени някога от Ахмед паша, бащата на последния Махмуд паша. Известна е и Хонткар джамиси сред пазарището, която в миналото е била християнска църква, наречена „Св. Дева Мария“. Тук има около десет гостоприемници и ханове.

#### СЕМЕНДРЕ

(лива или санджак. В древността —  
Горна Мизия, а сега — Сърбия. Мютеселимство)

На север граничи с река Дунав, която я отделя от Унгария. Намира се между санджаците Изворник, Софеа и Пелвине. По-голямата част от жителите са сърби, откъдето иде и името Сърбия, на турски Сърф вилает. Така се наричала и в миналото. Тази част и част от съседните провинции от изток граничили с България, на юг с Македония<sup>44</sup> и Албания, на запад с Босна. Южната част на Сърбия някога се наричала Дардания, после била наречена Рашкиа, може би от реката Рашка, а трети я наричат съкратено Раси<sup>45</sup>. Така се наричало и племето, което

се присъединило към сърбите. Защото много отдавна тя се деляла на Сърбия — самостоятелна, и на Рашкия. Горната ѝ част [откъм реката Дунав] включвала Масовския Банат. И така Сърбия съгласно старите географи включвала Горна Мизия, която в средните векове била наричана Първа Мизия, и Дардания — провинция на Горна Мизия, включваща част от Долна Панония, по-късно наречена Втора Панония.

Сърбите говорят славянски език и изповядват гръцка вяра. Там живеят и много турци.

В древността тук имало много военачалници и когато отивали на война, правели жертвоприношения в чест на боговете, като клали коне и се заклевали да принесат в жертва главите и дробовете на вражеските князе.

Тези сърби са разделени от другите сърби, живеещи оттатък Дунава. Според някои историци те дошли тук от азиатска Сарматия. Част от тях в началото на VII в. при царуването на император Херакъл преминавали от другата страна на реката Дунав и по нареждане на същия този император пришълците били изпратени в провинция Тесалия. Но те не харесали провинцията и се преместили в други земи, които по времето на император Маврикий били запустели поради нашествието на аварите. Същевременно те приели християнството. По-късно, към 53—64 години, сръбските князе получили царски титли. Така било до XIV в., след което те се наричали деспоти или князе и изчезнали през XV в., щом попаднали под властта на османците. Преди това обаче за определено време те били подчинени на върховната власт на маджарския цар. Поради това някои от маджарските царе си присвоили правото да се наричат сръбски царе.

През 1718 г. по времето на Базаревацкия<sup>416</sup> договор голяма част от Сърбия била заграбена от немския император<sup>417</sup>, но през 1739 г. съгласно Белиградския договор тези земи отново преминали в ръцете на османците.

Климатът на Семендре е умерен. Река Дунав минава през провинцията и тук се разширява. Река Рашка протича също през провинцията, отначало на север, после се отклонява на юг и накрая се насочва пак на север и се влива в голямата река Морава. Оттам водите на двете реки се вливат в Дунав. Ибар е също приток на Дунав<sup>418</sup> и носи името на града, през който минава.

Общо взето, страната е планинска и гориста, планините не са големи и в полите им се простират обширни равнини и орници. Земята е плодородна. Зреят жито и други зърнени храни, произвежда се вино, отглеждат се много животни и безброй овце.

В княжеската канцелария е записано: лива Семендре, където е седалището на *мютеселима*. В него влизат следните епархии: БЕЛИГРАД, СЕМЕНДРЕ, ХИСЪРДЖЪК<sup>419</sup>, ЯХУДЕРЕ<sup>420</sup>, ПАРАКИН<sup>421</sup>, НИСИ<sup>422</sup>.

В Белиград е седалището на моллата и везира, който се нарича *мухафъз*, понеже се намира на граничната линия, наречена серхат. Във всички останали кадълъци седи *кадия* и във всеки един от тях властвуват *мюлтезими*.

## БЕЛИГРАД

(кадълък)

Белиград означава Бяла крепост. Маджарите я наричат Нандор Фейервар.<sup>423</sup> Немците я наричат Грихиш Вайсенбург, сиреч гръцки Белиград, на латински е Алба Грека, което означава същото.

Градът и крепостта са забележителни и са построени там, където Сава и Дунав се съединяват, имайки за северна граница Дунав, а за западна — Сава.

Немците разделят града на две части — Васерщат, където се намира градската крепост, и Рлайценщат. Крепостта е двойна, с много бойни кули. [Самата] крепостна стена е построена върху високо плато и откъм реката е зидана с дялан камък.

Предградията [на Белград] са обширни и населени с хора от различни националности. Има закрити пазари и два базистана, бани, няколко гостоприемници и ханове, джамии, сред които най-значителна е джамията на султан Сюлейман. Вън от града, в южната част на хълма Хонткар Тепеси се намира Абаза къошк, построен от Абаза паша<sup>424</sup> през 1633 г.

Понеже местоположението на Белиград е много удобно за развитието на търговията, още от стари времена [градът] е признато средище на търговци, защото освен Дунав, който стига чак до Черно море, реката има и доста големи плавателни притоци, по които много лесно се пренася стоката до други страни и градове. В същност всичко онова, което трябва да се изпрати от Константинопол за Виена и от Виена за Константинопол, задължително минава през този град. Това се отнася и до пощата. Доходите на градската митница по стари сметки достигат годишно двеста кесии. [Поради това, че е доходоносно кръстовище], императорът Сигизмунд<sup>425</sup> присъединил Белиград към Маджария и го назовал „Ключ на Маджария“, а сега се нарича „Ключ на Османската империя“.

Това е един от градовете, видял войни и обсади. Обсаждали са го османските царе с цел да го превземат — в 1440, 1456 и 1496 г., но не успели и през 1520 г. или, както отбелязват християнските историци, през 1521 г. Белиград се предал на султан Сюлейман I. Османците държали този град до 1688 г., но в същата година той бил превзет от маджарите. През 1690 г. османците отново го превзели, но през 1693 г. маджарите пак нападнали, ала успели да го превземат и завладеят едва през 1717 г. През 1739 г. те се принудили отново да го отстъпят на османците, но така го опустошили, че от старата крепост не ос-

танало почти нищо. Тогава именно християните напуснали града и се преселили в Землин. Много арменци, които дотогава живеели в града, също го напуснали и се преселили в град Найсос, в Петроварадинската крепост<sup>426</sup>. Техен духовен пастир бил един наш отец [арменски, от Мъхитаристката конгрегация], който се погрижил и построил в Найсос арменска църква. По този начин в Белиград останали много малко християни. Техните църкви били превърнати в джамии и в сгради с друго предназначение.

За последен път градът бил превзет през 1789 г., когато германците, начело със своя пълководец Лавтон обсадили Белиград и го завладели, но съгласно сключения мирен договор в Систов през 1792 г.<sup>427</sup> те се принудили да го върнат на османците. Когато Будим — градът на маджарите, минал в ръцете на османците, в Белиград се намирало седалището на *мютеселима*, поставен там от будимския паша.

Името Белиград се споменава и от Константин Перперужен още в X в., но Плиний в древността го нарича Даврунум<sup>428</sup>.

**ХАВАЛЕЕ**<sup>429</sup>. Това е крепост, построена върху висок хълм срещу Белиград, на три часа път от него. Издигнал я Фатих султан Мехмед II, след обсадата на града, без да може да го превземе.<sup>430</sup>

**БАТИЧИНЕ**<sup>431</sup>. Турците го наричат Дербент и представлява проход. Понеже местността е много опасна, през 1592 г. по заповед на Коджа Синан паша тук били построени хан и казарма.

## СЕМЕНДРЕ

(кадълък)

Наричан е също Сендерови и произхожда от думата сендерев, което е преиначеното произношение на латинската дума Санктус Андреас. Маджарите го наричат Век шендрю. Има здрава крепост, намира се в провинция Сърбия, край река Дунав, на едно денонощие път източно от Белиград. В миналото бил голям град и резиденция на епископството, но сега вече не е такъв. Негов княз бил самодържецът Велек оглу, който лично бил подчинен на султан Мурад II. Няколко пъти градът е бил превзет ту от маджарите, ту от османците. Последните сражения се водели през 1717 г., когато маджарите отново го превзели, но в края на войната се намесили сърбите и за кратко време преминал в техни ръце. Обаче по-късно отново бил превзет от османците.<sup>432</sup>

**БАССАРОВЕЦ**<sup>433</sup> се намира край река Морава и е известен с мирния договор, сключен тук през 1718 г. между император Карлос<sup>434</sup> и султан Ахмед III.<sup>435</sup> И досега е запазена сградата, където е бил подписан договорът.

**ХАММАМ**<sup>436</sup>. Това е крепостен град на едно денонощие път



от Семендре и на две — от Ягодина. Разходихме се из неговите чудесни градини и лозя. Наричали са го Хами Атик, сиреч стар, а малко по-нагоре, по течението на Дунав се намира Хами Джелид, сиреч Нов, и според по-стари сведения и писания той бил неразделна част на Темишоара [Темишвар], превзет и обновен от Бали чауш, бега на Темишоара през 1597 г.

#### ЯГОДИНА

(кадълък)

Намира се югоизточно от Семендре и е съседно на Хасан паша паланка<sup>437</sup>. Видяхме великолепна крепост, която се намира между поречията на Сава и Морава. Много полезни и ценени са неговите минерални извори и банята.

УЗИЧЕ<sup>438</sup>. Това селище е разположено в клисура на три деонония път от Белиград. Има здрава крепост, заобиколена от река. Водните кули [за съхранение на питейната вода] са издълбани в скалите и в тях се слиза по специални стълбища. Тези води идват от големите планини, намиращи се източно от селището, минават през крайградските полета и се вливат в река Дрин. Селището има седемдесет джамии, градини, лозя. И тази крепост била превзета от Фатих султан Мехмед при нахлуването му в Босна.

ВАЛЕУРА<sup>439</sup> е крепост, на два дни път от Белиград и на три часа от притока на Сава. Ограден е на север от планина а на изток от реката Колабра. В селището има девет джамии и две бани.

#### НИШ, на гръцки Ниси

(кадълък)

Това е град край реката Нишава, или Ниси. Тя извира от околностите на града и се влива в притока на Дунав — Морава. Намира се в Сърбия, източно от Юскюп на пътя Софеа—Белиград и граничи с България. Ограден е с крепостна стена и насипен земен вал. Дели се на горна и долна крепост. Близо до него се намира висока планина, откъдето може да се обстрелва целият град. Именно поради това по време на всички войни градът бил лесно превземаем. Седалище е на митрополита.

Сред джамиите, които видяхме, най-забележителни са Хонкар джамиси и Юсуф бей джамиси. Тук има две бани и топли минерални извори, които се използват за лечение на различни болести. На сръбската граница между планината Суха и реката Нишава водата е червеникава поради оранжевия цвят на пясъка и цвета на скалите. Недалеч от града, в планините, има златни рудници. Около града и в самия град се отглежда много до-

битък — свине, кози, бичи и други. Произвежда се чудесно сирене, което в миналото купували венецианските търговци.

[Този град] бил превзет от сулган Мурад I Худавентгар. Обаче през 1737 г. маджарите го заграбили, но на следващата османците отново си го възвърнали.

В миналото [градът] се наричал Найсос или Нансос. Амиан го пише Нессос. Птолемей го нарича Нансос и го поставя в Мизия, в провинция Дардания. Стефан Византийски го поставя в провинция Тракия или на границата между Тракия и Мизия, като разширява значително границите на Тракия. Или може би тук се бърка Тракия с Дакия, защото Дакия се намирала по средата на старата провинция. Йордан поставя Ниш в Илирия, сиреч във Велика Илирия (Илирик), в която се включва и провинция Мизия.

<sup>1</sup> Лива София.

<sup>2</sup> Лива Солун (Тесалоники), Гърция.

<sup>3</sup> Лива Скопие, СФРЮ.

<sup>4</sup> Лива Охрид, СФРЮ.

<sup>5</sup> Лива Кюстендил.

<sup>6</sup> Лива Трикала, Гърция.

<sup>7</sup> Лива Делвина, Албания.

<sup>8</sup> Лива Шкодра, дн. Шкодер, Албания.

<sup>9</sup> Лива Валона, дн. Вльора, Албания.

<sup>10</sup> Лива Елбасан, Албания.

<sup>11</sup> Лива Призрен, СФРЮ.

<sup>12</sup> Лива Дукакин в Сев. Албания, разположена на двата бряга в средното течение на р. Дрин.

<sup>13</sup> Лива Крушевац, СФРЮ.

<sup>14</sup> Лива Вълчитрън, дн. Вучитри, обл. Косово поле, СФРЮ.

<sup>15</sup> Лива Янина, Епирска обл., Гърция.

<sup>16</sup> Лива Смедерево, СФРЮ.

<sup>17</sup> Гр. Никопол.

<sup>18</sup> Гр. Лозенград, дн. Къркларели, Турция.

<sup>19</sup> Гр. и п-ов Галиполи, дн. Гелиболу, Турция.

<sup>20</sup> Гр. Солун, Гърция.

<sup>21</sup> Гр. Скопие, СФРЮ.

<sup>22</sup> Гр. Плевен.

<sup>23</sup> Има пред вид реките от България и Сърбия.

<sup>24</sup> Взети са пред вид само реките от България, Гърция, Турция и Сърбия.

<sup>25</sup> Река Марица.

<sup>26</sup> Гр. Пазарджик.

<sup>27</sup> Гр. Пловдив.

<sup>28</sup> Гр. Одрин, Турция.

<sup>29</sup> Авторът назовава реката по името на някакво едноименно селище, каквото не съществува.

<sup>30</sup> Гр. Димотика, дн. Дидимотихон, Гърция.

<sup>31</sup> Гр. Енез, на левия бряг на р. Марица и край брега на Егейско море, Турция.

<sup>32</sup> О. Самотраки, Егейско море, Гърция.

<sup>33</sup> Гр. Свиленград и свиленградски мост.

<sup>34</sup> Днес с. Чирмен е изчезнало. Името му иде от средновековната българска крепост Черномен при дн. с. Орменион, Югоизт. Тракия, срещу гр. Одрин Гърция.

<sup>35</sup> Произведението „За реките“ на Псевдоплатарх (вж. ИСИГТМ. С., 1949, с. 292).

<sup>36</sup> Говоря се за стиховете „С тази твоя Пенелопа“ на римския поет Вергилий Марон Публий (30—19 г. пр. н. е.).

<sup>37</sup> Авторът погрешно нарича с името Сврадий римския поет Публий Овидий Назон (43 г. пр. н. е. — 18 г. пр. н. е.) вж. Публий Овидий Назон. *Метаморфози*, „Орфей и Евридика“. С., 1981, с. 201.

<sup>38</sup> Вж. *C. Plinii Secundi. Naturalis Historia*. ed. C. Mayhoff, Lipsiae, 1906 (IV, 11, 40—50).

<sup>39</sup> Първото значително произведение на средновековната историография на Османската империя от XVII в. на Кятиб (Евлия) Челеби, наречено „Джихан-нума“, т. е. Светопоказател. Книгата е ръкописна. Печата се едва през XVIII в.

<sup>40</sup> Под Маджария навсякъде авторите разбират Унгария и земите в Южна Трансилвания.

<sup>41</sup> Р. Искър.

<sup>42</sup> Гр. Битоля, СФРЮ.

<sup>43</sup> Същият гръц. митрополит, за който споменава и Ж. Б. Ришар (вж. Френски пътеписи за Балканите. Т. 4. С., 1981, с. 208).

<sup>44</sup> Под калдъръм се разбира тротоар, който според други автори и пътешественици, посетили по това време София, е минавал по средата на калните улици.

<sup>45</sup> Махмуд паша (?—1474), везир при Фатих султан Мехмед II, известен със строителната си дейност в Одрин, Цариград, Бурса, София.

<sup>46</sup> Фатих султан Мехмед II (1451—1481).

<sup>47</sup> Софийското сараджхане действително било много известно. За него споменава и други пътешественици от XVI и XVII в. (вж. сб. Сердика, Средец София, С., 1976, с. 118; а също така: Н. Тодоров. Из социално-икономическия живот на София през XIV—XVII в. Изв. на Инст. по история, 1964 с. 215—220).

<sup>48</sup> Витоша.

<sup>49</sup> Името на София не може да е заемствувано от храма „Св. София“ в Цариград, защото той е построен през 537 г. София възниква като средище на тракийското племе сарди или сарди и затова получава тяхното име. През късното средновековие започва да се нарича София — на името на черквата, строена през античната епоха извън стените на града, където е заседавал вселенският църковен събор (вж. бел. 61).

<sup>50</sup> Истината е, че при Юстиниан (527—565), както твърди Прокопий Кесарийски, били възстановени крепостните стени на Сердика (Сардики) (вж. ИСИГТМ. С., 1949, с. 435 (IV 1, 11—36)).

<sup>51</sup> Предположението не е вярно.

<sup>52</sup> Авторът грешн. Триадица е гръцкото наименование на София, а славянското (българското) е Средец.

<sup>53</sup> Византийският хронист Георги Кедрин е предал буквално хрониката на Йоан Скилица в своята *Historiarum compendium*, т. е. „Кратка история“, където на два пъти говори за църковния събор в Сердика и за Крум, който превзел града (вж. подробно ГИБИ, Т. VI. С., 1965, с. 213, 221).

<sup>54</sup> Амиан Марцелин (330—400) също говори в своята „История на Римската империя“ за Сердика (вж. ИСИГТМ. С., 1949, с. 400—415).

<sup>55</sup> Подробно вж. ЛИБИ. Т. I. С., 1958, с. 261—269.

<sup>56</sup> Създадената през 15 г. от н. е. римска провинция Долна Мизия е обхващала територията на дн. Сев. България източно от р. Цибър.

<sup>57</sup> Римската провинция Дакия била образувана в 106 г. след завоюването на територия на даките от рим. войски. През 271 г. се създали две нови провинции: Крайбрежна Дакия (гл. гр. Рицария, дн. с. Арчар, Видински окр.) и Средноземна Дакия (гл. гр. Сердика, дн. София). В V и VI в. по тези места се заселили славянски племена.

<sup>58</sup> Люрикия е арменското название на древната област Илирия (Илирик) на изт. бряг на Адриатическо море. От IV в. пр. н. е. се дели на същинска и гръцка, обхващащи днешните територии на Черна гора, Босна, Херцеговина

- и др. Юлий Цезар (100—44 г. пр. н. е.) я превърнал в римска провинция Илирия.
- <sup>69</sup> Вж. Codex Theodosianus ad Liv librorum manuscritorum et priorum editonum fidem recognovit et annotatione critica iastuxit Gustavus Henel, I—III, Lipsiae, 1842 (XI, 13, 2).
- <sup>63</sup> Римски император (98 г.) завоювал Дакия (106 г.), Арабия (106 г.), Велика Армения (114 г.), Месопотамия (115 г.). Според редица автори Траян бил действителният основател на Сердика (вж. Г. И. Кацаров, Принос към старата история на София, С., 1910, с. 25—35).
- <sup>61</sup> Църковният събор в Сердика се състоял не през 347 г., както твърди авторът, а през 343—344 г. и в него участвували 356 епископи (вж. *Hefele*, Concilengeschichte, I<sup>2</sup>, 533). Съборът се занимавал с оборването на ученето на Арий и арианството.
- <sup>62</sup> Първият Никейски събор се състоял през 314 г., а вторият — през 325 г., на който именно било осъдено ученето на Арий. Фактически църковният събор в Сердика разгледал споровете и решението на Никейския събор от 325 г.
- <sup>63</sup> Маневрите на Римската и Цариградската църква (872—874) във връзка с прилагането на решенията на Цариградския църковен събор (869—870), съгласно които Борис I се сдобива с правото на автономна българска църква. Самото признание от българската църква като автокефална обаче става след приключването на събора от византийския император и цариградския патриарх, по силата на която се създават няколко митрополити и епископства, една от които била в Средец (срв. История на България, Т. II, С., 1981, с. 231).
- <sup>64</sup> Мурад I Худавендгяр (1359—1389), тур. султан, син на Орхан.
- <sup>65</sup> Текфурци били наричани князете от византийско време (араб.).
- <sup>66</sup> Както е известно, през 1593 г. Австрия, настроена срещу Турция, събрала и подготвила отряди от недоволни власи, маджари, сърби и българи и те нападнали турските крепости по Дунав. През пролетта на 1595 г. около 2000 хайдутини нападнали София и я разграбили. Навярно тогава била разрушена и част от крепостта (вж. История на България, Т. I, С., 1961, с. 273).
- <sup>67</sup> Гр. Пловдив.
- <sup>68</sup> Пътят Виена за Цариград, минаващ през Белград, София, Пловдив и Одрин, е бил важна магистрала през древността. Римляните го наричат „Военен път“ (*Via militaris*), а кръстоносците при походите си към Божи гроб — „Български държавен път“ (вж. ЛИБИ, Т. III, с. 234). Но той е бил наричан и „Царски път“ или „Траянов път“ на името на импер. Траян. (Вж. К. Иречек. Военният път от Белград за Цариград и балканските проходи. Българска историческа библиотека, год. IV, 1932, кн. IV, с. 1—163).
- <sup>69</sup> Сахат тепе и неговата кула, строена през XIV—XV в., макар К. Иречек да посочва по-късна дата — XVII в.
- <sup>69a</sup> Въпросът за Драговития в Тракия е спорен и недостатъчно изяснен в науката: вж. *Iv. Dulcev*, *Dragvista-Dragovitia*. *Revue des études byzantines*, Т. XXII, 1964; а също: *В. Минков*. Локализиране на някои антични и средновековни селища и крепости в България, сп. Археология, 1968, кн. 4, с. 36—38.
- <sup>70</sup> Навярно става дума за църквите „Св. Марина“ и „Св. Петка“.
- <sup>71</sup> За тях говори и К. Иречек (вж. Княжество България, Ч. II, Пловдив, 1899, с. 128).
- <sup>72</sup> По-подробно вж. *Плиний Млади*. ИСИГТМ, С., 1949, с. 265 (IV 11, 40—50).
- <sup>73</sup> В своята „География“ *Птолемей* не нарича Пловдив нито Тримонцион, нито пък Адрианополит, а направо Филипопол.
- <sup>74</sup> По-подробно за *Амиан* вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 399 (XXVII 4, 10—14).
- <sup>75</sup> *Stepanus Byzantinus*. *Etnika*, Ed. A. Meinecke, Graz, 1958, p. 123.
- <sup>76</sup> Филип V (211 г. пр. н. е.)
- <sup>77</sup> *J. Leunclavius*. *Historiae Musulmanae turcorum de monumentis ipsorum exscriptae*. lib. XVIII. Francofurt, 1591, p. 127.
- <sup>78</sup> *Тит Ливий* (59—19 г. пр. н. е.), най-великият прозаик по времето на импер. Август (вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 148—160; XXVI 25, XXXI 33, 35, 36, XXXIII 40, XXXVIII 41). Там се говори изключително за Филип V.
- <sup>79</sup> Безспорно става дума за историка *Мартини Кромер* (вж. *M. Cromer*, *De*

orgine et rebus gestis Polonorum libri XXX. Recogniti ab Autore Una cum finebri eiusdem autoris aratione. Sigismundi Regis vitam compendiose complexa et aliquoties iam prius edita Accesit modo Indicium Francisci Robortelli Utinensis auctore et libro, Basiliae, 1558.)

<sup>80</sup> Баштата на Филип Персей е македонският цар Филип V.

<sup>81</sup> Гр. Пазарджик.

<sup>82</sup> Река Тополница.

<sup>83</sup> Не открих източник, в който да се казва, че градът се е наричал Зирма. Навярно авторът го бърка с р.Тополница, която Плиний Стари нарича Сирмус (а не Зирмос), вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 267.

<sup>84</sup> Проход Траянови врата, Пазарджишко.

<sup>85</sup> Стара планина.

<sup>86</sup> Град и административен център в Беломорска Македония, Гърция.

<sup>87</sup> Гр. Сера (Сяр), Беломорска Македония, Гърция.

<sup>88</sup> Турското наименование на гр. Филипи. Античен и средновековен град, разположен между градовете Драма и Кавала. За неговите развални говори в своите пътеписи *Анонимен пътеписец (1621 г.)*, *Пол Люка*, *Еспри Мари Кузинери* (вж. Френски пътеписи за Балканите. Т. I. С., 1975, с. 207, 275, 391). Забележително е изследването на френския византолог и археолог *P. Lemerre*, *Philippe et la Macédoine Orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Paris, 1954.

<sup>89</sup> Като гр. Кренидес го споменават римският историк *Диодор*, гръцкият географ *Стрибон*, гръцкият историк *Апиан* (вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 190, 223, 224, 332).

<sup>90</sup> Пак за *Мартини Кромер* (вж. бел. 79).

<sup>91</sup> Явно грешка. Нито *Апиан*, нито *Дион* наричат града с тези имена. *Апиан* споменава, че Филипи в древността се наричал Датос и е в *Macedonia adjecta*, или покрайнинна, населена с тракийски племена в междуречието на Струма и Места (вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 332).

<sup>92</sup> Котис I е бил цар на одрисите и господар на цяла Тракия (383 до 360 г. пр. н. е.).

<sup>93</sup> Юлий Цезар (102—44 г. пр. н. е.), рим. император.

<sup>94</sup> Октавиан Август (27 г. пр. н. е. — 63 г. н. е.), рим. император.

<sup>95</sup> Гр. Кавала, Беломорска Македония, Гърция.

<sup>96</sup> През 42 г. пр. н. е. Брут и Касий претърпяват поражение от войските на Август и на Антоний.

<sup>97</sup> Гр. Гюмюрджина, дн. Комотина, Беломорска Македония, Гърция.

<sup>98</sup> Гр. Енидже, дн. Генисея, Гърция.

<sup>99</sup> Турското наименование на гр. Солун, Гърция.

<sup>100</sup> Река Места.

<sup>101</sup> Кьопрюлюзаде (оглу) Фазъл Ахмед паша (1635—1675), везир на султан Мехмед IV.

<sup>102</sup> Река Места, която в гръцка територия се нарича Нестос.

<sup>103</sup> Град в Беломорска Македония, Гърция.

<sup>104</sup> Гр. Мелник.

<sup>105</sup> Саръшабан е бил казалийско средище и градче, дн. Хрисополис, Гърция.

<sup>106</sup> Чаглак днес не съществува, но е бил нахне от Драмската каза.

<sup>107</sup> Гр. Петрич.

<sup>108</sup> Гр. Неврокоп, дн. Гоце Делчев.

<sup>109</sup> Авторът греши. Става дума за р. Струма, на грц. Стримон.

<sup>110</sup> Г. Кедрин не е могъл да се позове на *Никифор Григора*, тъй като е покъсен автор от него, а *Иоан Скилица* съобщава, че солунският дук Теофил-лакт Вотианат не посмял да отиде в Солун с войската си, върнал се в Загория, където се издигала здравата крепост Мелник. В същност Загория е област със средище Мелник (вж. *P. Koleदारov*, *More about the Nan e Zagore*, *Bulgarian Historical Review*, 174. N 3), където се изяснява, че Загория е една от многото области със същото име и различна от Загора в Тракия, отстъпена на хан Тервел от импер. Юстиниан II в 705 г. Тазн Загория, изглежда, е била владяна от хан Крум, но е била отстъпена от импер. Теодора по искане на княз Борис I след сключването на „дълбокия мир“, последвал покръстването

на българите в 864/865 г. вж. П. Коледаров. Политическа география на средновековната българска държава. Ч. I. 681—1018 г., а също така Скилица—Кедрин, ГИБН VI, С., 1965, с. 285). Почти същото споменава и Абрахам Ортелий в коментара си към първия негов атлас „Тракия и Дакия“, Антверпен, 1595.

<sup>111</sup> Гр. Неохорнон, в древ. Амфиполис, Беломорска Македония, Гърция.

<sup>112</sup> Град в Беломорска Македония, Гърция.

<sup>113</sup> Област по горното поречие на р. Места.

<sup>114</sup> Пирин планина.

<sup>115</sup> Никопол на р. Нестос (Места) или Никополис ад Нестум.

<sup>116</sup> Никополис до Хемус, при дн. с. Никюп, В.-търновски окръг.

<sup>117</sup> Гр. Валовище, тур. Демирхисар, дн. Сидерокастроу, Беломорска Македония, Гърция.

<sup>118</sup> Главнокомандуващ войските и велик везир на султан Мурад I.

<sup>119</sup> Гр. Стара Загора.

<sup>120</sup> Грешка на авторите. Птолемей нарича с името Дебелт не Ст. Загора, а дн. с. Дебелт, Бургаски окр. (вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 353).

<sup>121</sup> Пак грешка. Плиний нарича Девелтон или Девелтум същото с. Дебелт, в Бургаски окр. (вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 266).

<sup>122</sup> Деултум е римска колония и няма нищо общо със Ст. Загора.

<sup>123</sup> Пренначено от Демирташ, дн. с. Желязово, Бургаски окр.

<sup>124</sup> С. Голям Манастир, Ямболски окр.

<sup>125</sup> Гр. Елхово и областта около нея.

<sup>126</sup> Авторите са приели Тракийския манастир за Македонски, където действително близо до гр. Битоля е разположен гр. Лерни.

<sup>127</sup> Птолемей го нарича Тернал (*Claudii Ptolemai Geographia*, 1883, I, 451 (III 12,33)).

<sup>128</sup> Гр. Костур, дн. Кастория, Гърция.

<sup>129</sup> Гр. Хрупища, дн. Аргос-Орестикон, Гърция.

<sup>130</sup> Костурският владика се е титулувал „протопронос“ (първопрестолен) митрополит и „екзарх на цяла България“ (вж. Марин С. Дринов. Няколко думи за титулите на Костурския митрополит и на други гръцки владци. Съч.: Т. II, с. 241—250).

<sup>131</sup> Гр. Берковица.

<sup>132</sup> Средновековната българска крепост Гълъбец, чиято старобългарска именна форма е запазена в унгарската Голомбоц (вж. за нея П. Коледаров, Укрепените градове на юг от Дунава във военната карта на Балканите, съставена между 1385 и 1395 г. Военноист. сб., 1976 г., кн. 3, с. 11—22). Авторите погрешно го идентифицират с Бихище. Гьогерджилик е турското название на Гълъбец (гр. Голомбоц), дн. гр. Голубац, СФРЮ.

<sup>133</sup> Дригорнион или Трикорний, както го нарича Птолемей в своята „География“, няма нищо общо с Бихище. Трикорний се е намирал там, където се влива р. Морава в Дунав, близо до гр. Голубац, СФРЮ.

<sup>134</sup> Вж. А. Bonfinius. *Regum Ungaricarum decates tres*. Basilae, 1453, p. 124.

<sup>135</sup> Отнася се за пролома Железни врата и за турската флота.

<sup>136</sup> За Траяновия мост пише и Блазиус Клайнер (вж. История на България, С., 1977, с. 31), а по-подробно за него пишат Дион Касий и Прокопий Кесарийски (вж. ИСИГТМ, С., 1949, 379, 381, бел. 99, 439). За описанието на граф Фердинанд Марсили акад. Д. П. Димитров е писал специална студия.

<sup>137</sup> Гр. Сървия, обл. Козани, Гърция.

<sup>138</sup> Гр. Прищина, СФРЮ.

<sup>139</sup> Река Пнерия, Гърция.

<sup>140</sup> Вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 349 (Птолемей Клавдий. III 3, 4).

<sup>141</sup> Прокопий пише: „А имало у дарданците един стар град, който бил наричан Улпиана. Той съборил по-голямата част от неговата околоръстна стена и после като я възстановил блестящо, превърнал града в сегашния му цветущ вид и го нарекъл Секунда Юстиниана, или Юстиниана Втора“ (вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 435).

<sup>142</sup> Голямата битка на Косово поле (15 юни 1389 г.), след която османците поставят под своя зависимост Сърбия.

<sup>143</sup> Княз Лазар Хребелянович (1329—1389).

<sup>144</sup> Тази война става през 1448 г., когато султан Мурад II коджа предприема поход срещу Албания. Въстаналият албански народ и неговата армия под водачеството на Скенденберг оказват сериозна съпротива и Мурад претърпява поражение (вж. *Кр. Манчев*. История на балканските народи. В. Т., 1979, с. 26).

<sup>145</sup> Гр. Пирот.

<sup>146</sup> Гр. Брезник.

<sup>147</sup> Гр. Прависта, дн. Елефтеруполис, Сев. Гърция.

<sup>148</sup> Гр. Самоков.

<sup>149</sup> Гр. Макри, Гърция.

<sup>150</sup> Гр. Ферс, Дедеагачско (дн. Александруполско, Гърция).

<sup>151</sup> С. Гьогерджинлик е вече споменатият гр. Голубац, а Шабчилер е паланка Шабихане, дн. Сапе. *Евлия Челеби* в своя Пътепис, С., 1972, с. 102, говори за същото селище и го именува Шабчилар, т. е. село, чиито жители добиват шаб (стипца).

<sup>152</sup> Гр. Димотика, дн. Дидимотихон, Гърция.

<sup>153</sup> Река Къзъл, Гърция.

<sup>154</sup> Византийски император (1347—1355), военачалник и книжовник.

<sup>155</sup> След смъртта на имп. Андроник III Палеолог (1328—1341) Йоан VI Кантакузин става регент на малолетния Йоан V Палеолог и по-късно го измества напълно, правейки го свой съуправник.

<sup>156</sup> Мануил (Мануел) не е син на император Андроник III Палеолог, а на Йоан VI Кантакузин.

<sup>157</sup> На Андроник III Палеолог.

<sup>158</sup> С. Лутрос (Терма Лутра, ант. Траянополис), Дедеагачско (дн. Александруполско), Югоизт. Тракия, Гърция.

<sup>159</sup> Навярно е същият град, за който говорят *Птолемей Клавдий* и *Проконий Кесарийски* (срв. ИСИГТМ, С., 1949, с. 353, 446, бел. 110).

<sup>160</sup> Град Зирина (а не Зернис) е друго селище, намиращо се северно с Терма (Лутрас) на брега на р. Марица, на мястото на дн. гр. Суфлий Гърция.

<sup>161</sup> Това, че Зирина бил прекръстен Теодосополис, не е потвърдено от нито един гръцки (византийски) или латински автор.

<sup>162</sup> Област край р. Ергене, с гл. гр. Узункьопрю, Югоизт. Тракия, Турция.

<sup>163</sup> Гр. Гелиболу, Турция.

<sup>164</sup> Местност край гр. Виза, Турция, откъдето извира р. Ергене.

<sup>165</sup> Град в Югоизточна Македония, Гърция.

<sup>166</sup> О. Тасос, Егейско море.

<sup>167</sup> Проход Кавала, Гърция.

<sup>168</sup> За тази крепост говори и Хаджи Калфа (срв. Румелия и Босна, географски описал *Мустафа бен Абдуллах хаджи Калфа*, Архив за поселищни проучвания, 1, 2, с. 108). За тази крепост подробно разказва и *Евлия Челеби* (вж. *Евлия Челеби*, Пътепис, С., 1972, с. 142—143).

<sup>169</sup> Навярно става дума за Кавалския акведук, за който говори и *Пиер Белон* (срв. Френски пътеписи за Балканите. Т. I, С., 1975, с. 98—99).

<sup>170</sup> Вероятно това са крепости и кули на Филип Македонски.

<sup>171</sup> Гр. Топир, разположен на устието на р. Места и унищожен от славяните през VI в. (550 г.).

<sup>172</sup> *Проконий Кесарийски* го нарича Неапол и го характеризира като кастел на Македония (вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 436).

<sup>173</sup> Тракийско племе, което в древността населявало областта между селищата Аполония и Салмидес. По-късно основали племенен център гр. Бизия (дн. Виза) (вж. подробно ИСИГТМ, С., 1949, с. 216—217 (VII 6,1, VII 6,2, VII 7,4)).

<sup>174</sup> С. Орфани, Правищenska (дн. Елефтеруполска обл.), Гърция.

<sup>175</sup> С. Маденохория, местност на Халкидическия п-ов между Изт. Бешпи (дн. Волви) и планината Хломонда, Гърция.

<sup>176</sup> Преиначено от Амфиполис. Античен и средновековен град при с. Мармара, Сярско, Гърция.

<sup>177</sup> Древното име на р. Струма.

<sup>178</sup> Нито *Херодот*, нито *Тукидид* наричат този град Еиней Оди.

- 179 Така го нарича и *Тукидид*.
- 180 Вж. подробно ИСИГТМ, С., 1949, с. 119, 265.
- 181 Син на Кипсел, баща на Милтиад (вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 26 (VI 33, 35)).
- 182 Спартански.
- 183 Пренаселено от Енаи, древно селище в Гърция.
- 184 Велик везир при турските султани Мурад II Коджа и Мехмед II Фатих.
- 185 Сюлейман I Законодател (1520—1566), турски султан.
- 186 Кара Мустафа паша — мерзифонлу (1636—1683), везир на султан Махмуд IV.
- 187 Ахмед паша — етмекчи, везир при султан Ахмед I.
- 188 Персийското.
- 189 Одринската крепост е била много известна и е описана от руския полковник *Енехола* след войната 1828/29 г. Откъси от книгата му са отпечатани в българския превод в сп. „Архив за поселищни проучвания“, год. I, 1938.
- 190 Броят на арменците е преувеличен, защото 30 г. по-късно при първото преброяване през 1830 г. за целия Одрински вилает се посочва цифрата 1787 мъже-арменци. Според други сведения арменското население на града не надхвърляло 3000 души по онова време (срв. *Н. Тодоров*. Балканският град (XV—XIX в.). С., 1972, с. 296—298).
- 191 Арменската църква „Сурп Теодорос“ изгаря през 1679 г., след което цели 100 години арменците нямат своя църква. При султан Селим III (1789—1807) и по негова заповед арменците възстановяват опожарената църква и я откриват през 1794 г., но тя също изгаря през 1905 г. по време на големия пожар в Одрин.
- 192 Султан Мурад IV (1623—1640).
- 193 Ахмед паша-етмекчи, везир на султан Ахмед I.
- 194 Султан Ахмед I (1603—1617).
- 195 Точните дати са 1569 и 1576 г.
- 196 Султан Баязид I Йълдъръм (1389—1402).
- 197 Тимурленк (Тамерлан) (1370—1405), средноазиатски държавен деец, полководец, емир, победил Баязид I при превземането на Анкара (1402 г.).
- 198 Муса Челеби (?—1413).
- 199 Султан Мехмед I Челеби (1413—1421).
- 200 По-подробно за *Амиан* вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 399 (XXVII 4, 10 и 14).
- 201 Вярно е, че през IV—VI в. доста арменци от династията на Аршакидите в Армения били насилствено преселени във Византия (Тракия и Македония), но не може да се твърди, че в IX—X в. техни преки потомци са живели в Одрин, защото отдавна се били изчерпали. Може би далечни потомци на аршакидите и на други династии в Армения да са се установили в Одрин и другаде, защото, както е известно, в състава на византийската управляваща класа имало много императори, военачалници и управители на области от арменски произход (вж. *А. Каждан*. Армяне в составе господствующего класса Византийской империи в XI—XII вв. Ереван, 1955).
- 202 Византийският император Василий I не произлиза пряко от рода на арменските аршакиди и К. Багрянородни не е прав въпреки твърдението на други източници, че бил от арменски произход. Авторите на географията наричат Василий македонец, но това означава само македонската тема, в която се е родил, и няма нищо общо с националния му произход. Освен това приближените на писателя — император К. Багрянородни, с намерението да укрепят авторитета му, извели произхода му не само от арменската владетелска династия на аршакидите, но и от древните македонски царе Филип и Александър Велики (Срв. *Хр. Бартикян*. Константин Багрянородни. Ереван, 1970, с. 33—35 (на арм. ез.), а също така вж. *А. Василев*). *Histoire de L'Empire Byzantin*. T. I. Paris, 1932, p. 390—399).
- 203 *М. Пъжъшкян* е авторизирал превода на оригиналния текст на Константин Багрянородни (вж. *Хр. Бартикян* в цит. съч. за К. Багрянородни, с. 33—35, където е казано: „Въпросната личност император Васил по произход бе македонец, по народност арменски аршакид... Когато умря царят на арменците, в страната избухнаха размирици и се разгоря борба за наследяване



на престола. Ардаван и Глайенес (според *Н. Адонц* и *Амиан Марцелин*), както и арм. историк от V в. *П. Пюзант*, тези две личности не могат да бъдат други освен двамата военачалници от V в. Ардаван и Глак — *Sylaces* — б. пр. (не само загубиха предишната си власт, но имаше опасност да загубят и живота си и затова избягаха и се приютиха в царско-престолния град Константинопол. По това време ромейската власт бе в ръцете на Лъв Великий“ (457—474) — Б. пр.). Като казват, че „първите от тях, които пристигнаха от Армения, бяха само двама“, *Х. Инджеджиян* и *С. К. Агонц* навярно имат пред вид горепосочените две лица. И понеже според *К. Багрянородни* персийците изискват от византийците да им бъдат върнати двамата бегълци, авторът пише по-нататък: „Затова императорът за по-голяма сигурност намери подходящ повод да ги премести във Филибе, който също е един от македонските градове. После [с намерението] да ги настанят в още по-забележителен град и с цел да им даде по-високи постове, той ги пресели в Адрианопол. Мястото се хареса [на двамата арменци], там се чувствуваха като в родината си и сред своя народ, натрупаха състояние, пазейки чист и неопетнен своя аристократичен произход и национален облик.“<sup>204</sup> Това, че Панкратука е бил нещо като градоначалник на Одрин през 914 г., когато Симеон превзема града, се потвърждава и от *Продължителя на Георги Момах*, който казва: „Арменецът Панкратука предал Адрианопол на Симеон“ (вж. ГИБИ. Т. IV. С., 1958, с. 142 (10, V, 9, 12). Почти същото твърди *Скилица-Кедрич*, като добавя, че Симеон е подкупил със злато Панкратука, „арменец по род“, и той му предал Одрин (вж. ГИБИ. Т. IV, с. 248, (81).

<sup>205</sup> Теодор I Ласкарис (1204—1222), никейски император.

<sup>206</sup> Лала Шахин паша (ум. 1376 г.), военачалник при султаните Орхан и Мурад I. Получил титла паша през 1360 г. и участвувал по-късно при превземането на Одрин.

<sup>207</sup> Гр. Енюз, Турция.

<sup>208</sup> Гр. Димотика, дн. Дидмотихон, Гърция.

<sup>209</sup> Гр. Хагса, ант. Остудизос, Турция.

<sup>210</sup> Соколу Мехмед паша (1535—1579), везир при турските султани Сюлейман I, Селим II, Мурад III, известен със строителната си дейност.

<sup>211</sup> С. Пиргос (в мин. Ел Бургас), общ. Карагагач, Гърция.

<sup>212</sup> Вероятно Кум бургаз (дн. Янък бургаз), Югонзт. Тракия, Турция.

<sup>213</sup> Егейският архипелаг.

<sup>214</sup> Преди завоюването на междуречието Струма—Места от цар Филип II Същинска Македония се простирала само на изток от р. Стримон. След покоряването на местните тракийски племена тя била наречена *Macedonia Adjesta*.

<sup>215</sup> Реката се наричала Орфа, тур. Енболи су, древ. Стримон, дн. р. Струма.

<sup>216</sup> Заливът се наричал Орфански. дн. Стримоникон, Егейска Гърция.

<sup>217</sup> Река Мавронери (наричана е Черна вода, Несос), дн. р. Нестос (бълг. Места).

<sup>218</sup> Ез. Дойран, СФРЮ.

<sup>219</sup> Ез. Корония, Гърция.

<sup>220</sup> П-ов Айон Орос, сиреч Света гора, Халкидика, Гърция.

<sup>221</sup> П-ов Сидония, Халкидика, Гърция.

<sup>222</sup> П-ов Касандра, Халкидика, Гърция.

<sup>223</sup> Става дума за племето пеони и страната (царство) Пеония.

<sup>224</sup> Правилно е Ематия, Ематин, Ематин — митичен цар, назован на името на областта Ематия, която се намирала между долното течение на р. Бистрица и Аксий (р. Вардар).

<sup>225</sup> На мнимия началник на македонците, но в античната литература се сочат и други епоними на македонците.

<sup>226</sup> Причината е в сходството между имената на гр. Тесалоники и обл. Тесалия, но преди всичко защото след заселването на последната, при трайното настаняване на славяните от българската група на Балканите, елините и елинизиранияте елементи от старото местно население намерили убежище в гр. Солун. Те дали името на старата си родина — Тесалия, на неговата област подобно на бежанците от диоцеза Македония, според чието отечество

била назована темата Македония, в долината на Марица в Тракия около 800 г. След като Византия си възвърнала античната област Тесалия, тя започнала да се назовава Втора Тесалия (вж. за това *F. Tafel. Thessalonica juque argo dissertatio geographica. Beroliani, 1839, p. 12, също: O. Tafrali. Thessalonique au XV-e siècle. Paris, 1912, p. 53, n. 4).*

<sup>227</sup> Арменското име на Илирия (Илирик), вероятно дадено съгласно предгръцкото население люри. Същото се отнася и до бел. 58 тук.

<sup>228</sup> Мовсес Хоренаци (V в.), основател на арменската историография, автор на „История на Армения“.

<sup>229</sup> Константин Велики (306—337), римски император. Става дума за реформата в административното устройство на Римската империя през III—IV в., когато се създава и диоцез Македония. Последният обхващал освен едноименната провинция още и споменатите в текста от двата автори (Вж. *V. Velkov. Cities in trace and Dacia in Late Antiquity. Amsterdam, 1977, p. 61).*

<sup>230</sup> Пренначено от Ахея.

<sup>231</sup> Вж. *Titus Livius. Ab urbe condita, libri, ed. M. Muller, Lipsiae (XLV 29).*

<sup>232</sup> *Oiai Veretii. Manuductio compendiasa ed runographi am scandicam antiquam, recte... Upsalae, 1675, p. 175—179.*

<sup>233</sup> Митичен македонски цар.

<sup>234</sup> Жителите на древна Тива и Пеония.

<sup>235</sup> Жители на Спарта.

<sup>236</sup> Правилното е Пердика(с) I. Става дума за македонския цар Пердика I (ок. 707—660 г. пр. н. е.).

<sup>237</sup> Брасида, спартански военачалник.

<sup>238</sup> Амфиполис, древ. обл. при дн. с. Неохорион, Гърция.

<sup>239</sup> Правилното е Аминтас I (ок. 540—498 г. пр. н. е.) и той е син на Филип I (644—640 г. пр. н. е.), шести владетел от династията на аргеадите (вж. ИСИГМ. с. 187), а не обратното, както твърдят авторите. Според Херодот и Тукидид Филип I е син на Аргей (ок. 659—645 г. пр. н. е.) (вж. пак там, с. 34). Според Помпей Трог синът на Аминт е Александър I Филелин (498—454 г. пр. н. е.) (вж. пак там, с. 237).

<sup>240</sup> Пренначено от Трояда.

<sup>241</sup> Гр. Солун, Гърция.

<sup>242</sup> Пренначено от гр. Филипи, ант. гр. при дн. с. Фотолivos, Драмско, Беломорска Македония, Гърция.

<sup>243</sup> Карафере, прав. Караферия, османотурско име на гр. с древно и възстановено дн. гръцко име на гр. Берия, а българското му име е Бер, Беломорска Македония, Гърция.

<sup>244</sup> Аврет Хисар, с. Женско, средновековна крепост и средище на Кукушкия край докъм края на XVIII в., дн. преименувано на Гинекастрон, окр. Килкис, Беломорска Македония, Гърция.

<sup>245</sup> Енидже Вардар, дн. Яница, Беломорска Македония, Гърция.

<sup>246</sup> Гр. Воден, преименуван на Едеса, Беломорска Македония, Гърция.

<sup>247</sup> Гр. Дойран, СФРЮ.

<sup>248</sup> Гр. Лъгадна, дн. Лангадас, Беломорска Македония, Гърция.

<sup>249</sup> Гр. Негуш, дн. Науса, Беломорска Македония, Гърция.

<sup>250</sup> Планината Хортиатис край Солун.

<sup>251</sup> Килими, предназначени за дворците на султаните.

<sup>252</sup> Сукно от фино изработен памук с нежен хаф, използван за официално празнично облекло на турската феодална аристокрация. По-грубата чоха са използвали за официална униформа на еничерите.

<sup>253</sup> Специален плат, наподобяващ филц.

<sup>254</sup> Камък, яспис, вид обсидиан.

<sup>255</sup> Порфир.

<sup>256</sup> Подробности за този молитвен дом-джамя разказва френският пътешественик *Еспри-Мари Кузинери* (вж. Френски пътеписи за Балканите. Т. I. С., 1975. с. 267—268).

<sup>257</sup> Други по-ранни автори като Дьолакромъ съобщават за 30 синагоги, което означава, че за около 50 години евреите са построили нови синагоги.

- <sup>258</sup> Кралство Кастилия (XI—XV в.) се намирало в централните части на Пиренейския п-ов, дн. автономна област в Испания.
- <sup>259</sup> На латински Термаикус, по името на селището с топли извори Терма (преди да бъде наречено Тесалоники). Солунският залив се нарича Термийски (на лат. *Thermaicus*).
- <sup>260</sup> Древна област, заемала обширни земи от двете страни на р. Вардар.
- <sup>261</sup> Касандър, синът на Антипатър, през 317 г. пр. н. е. завладява Македония и през 306 г. пр. н. е. приема титлата цар.
- <sup>262</sup> Тесалоника, дъщеря на Филип Аминтас.
- <sup>263</sup> Вж. *Strabonis. Geographica. Lipsiae, 1915 (VII frg. 21)*.
- <sup>264</sup> *Плиний Стари* нарича Солун (Тесалоники) свободна община (срв. ИСИГТМ С., 1949, с. 264 (IV 10, 33—39)).
- <sup>265</sup> Става дума за нормандските нашествия на Балканския п-ов под водачество на крал Гилермо — Вилхелм II Сицилийски (1166—1189).
- <sup>266</sup> Това не е Андроник Палеолог, а Андроник I (1183—1185).
- <sup>267</sup> Майката на византийския импер. Андроник III Млади (1328—1341) е била арменка.
- <sup>268</sup> Става дума за книгата на *Антоний Бонфини* (*Retrum ungaricarum decades tres...* Basileae, 1453).
- <sup>269</sup> Евстатий Солунски (1115—1195), византийски църковен писател, архиепископ на Солун.
- <sup>270</sup> О. Лемнос, Гърция.
- <sup>271</sup> Древен град на о. Лемнос, дн. Кастрон, Гърция.
- <sup>272</sup> Това се дължи на факта, че в манастира Великата Лавра е бил монах и вероятно там е починал видният певец, композитор и теоретик и реформатор на източноправославното църковно пеене Йоан Кукузел. По произход той бил българин от гр. Драч (дн. Дуръси, Албания) и въвел родните си народни песенни мотиви в музиката на литургията в Цариградската патриаршия, а оттам и в останалите източноправославни църкви и дори в копската в Етиопия. Запаването на тези музикални мотиви в по-чист вид е дължало на силата на традицията, която запазил Йоан Кукузел в Свет гора, и това ги отличавало от църковното пеене в Гърция. Тук авторите грешат, като определят тази музика като „истинска гръцка“, когато нейният произход е съвсем друг.
- <sup>273</sup> Вероятно става дума за калимавки.
- <sup>274</sup> Гр. Карей, п-ов Айон Орос (Св. гора). Халкидика, Гърция.
- <sup>275</sup> Турското название на о. Лемнос, Гърция.
- <sup>276</sup> Никифор II Фока (963—969), визант. император.
- <sup>277</sup> Йоан I Цимисхи (969—976), визант. император.
- <sup>278</sup> Влашкият войвода Нягул (Негул) имал обширни земи и няколко метоха във Влашко (вж. Наблюдения на множество редки и забележителни неща, видени в Гърция, Азия, Юдея... от *Пиер Белон*, С., 1953, с. 234, бел. 173).
- <sup>279</sup> Патриарх Дионисий Мусалими.
- <sup>280</sup> Юлиан Остъпник, рим. импер. от 361 г.
- <sup>281</sup> Теодосий I Велики (380—395), рим. император.
- <sup>282</sup> Точната легенда е следната: Аркадий попада на силна морска буря, претърпява коработрушение, вълните го изхвърлят на морския бряг под къпинови храсти и понеже „къпина“ на гръцки е „ватос“, а дете „педос“, манастирът бил наречен Ватопедос, т. е. „дете в къпинови храсти“, а не, както пише авторът на географията, „къпиново поле“.
- <sup>283</sup> Става дума за тримата братя Атанас, Никола, Антон, които в периода 972—980 г. възстановили манастира и главната му църква.
- <sup>284</sup> Мануил I Комнин (1143—1180), виз. император.
- <sup>285</sup> Днес те са 20.
- <sup>286</sup> Хилендарски манастир.
- <sup>287</sup> Хилендарският манастир според достоверни сведения е основан от великия сръбски жупан Стефан Неман (1170—1196), но после е дострояван със средствата на сръбския крал Стефан Душан (1331 г.), който през 1345 г. се обявил за цар на сръбско-гръцкото царство.
- <sup>288</sup> Роман IV (1068—1071), виз. император.

- <sup>289</sup> Св. Сава е брат на сръбския велик жупан Стефан Неман (Неманя), който, след като става монах, приема името Симеон.
- <sup>289a</sup> Манастир „Ивер“.
- <sup>290</sup> Вероятно византийският император Роман III Аргир (1028—1034).
- <sup>291</sup> Горинкий е бил погрузинчен арменски княз и пълководец.
- <sup>292</sup> Иоан Серван е влашкият войвода Иоан Щербан Кантакузин (1678—1688), владетел на Влашко, известен с просветителската си дейност.
- <sup>293</sup> Сред тези ценни документи се намира и пергаментният свитък от XIV в. на византийския император Иоан VI Кантакузин (1347—1355), евангелието на цариградския патриарх Григорий V, ръкописи, подарени от цариградския патриарх Дионисий Мусалми.
- <sup>294</sup> Става дума за българския монах Дионисий от с. Горненци, обл. Кореща, Костурско, в мн. Кастория, на тур. Гьоли Кесре.
- <sup>295</sup> През 1204 г. в М. Азия била създадена Трапезундска империя със столица Трапезунд (дн. Трабзон) от внуците на византийския император Андроник I — Алексий Комнин и Давид Комнин, със съдействието на грузинската царица Тамара.
- <sup>295</sup> Навярно влашкият княз и молдавски владетел Петър Рареш (1527—1538, 1541—1546).
- <sup>297</sup> Султан Хамид I (1773—1789).
- <sup>298</sup> Хасан паша Джезаирли бил известен турски везир (XVIII в.), управител на областта около Проливите и приближен на двореца с титла „капудан“.
- <sup>299</sup> Алексий I Комнин (1081—1118), виз. император.
- <sup>300</sup> Иоан II Комнин (1118—1143), виз. император.
- <sup>301</sup> Не е ясно откъде авторът черпи сведенията, но за манастира Ксиропотаму е известно, че е основан през 424 г. с помощи на Пулхерия, сестра на император Теодосий II Млади. През XVIII в. централната част на църквата в манастира била изписана със средствата на Тома и Никола, синове на хаджи Цeko от Видин (срв. Б. Милев, М. Берберов, Атон — легенда жива. С., 1981, . 18).
- <sup>32</sup> Точното име е Кутлумуш.
- <sup>33</sup> Става дума не за сръбския цар, а за деспот Иоан Углеша, владетел на областите около Сяр и Драма.
- <sup>304</sup> Авторът греши. Деспотът Иоан Углеша не умира в манастира, а на бойното поле при с. Черномен, на р. Марица, близо до Одрин, в сражение с войските на Халил паша (26 сеп. 1371 г.). Заедно с него умира и брат му Вълкашин, феодален владетел на Прилепската област. Двамата братя се отцепват от Сърбия през управлението на наследника на Стефан Душан — Урош, поради царящия сепаратизъм сред феодалите.
- <sup>306</sup> Трима братя-българи и според сводната Зографска грамота от XIV в. били родом от гр. Юстиниана Първа, т. е. Охрид (за названието на града виж тук бел. 357).
- <sup>306</sup> Юстиниан II (685—695, 705—711), виз. император.
- <sup>307</sup> Лъв VI философ (886—912), виз. император.
- <sup>308</sup> Стефан Велики, ръководител на селското въстание в Молдава през 1566 г.
- <sup>309</sup> Авторът се позовава на известната легенда за художника Зограф, че иконата на св. Георги сама се била изографисала.
- <sup>310</sup> Преначено от Дохнар.
- <sup>311</sup> Евтимий Византийски (X в.), служил преди това като домакин „дохнарски“ (на гръц.) в манастира „Св. Лавра“. Оттам иде и името на манастира — Дохнар.
- <sup>312</sup> Никифор II Фока (963—969), виз. император.
- <sup>313</sup> Маврикий (582—602), виз. император.
- <sup>314</sup> Според друга версия манастирът бил основан от византийските аристократи от рода Рангабе и по-късно уголемен и разкрасен от Георги Бранкович и от руския цар Александър Михайлович (1645 г.).
- <sup>315</sup> Това са били влашките феодални братята Дуке и Радул.
- <sup>316</sup> Молдавският воевода Александър.
- <sup>317</sup> Пак за Иоан II Комнин.
- <sup>318</sup> Каракала (186—217), рим. император (211 г.).

- 319 **Молдавски.**
- 320 Точното име е Ефсигмен.
- 321 Твърди се, че това подновяване и дострояване станало в края на XI и нач. на XII в., а не в края на XV в.
- 322 **Леон Кахети**, цар на грузинското царство (XII в.), по-късно през XV в. — **Кахетско царство.**
- 323 В същност това е руският манастирски комплекс „Св. Пантелеймон“.
- 324 Има се пред вид **Лазар Хребелянович** (1329—1389); княз на Сърбия (1371 г.).
- 325 Авторът нарича с името **Сингус** планините. А така се казва и древният гр. Сингус, на п-ов Ситония, Халкидика, Гърция.
- 326 Гр. **Иврисос**, Халкидика, Гърция.
- 327 В миналото **Птолемей** го нарича **Стратоника**, дн. гр. **Стратоники**, Халкидика, Гърция.
- 328 Гр. **Стагирос** при дн. с. **Извор** (Низвор), Гърция. Споменатият **Софианос** е картографът от XVI в. **Николаус Софианус**, родом от о. Корфу и работил в Италия, където съставил карта на Гърция.
- 329 Авторът нарича **Лонгос** днешния п-ов Ситония. Фактически когато се пътува от Турция по Егейско море, това е вторият нос (п-ов), преди да се влезе в залива **Терманкос**.
- 330 **Вярното** е **Ампол**.
- 331 Не открих град с такова име.
- 332 **Черно дърво** (на тур. ез.).
- 333 Дн. залив **Сингитикос**, Егейска Гърция.
- 334 В древността градът се наричал **Тороне** и не е известно да е наричан **Кастели Рамбо**.
- 335 **Турското** наименование на п-ов **Касандра** и н. **Касандра**, Халкидика, Гърция.
- 336 В древността не полуостровът, а носът се наричал **Капастреум**.
- 337 Гр. **Еракини**, Халкидика, Гърция.
- 338 При дн. **Хондокс** (**Касандра**), Гърция.
- 339 Вж. подробности при **Диодор**. **ИСИГТМ**. С., 1949, с. 195, бел. 101 (с. 204).
- 340 Град и местност, бивш рударски център с временни махали за миньорите. Намирал се е в северните райони на Халкидическия п-ов в областта **Маденохория** (между пл. **Холомонда** и ез. **Бешик**) в околностите на гр. **Лерни**; дн. **Флорина**, Гърция.
- 341 **Турското** наименование на дн. гр. **Кратово** (ант. **Кратея**), **СФРЮ**.
- 342 Преименовано от **Крениди**, както го съобщава **Страбон** (срв. **ИСИГТМ**, С., 1949, с. 223 (VII фчд 34)).
- 343 Става дума за с. **Голям Бешик**, дн. **Волви**, край едноименното езеро, за което разказва и **Евлия Челеби** (срв. **Е. Челеби**, **Пътепис**. С., 1972, с. 117—119).
- 344 Това е по-новото турско название на селището. Наричат го още **Паланка** **Пазаркия**, околия **Халкидикас**. **Евлия Челеби** нарича този град **Пени пазар**.
- 345 Гр. **Бер**, дн. **Верия**, **Беломорска Македония**, Гърция.
- 346 Западно от долното течение на р. **Вардар**.
- 347 За **А. Ортелий** вж. бел. 110.
- 348 Става дума за сектата на християнските израилтяни.
- 349 Гр. **Яница**, Гърция.
- 350 **С. Постол**, дн. с. **Пела**, **Янишка общ.**, Гърция.
- 351 **Децим Юний** (**Ювенал**) (60—127), рим. поет-сатирик, разобличил остро произвола на императорите.
- 352 **Император Филип II Македонски** (359 г. пр. н. е.).
- 353 Преименовано от **Персей**, последния цар на Македония (179—168 г. пр. н. е.).
- 354 **Река Мъгленска**, Гърция.
- 355 Гр. **Воден**, дн. **Едеса**, **Беломорска Македония**, Гърция.
- 356 Последните изследвания на праисторичните (**Ник. Хямънд** и др.) и археологическите разкопки разкриха, че първият македонски държавен център е бил при дн. с. **Верги** (**Вергина**), на десния бряг по долното течение на р. **Бистрица** (**Халиакмон**). Там са разкрити гробниците на македонските царе. а **Еге** (**ЕКС**) не следва да се отъждествяват с **Воден**.
- 357 Дн. гр. **Стари Дойран**, **СФРЮ**.

- 358 Гр. Лъгадина, дн. Лангас, Беломорска Македония, Гърция.
- 359 Гр. Негуш, дн. Науса, Беломорска Македония, Гърция.
- 360 По-скоро се намира северозападно от Солун.
- 361 Гр. Тетово, СФРЮ.
- 362 Обл. Тиквеш, край десния бряг на р. Вардар с гл. гр. Кавадарци, СФРЮ.
- 363 Бистрица не се влива във Вардар. Еригон е античното име на р. Черна (Църна), а не на Бистрица, която са наричали Халиакмон.
- 364 Река Вардар.
- 365 Гр. Кичево.
- 366 Гр. Тито-Велес, СФРЮ.
- 367 Гр. и обл. Прилеп, СФРЮ.
- 368 Сега не съществува.
- 369 Неидентифициран.
- 370 Гр. Качаник, СФРЮ.
- 371 Гр. и обл. Скопие, СФРЮ.
- 372 Гр. и обл. в Албания.
- 373 Област, обхващаща част от Сев. Албания по поречието на р. Дрин.
- 374 Вероятно преиначеното име на р. Черни Дрин, вливаща се в Охридското езеро, СФРЮ.
- 375 Преиначеното име на р. Църна, СФРЮ.
- 376 Тези реки не са имали такива имена в древността. Черни Дрин се е наричал Дрило, а р. Църна — Еригон.
- 377 Гр. и обл. Дебър, СФРЮ.
- 378 Неидентифицирано.
- 379 Преиначено от гр. и обл. Устарух (гр. Старово), на югозападния бряг на Охридското езеро, срещу ман. Св. Наум, точно на южната граница между СФРЮ и Гърция, в СФРЮ, дн. гр. Церава.
- 380 Гр. и обл. Круя, Албания.
- 381 Област около р. Ишим, северозт. от гр. Дуръси, Албания.
- 382 Област край басейна на р. Мат, Албания.
- 383 Гр. Струга, СФРЮ.
- 384 За него вж. бел. 328.
- 385 По-подробно вж. ИСИГТМ, С., 1949 (*Тит Ливий* — 8 XLIII, 10, с. 164 и 9 XLIII, 18, с. 166).
- 386 Един древни автори наричат Охрид Юстиниана Първа, а други наричат със същото име Скопие (Прокопий). Има се пред вид пояснението, което византийският писател *Никифор Григора* дава за бившата римска провинция, дн. обл. Македония, която по негово време се наричала България: „След като името на народа се разпространи там и страната била наречена България, а Първа Юстиниана била наречена митрополия на България... (вж. ГИБИ, Т. XI, с. 125). За локализацията на Юстиниана Прима вж. *Фр. Баршич б*. Досадашни и покушаји убификаци је града Justiniana Prima. Зборник Филозофског факултета, књ. VI/I, 1963, с. 1963, с. 127—142; *П. Коледаров*, Към въпроса за развитието на селищната мрежа и на нейните елементи в средната и източната част на Балканите, Изв. на Инст. по история, Т. 18, 1967, с. 117, бел. 97). Що се отнася до гр. Охрид, той е наричан сред гръцките църковни среди „Юстиниана Прима“, след като владците, поставени от Цариградската патриаршия, започнали да управляват Охридската архиепископия на цяла България, както я създаде под това име импер. Василий II Българоубиец след унищожението в 1018 г. на българската държава и патриаршия със седалище в Охрид. Архиепископите-гърци в Охрид се опитали да залечат българския характер на оглавяваната от тях автокефална архиепископия и прибавили произволно към титлата си „Архиепископ на цяла България“ и „на Първа Юстиниана“. (вж. *Ив. Снегаров*, История на Охридската патриаршия-архиепископия, Т. I. С., 1924). В случая авторите имат пред вид правата на македонските българи да имат своя самостоятелна архиепископия поради преобладаващия си брой над останалите етнически елементи в областта, както и протестите им за премахването ѝ през 1767 г.
- 387 В „Житие на Милетий“ Охрид е наречен Сасарипи.
- 388 Вероятно това е станало след въздариането на Самуил на българския пре-

стол (997 г.), когато по стратегически причини той преместил столицата на България от Преспа в Охрид (вж. История на България. Т. II, С., 1981, с. 410).

<sup>389</sup> Пак за тур. име на р. Черни Дрин.

<sup>390</sup> Гр. Старово, средище на каза, не се намира в източната част на Охридското езеро, а на югозапад от него, а споменатият манастир „Кешишлик“ е „Св. Наум“.

<sup>391</sup> По традиция от средновековието картографите продължавали да отбелязват България като страна и след унищожението ѝ като държава с османотурското завладяване в края на XIV в. Причината за това било голямото международно значение, което българската държава имала през средните векове. Така в западно-европейската картография и книжнина от XV—XIX в. се говори за несъществуващата султанска провинция България, граничеща със също тъй нефигуриращите в никое османско административно устройствено делене единици с имената Македония и Тракия (Романия). Това обаче било констатирано твърде късно от влезлите в пряк досег с Балканите учени и пътешественици от християнска Европа (Вж. по този въпрос П. Коледаров. Картографията за българския етнос през Възраждането (вкл. на Берлинския конгрес), сб. Българската нация през Възраждането. С., 1980, с. 452—454).

<sup>392</sup> Гр. Радомир.

<sup>393</sup> Гр. Кратово, СФРЮ.

<sup>394</sup> Гр. Куманово, СФРЮ.

<sup>395</sup> Гр. Врания, СФРЮ.

<sup>396</sup> Гр. Петрич.

<sup>397</sup> Обл. Тиквеш, край десния бряг на р. Вардар, СФРЮ.

<sup>398</sup> Гр. Щип, СФРЮ.

<sup>399</sup> Гр. Радовиш, СФРЮ.

<sup>400</sup> Гр. Струмица, СФРЮ.

<sup>401</sup> Гр. Дупница, дн. Станке Димитров.

<sup>402</sup> Гр. Крива паланка, СФРЮ.

<sup>403</sup> Реката, която минава през землището и околността на Кюстендил, е Струма, а не Крива река, наричана на тур. Егри дере сую.

<sup>404</sup> Неправилна етимология. Сегашното име на селището е османотурска форма на Константин или (земята на Константин). Последният бил българският феодал-владетел Константин-Драгаш или Деянов (1371—1395) със средище град Велбъжд.

<sup>405</sup> Авторите с основание различават Охрид от Кюстендил. За назоваването от някои църковни среди на Охрид Юстиниана Първа вж. бел. 357.

<sup>406</sup> Пл. Черна гора, извисяваща се над Скопие и Куманово, СФРЮ.

<sup>407</sup> Гр. Кьоприли, дн. Титов-Велес, СФРЮ.

<sup>408</sup> Тиквеш не се покрива с древния град на брега на р. Тимакос, дн. Тимок.

<sup>409</sup> Става дума за известния Долянски паанар между Петрич и Струмица.

<sup>410</sup> Трибалите били тракийско племе, населявало дн. северозап. области на България и най-северозт. на СФРЮ.

<sup>411</sup> С. Бобошево, Кюстендилски окр.

<sup>412</sup> Обл. и гр. Скутари, дн. Шкодер, Албания.

<sup>413</sup> Планинска обл. Черна гора, дн. република в състава на СФРЮ.

<sup>414</sup> Вж. бел. 362.

<sup>415</sup> Точното е „раци“; част от дн. Южна Сърбия била включена в римската провинция Дардания.

<sup>416</sup> Пожаревацкият мир.

<sup>417</sup> Авторите наричат австрийците немци.

<sup>418</sup> Ибър не е пряк приток на Дунав, а се влива в р. Западна Морава.

<sup>419</sup> Неидентифицирано.

<sup>420</sup> Гр. Ягодина, дн. Светозарево, СФРЮ.

<sup>421</sup> Гр. Парачин, СФРЮ.

<sup>422</sup> Гр. Ниш, СФРЮ.

<sup>423</sup> На сръбски език Београд. Белград е формата, употребявана и сега от селското население в околността му, а Нандор Фейервар на маджарски език означава „оногундурски“, т. е. прабългарски Белград.

<sup>424</sup> Абаза Мехмед паша, санджакбей на Смедерево и беглербег на Босна (1628 г.).

<sup>425</sup> Сигизмунд I Стари (1368—1437), крал на Унгария (1387—1437) и император на Св. Римска империя от 1410 г. Превземането на Белград станало през 1389 г.

<sup>426</sup> Гр. Найсос или Найсоц, Унгария.

<sup>427</sup> Руско-турската война от 1787 г., в която символично участвува и Австрия, но после се оттегля и сключва през 1791 г. Свищовския мирен договор, а Русия довежда войната до победен край. В случая авторът греша, че мирният договор в Свищов бил сключен през 1792 г.

<sup>428</sup> Плиний Стари никъде не нарича Белград Давринум.

<sup>429</sup> Пренначеното име на хълма Авала край Белград.

<sup>430</sup> През 1459 г. цяла Сърбия била завладяна от османците.

<sup>431</sup> Паланка Баточина, дн. гр. Баточина, СФРЮ.

<sup>432</sup> През 1714—1718 г. Турция водела реваншистки войни с Венеция и Австрия, приключили с Пожаревацкия мирен договор (вж. А. Д. Новичев. Турция, М., 1965, с. 46).

<sup>433</sup> Пренначено от бив. Басаровац, дн. Пожаревац, СФРЮ, известен с мирния договор на Турция с Австрия и Венеция (1718 г.).

<sup>434</sup> Карл VI (1711—1740), австр. император.

<sup>435</sup> Султан Ахмед III (1703—1730).

<sup>436</sup> Пренначено от Хамза бег, дн. гр. Ерд, на десния бряг на р. Дунав. СФРЮ.

<sup>437</sup> Гр. Смедеревска паланка, СФРЮ.

<sup>438</sup> Гр. Титово-Ужице, СФРЮ.

<sup>439</sup> Пренначено от Валево, гр. в СФРЮ.

## II. ЕЯ ЛЕТ ОЗУ<sup>1</sup>

ОЗУ, или ОЧАКОВ

(лива или санджак)

[Провинцията] прилича на остров. От север за граница има Дуна или Турла<sup>1</sup><sup>2</sup>, от изток — Черно море, от юг — Мраморно море и Егейския архипелаг и само от западна страна граничи със сушата, опирайки се на провинция Софеа. Начело на провинция Озу стои везир и се нарича *мухафъз*. Тя се състои от следните ливи: ОЗУ<sup>2</sup>, НИКЕПОЛИ<sup>3</sup>, ПЕЛВИНЕ<sup>4</sup>, ЧИРМЕН<sup>5</sup>, КЪРК КИЛИСЕ<sup>6</sup>, ВИЗЕ<sup>7</sup>, ГЕЛИБОЛИ<sup>8</sup>.

*По-нататък авторът подробно описва Бесарабия — местоположение, население, климат, почва, реки, селища, историческа география на района, флора и фауна, подробно се спира на войните, водени по тези места с поляците, руснаците, турците, за силното съпротивително движение на тукашните татари.*

*Авторите на географията многократно са минавали по тези места, защото на връщане от Крим и на път за Цариград те винаги прекосявали източните покрайнини на Влашко и Бесарабия и добре познавали природонаселието на този край, техните нрави и обичаи, които старателно описват и коментират.*

*Движейки се на югоизток, те стигнали до Татарска Добруджа, или земите около устията на реките Днестър и Дунав, и цяла Добруджа.*



Някои я наричат Българска Добруджа. [Територията ѝ] е ограничена между Дунав и Черно море. [Фактически] тя започва от устието на Дунав и се простира някъде до Айтос. Според някои европейски географи тази земя свършва там, където се намират развалините на една дълга крепостна стена, построена от гръцките царе. Тя започва от Силистра и стига до Кюстенджа.

Земята [на Добруджа] е равнинна и тук е развито животновъдството. Известни са медът и маслото, които са в изобилие. Жителите са от татарски произход, отделили се на времето като племенна група от азиатските татари. Добре е известно тяхното гостоприемство към минаващите пътници и особено в селата, чието население приема с готовност всеки чужденец за свой драг гост. И ние останахме там три дни. Храниха ни, развеждаха ни и накрая, когато пожелахме да си платим, отказаха да вземат каквото и да е.

В древността тази земя била част от Долна Мизия, но Овидий я нарича Понтос<sup>9</sup>. Много по-късно тя образува нова [самостоятелна] провинция, която била присъединена към Тракия и я нарекли Скития<sup>9а</sup> [Малка Скития или Долна Скития] поради това, че била населена от скитски племена.

На брега на Черно море, близо до Кюстенджа, има едно село, наречено Томисвар, на турски Баркала. В миналото с наричало Томи или Томис<sup>10</sup>, където император Август заточил поета Овидий. По времето на император Каракала<sup>11</sup> този град бил столица<sup>12</sup>. Това личи от монетите, [сечени] по тези места, върху които страната е означена като Понтос. Нейните епископи от времето на Валенс<sup>13</sup> са много известни.

БАЛКАН, или Балканлък са забележителни планини на провинцията. В древността са наричани Емос, на латински — Хемус. Това е планина, опасваща земята на българите в средната ѝ част и завършваща на едно денонощие път от Визе, където има село на име Деро<sup>14</sup>. Хемус започва от границата на венецианската държава, сиреч от Далмация и Босна, и достига до Черно море. Покрита е с букови, дъбови и кедрови гори. Различните части на планината носят и различни имена. Бодран<sup>15</sup> пише, че част от Хемус се наричала Аджентаро и казва, че това е един клон от планината, който прадедите наричали Родопи. Но Едуард Про, който пътешествува по Хемус, не споменава това име. В древността планината попадала в провинция Тракия. Част от нея Аристотел нарича Скомброс, за което свидетелствува и Орделий<sup>16</sup>. А Тукидид я назовава Скомиос<sup>17</sup> и казва, че започвала от старите Родопи.

Според Мела от високите точки на Хемус се виждали гореспоменатите морета<sup>18</sup>. Плиний и Солин твърдят, че Хемус е висок шест мили<sup>19</sup>, което противоречи на Страбон, който казва, че един смел турист може за един ден да изкачи най-високия връх на пла-

нината, че сега няма на света планина, чийто връх по перпендикуляра да има височина шест мили.<sup>20</sup>

ЕМИНЕ ДАГ.<sup>21</sup> С това име на брега на Черно море се намира град и нос. Името на града е дошло от названието на планината Емос, на гръцки Емони.

Неговите (на Озу) кадълъци според княжеската канцелария и архив са следните: СИЛИСТРЕ<sup>22</sup>, ТЕКФУР ГЪОЛИ (наричано често Къостендже и Карасу)<sup>23</sup>, АХЪОЛИ<sup>24</sup> (където се намира АХТАПОЛ<sup>25</sup> и СЮЗОПОЛИ<sup>26</sup>), ВАРНА, ЕНИБАЗАР<sup>27</sup>, ПРАВАДИ<sup>28</sup>, ЧАРДАК<sup>29</sup>, УМУРИ ФАКЪХ<sup>30</sup>, АЙДОС<sup>31</sup>, ҚАРНИБАТ<sup>32</sup>, ИСЛИМЕ<sup>33</sup>, БАБАДАГИ<sup>34</sup>, ҚАРАХЪРМЕН<sup>35</sup>, БАЛЧИК<sup>36</sup> (където се намира КАВАРНА), ИСАКЧЕ<sup>37</sup> или ИСАКЧА, САХИБЕ<sup>38</sup>, МАНКАЛИЯ<sup>39</sup>, ЯНБОЛИ<sup>40</sup>, ХАДЖИ ОГЛИ БАЗАРИ<sup>41</sup>, ЕНИДЖЕ ҚЪЗЪЛ АГАЧ<sup>42</sup>, (а заедно с него и ХАТУНЕЛИ), невахие ЯНБОЛИ<sup>43</sup>, МАЧИН<sup>44</sup>, ТУЛЧА<sup>45</sup>, ХЪРСОВА<sup>46</sup>, МИСЕВРИ<sup>47</sup>, ИБРАИЛ<sup>48</sup>, ИСМАИЛ ГЕЧИДИ<sup>49</sup>, БЕНДЕР (лива)<sup>50</sup>, ЕКРАДЖЪК<sup>51</sup>, КИЛИ<sup>52</sup>, АҚИР-МАН<sup>53</sup> (лива), ЯНЪК ПАЛАНКА<sup>54</sup>, КОЗЛУДЖА<sup>55</sup>, ТОМБАСАР<sup>56</sup>, ҚЪЛБУРУН<sup>57</sup> (лива). Във всеки кадълък или лива седи кадия.

#### КАЛЕ ОЗУ (на турски Ози)

Местните жители го наричат Оксаков. Забележителна крепост, построена наврѣх планината. Крепостната стена е висока около 15 стѣпки. Градът се намира на планинския склон под самата крепост. Крепостните стени на самия град са по-ниски. Противоположната страна на планината е стрѣмна.

Преди да бѣде превзет от русите, жителите на града наброявали 25 хиляди души, съставени от различни народности, сред които имало и 30—40 арменски семейства със своя църква и свещеник.

Планината, на която се намира Озу, е разположена на северния бряг на реката Днепър, на турски Озу сую. В тази част реката е широка четири турски мили и се нарича Озу бозъ, сиреч озунски проток. Тук има пет брода за преминаване на реката, един от който използвали татарите. Те прекосили реката със салове, а в протока има специална площадка за преминаване. Саловете са плоски лодки, вързани за силни коне, които ги изтеглят от площадката и докарват на брега.

Над този проток през 1640 г. Сердар Хюсеин паша прокара мост, като съединил един за друг салове и по тях преминали войските му.<sup>58</sup>

Макар че Озу няма залив за пристанище, то е удобно, има дълбоко дѣно и тук могат да се закотвят кораби. По-нагоре от залива, в съседство с Доган Хисар, има две крепости, построени през 1679 г. с цел да се спрат нашествията на казаците, които със своите набези обезпокоявали цялото крайбрежие на Черно море, защото крепостната стена на Озу не била в състояние да ги възпре. Те пристигнали тук със своите орди от горния край

на реката, до смрачаване се криели в тръстиките на реката и късно през нощта незабелязано от пазачите на крепостта нападнали Озу.

Североизточно от Озу минава реката Бок или Боз, на турски Аксу. В миналото се наричала Ипанин<sup>59</sup>, която чрез няколко ръкава се вливала в Днепър или Озу сую<sup>60</sup>. Единият от ръкавите бил близо до Озу, а другият, минавайки край града, образувал лагуна, в която се развъждала едрата риба сазан.

През 1737 г. руснаците превзели тази крепост, като на следващата година, след като разрушили всички нейни укрепления, я върнали на османците.<sup>61</sup> През 1779 и 1784 г. османците под ръководството на немския военачалник Буан Кулан отново здраво укрепили крепостта и тя станала непревземаема. Обаче на 17 декември 1788 г. в един студен снежен ден руснаците с цялата си бойна сила я нападнали и превзели.<sup>62</sup> Само сухопътните ѝ войски били 14 000, без да се смятат корабите, които непрекъснато обстрелвали града откъм морето. След като превзели крепостта, те започнали да възстановяват онова, което били разрушили, построили и една църква „Св. Николай“, тъй като превземането на крепостта станало на Никулден. Тази крепост останала непокътната и след сключването на мира и много точно била наречена „Ключът на Черно море“.

В древността според Бюшинг Озу се наричала Олбия и смятала за провинция на Европейска Сарматия, [наречена] Олбиополис или Милетополис, както я нарича Плиний, понеже била построена от милетийците. По-късно била наречена на името на реката Вористенис<sup>63</sup> или на латински Бористенис, но грешат Страбон, Мела, а след него и Йордан, [които] повтаряйки [едно и също], смятат Бористенис за един град, а Олбия за съвсем друг. Между другото местоположението, което дават в древността на Олбия, в определена степен съвпада със сегашното местоположение на Озу, защото Мела го поставя близо до Бористенис или до устието на река Днепър при вливането ѝ в морето, където фактически притокът Ипанин<sup>64</sup> и водите на Бористенис се сливат. Но и тук има някаква неточност, защото един неизвестен автор поставя Олбия на 240 *аспареза* разстояние от морето, а Страбон — на 200, Плиний на 15 мили. Може би това е причината някои географи да смятат, че Озу е т. нар. в древността град Аксаче или Аксиакин. Но град с такова име не се споменава в нито едно от древните съчинения, нито пък го има при Плиний, както погрешно [е записано] в речника на Бодран.

**ПЕРЕЗЕН АДАСЪ**<sup>65</sup>. Малък остров между Озу и Хасан паша паланкас<sup>66</sup>, където спряхме на малко пристанище, за да отдъхнем. Това пристанище е старо, руско, превзето от русите през ноември 1788 г., което спомогнало по-късно за превземането на Озу. Заливът и намиращият се срещу острова пристан за лодки се нарича Перезен лимани. В съседство с Озу [северозападно от него] реката Перезен се влива в морето. Тя не е дълга, но устието ѝ е лагунообразно в продължение на две османски мили.

СИЛИСТРЕ и ТЕКФУР ГЪОЛИ,  
или Кьостендже  
(кадълъци)

Първият град [Силистра] е голям, край брега на река Дунав, на едно денонощие път от Русчук. Разположен е в равнина. Жителите му в по-голямата си част са християни. Има малка, много яка обитаема крепост, построена с камъни. Там има две бани, пет джамии, обширни лозя и градини. Обиколихме града и видяхме, че е бил много красив в миналото, но войните са го поопустошили. Едната от джамиите е полуразрушена. Казаха ни, че била поразена от мълния. Преди да спрем на пристанището, минахме край остров Назър, намиращ се по средата на реката.

Този град бил превзет от Али паша на султан Мурад I.<sup>67</sup> Обиколихме селището и се поразходихме из развалините на крепостните стени, строени някога от гръцки императори с цел да се спрат нашествията на варварите. Според Антоний в древността градът се наричал Доросторум, а според Птолемей — Дуростолон [Доростол] или според Паладинския ръкопис Дуросторон,<sup>68</sup> намиращ се в провинция Мизия. Наричали са го и Триста или Тристра,<sup>69</sup> чийто сегашен гръцки епископ е наричан ипертимос и екзархос Дунавски, което означава, че под неговото попечителство се намират всички дунавски епархии. Някои географи и историци не смятат Дуростол за Силистре, а пишат, че това е село близо до Силистре, което сега се нарича Дуросто. Но установихме, че това не е така.

КЪОСТЕНДЖЕ е селище на брега на Черно море между Кара Хърмен<sup>70</sup> и Сют гьоли<sup>71</sup>. На гръцки Констанца. В древността се наричало Констанца или Константия, за което Милетий пише, че е названо на най-голямата сестра на Константин Велики, която се казвала Констандия. Този град се споменава в княжеските архиви и исторически книги. От старото име на града е образувано сегашното — Кьостендже. Минавайки пътьом през града, видяхме няколко християнски църкви, един малък дворец и няколко големи обществени сгради, които не разбрахме за какво служат.

АХЪОЛИ И ВАРНА  
(кадълъци)

Ахьоли се намира на брега на Черно море и има прочуто пристанище. Гърците си имат митрополит, наричан черноморски екзарх и ипертимос. Ръкописната космография го определя като придатък на Месемврия. Тук видяхме как в специални четириъгълни басейни се изпарява морската вода и на дъното се утаява бяла сол, чието производство носи годишно на държавата 40 кесии доход.

В древността, пък и сега гърците го наричат Аншиалос или

Анкиалос и го поставят в Тракия. По същия начин го наричат и Мела, Птолемей, Амиан. Плиний го назовава Анкиалиум, а Страбон и след него Евстатий — Анкиали или на латински Анкиале (Анхиале<sup>72</sup>).

В миналото [Анхиало] било средище на епископията, подчинено на цариградския митрополит Себастиан, който участвувал в Първия цариградски събор, а епископ Павел, участвувал в Петия вселенски събор в Цариград.

АХТАПОЛИ И СЮЗОПОЛИ са селища, в които не видяхме нищо особено освен рибарски пристанища. Второто [селище] на гръцки се нарича Сюзополис. Има един архиепископ, който е само ипертимос. Ако се позводем на Ортелий и Григорий<sup>73</sup>, понеже селищата са близо до Цариград, той [архиепископът] е участвувал в Седмия цариградски църковен събор.

### ВАРНА

Това е град на Черно море, [разположен] в северната част на залива. Намира се също в съседство с устието на реката, която идва от Шумен и носи името на града<sup>74</sup>. Близо до Варна е езерото Двин.<sup>75</sup>

Жителите му са турци, гръци и българи. Гърците си имат митрополит с титлата ипертимос. Тук живеят и около тридесет арменски домакинства.<sup>76</sup> [Градът] има крепост, бани и джамии. Център е на оживена търговия, [в която] важно място заемат марокин, [както и различни видове кожи], гъст, благороден пчелен мед, свещи, чудесни фенери, светещи с ярешка мас, кокошки и много други хранителни стоки. Всички са високо ценени, изнасят се в различни страни на света и особено в Константинопол, за който Варна е истински склад и доставчик на продоволствени стоки.

Тукашното ярешко месо е много вкусно.

В историята Варна станала известна и знаменита, когато в [покрайнините ѝ] войските на султан Мурад II през 1444 г. разбили християните, чийто пълководец бил маджарският крал Ладислав.<sup>77</sup>

През 1610 г. казаците нападнали града, разграбили го, взели много трофеи и накрая го опожарили.

Ръкописният Светопоказател поставя Варна в Добруджа като негов главен град. Според Страбон Одесос<sup>78</sup> било място, където се заселили милетийците, чиито монети с образа на Каракала и Гордиан са намерени именно тук при направените разкопки на древните терми, които разгледахме и се възхитихме, защото бяха много интересни и импозантни. Чудесно е и пристанището на Варна, което, изглежда, са го използвали и в миналото.

## ПРАВАДИ, АЙДОС и КАРНИБАТ

(кадълъци)

Първият [Провадия] е голямо селище на осем часа път от Шумен, разположен на входа на една скалиста клисура, където тук-там се срещат естествени високи каменни стени и стърчащи канари, които, погледнати отдалече, изглеждат като крепостни стени и бойници. В тези скални масиви се намира стара крепост.

Правади е малко кръстовище и няма пътник, който да пътува на юг и на север, без да премине и да не престои в този град, който предлага скромни удобства на пътниците.

Жителите му са българи и турци. Има джамии, хубави бани. Пашата често идва тук и в определени месеци на годината градът става негова резиденция.

Тук живеят и стотина арменци, които си имат църква „Сурп Степанос“ — малка, вкопана в земята и добре украсена. За съжаление сега е доста изоставена.

Според някои по-стари автори Правади в миналото се наричал Дионисополис на Долна Мизия, а в още по-стари времена бил наричан Круни поради намиращите се наблизо извори.<sup>19</sup> Климатът и почвата [на района] благоприятствуват за отглеждането на тютюн, пчели и коприна.

АЙТОС. Селище близо до морето, край което се намира забележителен минерален извор с топла вода, над който султан Сюлейман I построил голям купол. Тук веднъж на две години стават големи панаири. Има [минават през града] две шосега. Едното отива към Правади, другото — към Карнобат. Вдясно остава Черно море, но то е доста далеч. В града не видяхме друга забележителност.

КАРНИБАТ. Това селище с градски облик се намира южно до Емиг даг<sup>80</sup> и западно от Емин бурну<sup>81</sup>, далеч от морето, на един ден път от Айтос. Жителите му са българи, турци и гърци. Има и 30 еврейски домакинства. [Градът] има джамия и баня. Около селището се простира обширна равнина, дълга два и половина часа път, а край равнината са разположени гори и селца. Градът произвежда жито и зърнени храни. На два часа и половина път от Карнибат в същата равнина се намира гръцкото село Лала къой.<sup>82</sup>

ГОЛЯМ ДЕРВЕНТ<sup>83</sup>. Село на три часа път от Инджекьой<sup>84</sup>. Близо се издига планина, покрита с дъбови гори. Тя е толкова обширна, че не може да се обиколи с талига за час и половина. В него [селото] се подвизават много разбойнически банди, които обират минаващите пътници.

В полите на планината тече река, която задвижва воденици. Тук се намира гръцкото село Чакърджилар<sup>85</sup>, което е хубаво летовище, засадено с дървета.

## ИСЛИМЕ, на гръцки Силимно и БАБАДАГ

(кадълъци)

Първото е голямо селище, също като град, с удобно местоположение и добри условия за живеене. Намира се на 24 часа път от Едирне, в полите на планината Балкан, която се издига в северната част на града. От планината се спуска река, която се използва за поливане на лозята и градините, а част от водата се разпределя по къщите на селището.

Ислиме (Сливен) има старинна баня и три джамии.

Жителите му произвеждат аба, прежди, тифтик и филц, суко главно от вълната на овцете и от козях, които се търсят и купуват на пазарите в цялата османия. Вълната и козяхът се обработват с местната вода, която ги облагородява и те стават меки и пухкави. Може би за това допринася и въздухът на града. Споменатите стоки са местно производство и техен монопол. Начинът на приготвяване се пази в тайна. Освен посочените изделия, тук се изработва шишхане тюфенки<sup>66</sup>, който намира добър прием на пазарите. Веднъж на две години, на тридесет и третия ден от Великден, в петък, в Ислиме започва голям панаир, на който се върти оживена търговия с най-различни стоки, докарани от близо и далеч. Панаирът продължава до Възнесение.

Лозята и градините на Ислиме се намират в самите поли на планината и са отрупани с благодатен плод, защото постоянно се поливат от потоците, които стремглаво текат по стръмните склонове на планината Балкан. Затова тук горите са гъсти, градините и лозята са натежали от плод. Тук се отглеждат помалко зърнени храни. Буйно растат и изобилно раждат къпините, наречени на турски карамък, а на арабски енбербарис. Събират го по специален начин за трапезата на княза.

БАБАДАГ. Намира се край реката Кара су. Пред него е заливът Баба боаз<sup>67</sup>. Тази планина е знаменита. В района на Бабадаг видяхме да живеят огромни орли, чиито опашки са съставени от 10—12 пера. Татарите ги използват за стрели на лъковете си. Видяхме, че те се продават на много висока цена на пазарите и много търговци печелят добре от тях.

## КАРАХЪРМЕН, БАЛЧЪК И ИСАКЧА

(кадълъци)

КАРАХЪРМЕН на румънски се нарича Карахарман и е построен там, където реката Карасу се влива в Черно море. Намира се на едно денонощие път от Бабадаг. Крепостта била построена от някой си Хасан паша. Иначе в селището не може да се види нищо интересно.

БАЛЧЪК има забележително пристанище и е крепостен град. Намира се североизточно от Варна, почти на едно денонощие

път от него, в съседство с големия залив, чийто нос се нарича Келазра или Калозрия бурну, преиначено от гръцкото Калиакра, означаващо добър или красив нос. Сега гърците го наричат Калиахра. Там се издига крепост и съществува турско светилище, наречено Саръсалтък<sup>88</sup>. Тукашният мед е вкусен и много търсен на европейските пазари, главно в Константинопол.

Като се пътува на северонизток, се минава през малкото селище КАВАРНА, съседно на Балчък (Балчик) и северно от Калиакра и оттам се пристига в

ИСАКЧА. Това е селище с градски облик, построено върху стръмнина, срещу Дунав, на десет часа път от Ибраил и на около 13 мили от мястото, където река Прут се влива в Дунав. Жителите му са турци и влахи. Има много малко арменци.

След войната султан Мустафа III<sup>89</sup> разрушил града и жителите му се пръснали. Жертва на тези гонения станали и тамошните арменци, които заедно с другите християни насилствено били изселени, а някои напуснали доброволно.

Там има огромни складове за дървен материал и за зърнени храни, построени още при османските владетели, а султан Хамид I заповядал да се построи нов силос за зърнени храни от дялан камък и го украсил с аркади.

В историята на Османската империя Исакча заема значително място, защото тук са станали важни събития. Например султан Осман II<sup>90</sup> през 1619 г. при настъплението си срещу поляците наредил да се построи мост, по който за 40 дни да премине цялата му армия. Оттук преминал и кралят, за да превземе крепостта Хотина<sup>91</sup>. Тогава в Исакча била построена крепост и баня и след това султан Мехмед IV<sup>92</sup> по време на полската война за превземането на Каменица заповядал тук да се построи мост. В околностите на града има много градини и лозя.

## МАНГАЛИЯ и ХАДЖИ ОГЛИ БАЗАРИ

(кадълъци)

Намира се край брега на Черно море [Мангалия] на едно депоношия път от Балчък и е едно от четирите предпочитани пристанища на Черно море. Гърците го наричат Пангалия. В древността са го наричали Калатия или според Птолемей — Калатис.

Градът е разположен в Долна Мизия. Той е сравнително голям и добре уреден. Къщите са каменни. Името на града може да се срещне и върху монетите, сечени по времето на император Гордиан.

ХАДЖИ ОГЛИ БАЗАРИ е малко селище в Добруджа, където през 1673 г. се родил султан Ахмед III<sup>93</sup>, когато неговият баща султан Мехмед IV настъпвал към Каменица и прекарал зимата в това селище. Иначе селището няма никакви забележителности.



## МАЧИН, ТУЛЧА, ХЪРСОВА и МИСИВРИ

Първото селище е на брега на Дунава, срещу Ибраил, на един ден път от Исакча. До него се стига, като се преминат през цялата Добруджа.

Второто селище е също край Дунав, само че от южната му страна, почти срещу Исмаил. То е съвсем обикновено. В миналото го наричали Ситесенда. Така го назовава и Птолемей.

Хърсова, или Хръшова (на гръцки Хрисова). То се намира в единия край на сушата, образувана между Дунав и Карасу. Това селище е малко по-нагоре от Мачин, почти на денонощия път от него, а от Силистре на двадесет часа път. Разположен е в равно и неплодородно поле. Има крепост, джамия и баня.

МИСИВРИ. Селището е разположено на един полуостров в Черно море, вдадено в морето като нос. Тук гръците си имат митрополит, който се нарича черноморски екзарх. Наблизо е нос Емине. В древността Птолемей го назовава Месимврия или на латински Месембрия, както го наричаме при Мела и Плиний. Плиний дори го нарича Месамврия. Страбон пък твърди, че още по-рано се е наричал Меневрия, или град на Мене по името на основателя, защото частицата „врия“ на езика на траките означава град. В селището живеят главно преселници от Мегара

## ИБРАИЛ и ИСМАИЛ ГЕЧИДИ

(кадълъци)

Гръцките епископи наричат Ибраил — Пронласи, а европейците — Браила или Браилов. Построен е на левия бряг на река Дунав, има крепост с пет кули. Обширен е и има интересни сгради, строени от камък и дърво. Жителите му са турци, молдованци и съвсем малка част арменци. Тук е резиденцията на митрополита, под чиято опека се намира и Тимарово. Наричат го ипертимос.

Този град многократно е бил свидетел на свирепи войни и многократно разрушаван и възстановяван. Но поради своето важно местоположение се развива и процъфтява преди всичко като търговски център.

Ибраил е склад за най-различни стоки, които пристигат отвсякъде и се изпращат в различни страни и градове. Има голяма гостоприемница за търговците, които главно пътуват за Константинопол. Точно тук река Дунав се разделя на няколко ръкава, единият от които служи за пристанище на Ибраил, а до него се издига дворец.

През 1711 г. русите превзели Ибраил,<sup>93а</sup> а през 1770 г.<sup>93б</sup> опожарили по-голямата част от неговите предградия. През октомври същата година, когато отново го обсадили, османците напуснали и опожарили останалата част от него. Невредима ос-

танала само крепостта. Почти същата съдба сполетяла [града] и по време на последната война (1787—1788) по времето на султан Хамид I. Районът на града, включващ около 40—50 села, произвежда големи количества жито, което се изнася за Константинопол.

**ВЕЗИР КЪШЛАСЪ**<sup>94</sup>. Голямо село, което през 1765 г. било включено под административното управление на влашкия бей при условие, че всяка година ще внасят в султанската хазна по 25 хиляди гроша (тази област била в лично владение на султана) и освен това да дават на ибраилския *назър* 3500 гроша.

През 1763 г. селото наброявало 1140 къщи. Същата година събраните приходи достигнали 82 292 гроша. След като през 1766 г. областта била включена в границите на бейството, годишният приход достигнал 26 837 гроша, а през 1767 г. Александър Гит бей получил 30 211 гроша.

**ИСМАИЛ ГЕЧИДИ**. Обикновено се нарича Исмаил. Градът е разположен на левия дунавски бряг, на което място реката се разклонява на два ръкава, а още по-нататък на още няколко ръкава. От Тулча с лодка направо пристигнахме в Исмаил. Разстоянието беше малко. Видяхме, че градът от едната страна е защитен от Дунав, а от другата — сяка крепост, която през 1784 г. бе укрепена, за да се води [по-успешна] борба срещу московците.

[Градът е] многолюден, жителите му са от различни народности — турци, татари, молдованци и около 300 къщи арменци, които имат [своя] църква, вкопана до половината в земята. Гук живеят много евреи, голяма част от които са търговци.

В околностите на града има огромни силози за жито, в които се съхранява прочутата румелийска пшеница. Оттук тя се превозва в Кили и оттам по Черно море [отива] в Цариград. [Затова] тукашното жито се нарича от хората килисманово.

Московците превзели Исмаил през войната по времето на царуването на султан Мустафа III<sup>95</sup>. В тази война, както е известно, участвували и българи, които превзели Добруджа и Ибраил. При превземането на тези градове голяма част от населението и главно евреите били избити и прогонени. Същото се случило и по време на последната война. Тогава русите отново превзели Исмаил, като понесли много жертви в борбата си срещу турците. При обсадата и превземането на града унищожили голяма част от коренното население и разорили селището. След сключването на мира градът отново преминал в ръцете на османците.

**ТАТАР БУНАР**<sup>96</sup> е град в развалини и е трудно да се обходи, защото е разположен на една камениста височина, в чиито поли извира чудесна вода. До него стигнахме след едно денонощие път от Исмаил. В [това] селище Кенан паша<sup>96</sup> на времето построил крепост. Заради кладенеца със студена вода селището било наречено Бунар.

Близо до Исмаил е и селището ЧОБАЛДЖИ<sup>97</sup>, населено с татари, където някога имало около сто арменски къщи. По-късно арменците се пръснали поради жестоките войни на султан Мустафа IV. Наблизо са селата КОДЖАГЪОЛ<sup>98</sup>, разположено край едноименното малко езеро, главно с татарско население, и МУСАИБ КЪШЛА<sup>99</sup>, в което някога живеели доста арменци, но били прогонени по време на войните.

#### БЕНДЕР и КИЛИ

(кадълъци)

Първото селище [представлява] як крепостен град на десния бряг на реката Турла<sup>100</sup>, който през 1770 г. и на 3 ноември 1790 г. московците<sup>101</sup> отново го превзели, ала след победата си се принудили отново да го върнат на османците.

През 1709 г. в този град избягал и се спасил знаменитият шведски крал Карл XII,<sup>102</sup> победен от московския цар Петър Велики, и понеже дълго време останал там, и понеже Бендер означава гроб, хората погрешно решили, че той [кралят] е умрял. Близо до Бендер и северно от него се намира селището ВАРНИЦ<sup>103</sup>. То също е известно покрай шведския крал, който напуснал Бендер, построил си тук къща и живял до 1713 г., когато в същата година по време на една опасна война на татарите срещу него [последните] го изгонили и той се принудил отново да се върне в Бендер.<sup>104</sup>

ГАВШАН<sup>105</sup> е град край рекичката Ботна<sup>106</sup>, недалеч от Турла. Това е главният град на татарите, където живеят и многобройни арменци, които имат своя църква, опожарена при превземането на града от московците по време на войната им [през 1768—1774 г.] срещу султан Мустафа III. Тогава голяма част от арменците били избити и прогонени. Наблизо видяхме забележителния ров на император Траян,<sup>107</sup> който започва от словенската Петроварадинска крепост, минава през Влашко, Молдова, пресича реките Прут и Ботна и завършва при река Дунав.

КИЛИ е селище с градски облик, разположено на северния бряг на река Дунав. Тук реката се разширява и разклонява на ръкави и разширението носи името на селището — Кили боаз<sup>108</sup>. Жителите му са турци, татари, гърци, молдавци, българи и арменци. Арменците имат църква. Тук живеят и доста евреи. Крепостта на този град се намира в планините. Край Кили минава река, над която се спуска солиден мост. При обиколката видяхме в планината големи железни халки. Казаха ни, че в древността морето стигало дотук и за тези халки връзвали корабите. Явно е, че по тези места е имало пристанища.

В района на селището има залежи от сол. В Кили пристигат много кораби от Цариград и други пристанища и търговски

центрове на Черно море. Тук те товарят жито, лой, биволски кожи и др.

Молдавците нарича Кили „Нов Кили“, за да го отличават от стария, който вече не съществува.

#### АКИРМАН

Този ограден с крепостни стени град е известен в цяла Бесарабия. Те [крепостните стени] са построени върху скалиста планина. От едната страна на крепостта минава дълбок ров, а от другата — река Турла или Днестър. От третата ѝ страна се образува нещо като залив. Крепостта се намира на три денонощия път от морето. Сред жителите има много арменци, които имат собствена църква. Крепостта била превзета от султан Баязид II през 1484 г.<sup>109</sup> Московците воювали [през 1768—1774 г.] срещу султан Мустафа III, но не успели да я превземат с обикновени средства. Накрая я обсадили, обричайки населението на глад. Като нямало друг изход, жителите на крепостта доброволно отворили вратите на крепостта и московците нахълтали и разрушили значителна част от нея.

В крепостта видяхме две стари оръдия, които са огромни и в цевта на всяко едно от тях могат свободно да се сместят двама души, легнали на хълбок. Тези оръдия са [били] докарани тук с многобройни волове чак от Балабан Искендер, намиращ се на два-три часа път от Акирман. Разказват, че когато за първи път стреляли с едното оръдие, човекът, който поднесъл огъня към барута, принадлежал и умрял на място. В негова памет е поставена надгробна плоча, върху която подробно е написано за събитията, станали тук.

Полетата край този град са плодородни като в Исмаилия. Добива се много жито и тукашният хляб е прочут. Месото на местните овце е вкусно и крехко. В река Днестър ловят рибата чига, която е също много вкусна.

Акирман се тълкува като бяла крепост, но по-късно е наричан с най-различни имена — Белгород или Бялгород, а молдавците го наричат Четатеа Алба. Всички те имат едно и също значение. Някои гърци го наричат Монокастрон и Прокастрон. В древността тук имало два града. Според Птолемей те се наричали Тирас, по едноименната река, и Ермонаса. Тирас е днешната североизточна част на Акирман, а вторият град — югоизточната.

#### ЯНЪК ПАЛАНКА и КЪЛБУРУН

(кадълъци)

Първият ми се струва да е същият град, известен като Паланкос, а го наричат Нова паланка. Разположен е на високо място близо до река Турла, в горната част на Акирман. Има полураз-

рушена крепост. Оттук до Акирман и по-нататък се простира обширна равнина, дълга деветдесет мили, в която не може да се срещне нито един град или село. Само тук-там минават татари-катунари.

КЪЛБУРУН е къс земя, владена в морето като език. От едната страна тече реката Днепър, от другата е Черно море. В горната част на полуостровчето, срещу Озу, се намира едноименна крепост, превзета от московците по времето на султан Мустафа III и през 1774 г. [според] сключеното споразумение останала в техните ръце.<sup>110</sup> През 1787 г. турците отново нападнали крепостта, но не успели да си я възвърнат.<sup>111</sup>

Съществуват най-различни тълкувания за името на този полуостров, но ние смятаме, че произхожда от „къл“, което на турски означава косъм. Полуостровът действително е тесен и дълъг като косъм.

### НИКЕПОЛИ

*(лива или санджак, в древността  
в Долна Мизия, сега България)*

{Тази провинция} има за северна граница река Дунав, за източна — провинция Озу, за южна и западна — провинция Софеа.

По-голямата част от жителите на провинцията са българи, затова още от стари времена е наречена на тяхно име. Не само тази провинция се наричала България. И лива Пелвине, и още две провинции — Софеа и голяма част от Озу, били включени в България, като по този начин се образувала една много голяма територия, която на времето имала за граници от север река Дунав, на изток Черно море, на юг тракийската планина Емос, на запад Семендре или Сърбия. В началото всичко това се наричало Долна Мизия, но след идването на българите земята била наречена БЪЛГАРИЯ.

[Българите] са воинствен, силен и непреклонен народ, който никога не се е страхувал от смъртта. Никой и с никакви средства не е могъл да ги заличи от лицето на земята, макар че били [положени] много усилия за това още със създаването на българската държава, а и по-късно. Нейните смели синове, наричани разбойници, бунтовници и хайдуци, се криели в планините и горите и из засада нападали своите врагове, а често и невинни пътници.

По-голямата част от народа се занимава със земеделие и животновъдство. Сред тях има много богати търговци. Българите са доброжелателни към своите приятели и зли към враговете си, гостоприемни до безкрайност и обичат да живеят в мир и сговор със съседите.

По стара традиция мъжете им носят антерии от плътен, [домашно] тъкан, плат, потури от дебела аба, които в горната част

са широки, а в долната — по-тесни. На главата си носят калпаци, по които се виждат сребърни украшения — знак на благосъстоянието на гражданина.

Езикът им е славянски и съвсем малко се отличава от сръбското наречие. Много са българите, които знаят езика на гърците. Една част от българите изповядват гръцка вяра, а друга, много малка част — мюсюлманска.<sup>112</sup>

Това са потомци на своите прадеди от Азия, които са живели край брега на Етил или Волга, където, както разказват пътешествениците и други [историчи], и сега могат да се видят развалините на столицата Болгар край брега на реката Кама — един от най-големите притоци на Волга. И за да бъде различавана, сегашната България я наричат европейска или малка България. В същност тукашните българи са едно голямо племе, отделило се [на времето] от волжските българи. Те се откъснали от племената, населяващи долното течение на река Донавис<sup>113</sup>, изменили дълъг път и спрели край река Дунав по времето на император Зенон (V в.), както предполагат някои. При царуването на неговия наследник Анастасий в 499 г.,<sup>114</sup> както отбелязва Петавий<sup>114 а</sup>, българите последователно извършвали нашествия както в Мизия, така и в Тракия, стигайки чак до Константинопол. През шести век Юстиниан<sup>115</sup> водил с тях [последователна] борба и много войни, като успял да спре набезите им. Императорът изпратил част от пленените български нашественици в Армения и Лазигия<sup>116</sup>, където имало отломки от древни български племена, дошли от Азия, и се присъединили към тях. А през VII в. една отломка от [тези племена] успяла да се отцепи и преминала в Италия, установявайки се на постоянно местожителство в провинция Беневент. Но кога се установили на постоянно местожителство в Долна Мизия и кога страната е била наречена България, не се знае точно. Някои историци смятат, че те се установили по тези места преди царуването на Константин III,<sup>117</sup> което било през VII в., а други намират, че това е станало по време на неговото царуване. Както и да е, те [българите] водили тежки, изтощителни войни и сражения срещу императорите и се изморили. Някои от техните първи водачи били провъзгласени за царе, какъвто бил Тервелис или Тарбакъл<sup>118</sup>, защото показал голяма храброст и извършил велики подвизи пред византийските императори Юстиниан II<sup>119</sup> и Лъв III Исавър.<sup>120</sup> Орбиниос<sup>121</sup> пише, че той [Тарбакъл] получил от същия император<sup>122</sup> царската си титла и по този начин в България се установило ново царство.

През 866 г. техният цар Вогорис<sup>123</sup> приел християнството, покръстил се и се назвал Михаил. Под предлог, че в страната му избухнала чумна епидемия и че той решил да я премахне, [Борис] почти незабелязано покръстил целия народ и император Михаил<sup>124</sup> и царица Теодора<sup>125</sup> го наградил да управлява тази пустееща страна, простираща се до Дебелт<sup>126</sup>, на-

речена по-късно Загора или Ески Загора, а сетне Заара.<sup>127</sup> Затова и Никитас,<sup>128</sup> и Никефорос<sup>129</sup> наричат България с второ име, а именно Загора, макар че други автори, в други времена, по друг начин определят името и основаването на тази страна.

Константинополският събор през 869 г. изпратил послание до цар [Борис] да бъде утвърдена българска епархия. Това предизвикало спор на събора между римските и гръцките посланици и понеже папа Адриан II бавел изпращането на архиепископ, българите, подтикнати от император Василий<sup>130</sup>, освободили и прогонили намиращите се в България римски духовници и получили архиепископство от гръцкия патриарх. Незабавно след сектата на Фотий българите заедно с гърците напълно се отделили от Рим.<sup>130а</sup>

Както пише Дюкянж<sup>131</sup>, през 1014 г. император Василий II<sup>132</sup> разгромил българите, заловил в плен техния цар Самуил,<sup>132а</sup> който бил от арменски произход, и заедно с 15 000 пленници ги изгонил от страната. В края на XI в. българското царство паднало, но през XII в., при царуването на император Исак Ангел<sup>133</sup> българите отново въстанали срещу тежките данъци и двамата князе Петър и Асен възстановили царството.

През 1275 г. маджарският крал Стефан<sup>134</sup> подчинил страната под своя власт. Затова някои маджарски царе се именуват и с прозвището български. Ала с помощта на гръцките императори българите скоро се освободили от тяхното робство. Българското царство напълно паднало през XIV в., когато султан Мурад I<sup>135</sup> завзел по-голямата част от България и неговият наследник Йълдъръм Баязид<sup>136</sup> покорил цяла България. От началото [от създаването на първата българска държава] до Шишман, който се смята за последен български цар, се наброяват 50 български владетели. В различните периоди техни столици били Търнови и Никеболи.<sup>136а</sup>

Първите османски царе издали нареждане по време на войната всеки първи от десетина българи да бъде мобилизиран във войската и на всяка десетка български войни да бъде назначен десятник — българин, наречен войнук-бег.<sup>137</sup> След съвета и увещанията на Тимурташ паша<sup>138</sup> султан Мурад I издал наредба, с която заповядал напролет, през май, българите да извеждат на паша царския добитък и да се грижат за него. Затова на Гергьовден стотици българи пристигат в Цариград и изкарват добитъка от княжеските обори, отвеждат го тържествено на паша в кяхъдханските хладни усои и го упражняват в езда.

Климатът на България е здравословен, но, общо взето, [страната] е планинска. Тя има големи равнини и полета, както и гъсти гори. Земята е плодородна, покрита с тучни пасища, по които видяхме да пасат огромни стада овце, кози, крави, биволи, коне и мулета. От лозята и градините в южните части на страната се получава грозде и плодове, жито и зеленчуци. Българите са майстори на хубаво, пенливо вино.

Тук зреят най-различни плодове и едно тревисто растение, което турците наричат джедвари руми,<sup>139</sup> от което се приготвява вкусно питие. В България се произвежда много мед и преди всичко див пчелен мед (на турски делюже бал), който, както ни разказаха, се получава, когато пчелите пият нектар от т. нар. тревисто растение татул.

Страната има различни руди, от които се получава злато, сребро, олово, желязо. Копае се и многоцветният камък ешим, [обагрен] в зелено, червено, небесносиньо, а така също и капазан ташъ с много силен блясък.

В полите на планините, които отделят България от Сърбия, извираят топли и хладни лековити минерални извори, с голям дебит. Малко по-надалече, в полите на същите планини извираят бистри студени води и след като опитахме някои от тях по време на пътуванията ни из страната, установихме, че както топлите, така и студените води миришат на сярна и селитра. Всичко онова, което ражда [земята] на България, ще го видите в провинциите, попадащи в истинската територия [на страната].

В княжеската канцелария и архив е записано така: лива НИКЕБОЛИ, където седи провинциален паша и понякога *мю-теселим*. Негови кадълъци и градове са: НИКЕБОЛИ<sup>140</sup>, ИВРАЧЕ<sup>141</sup>, ХУНАЛИЧ<sup>142</sup>, ТЪРНОВИ<sup>143</sup>, РАХВЕ<sup>144</sup>, ЗИЩОВ<sup>145</sup>, ЛОФЧЕ<sup>146</sup>, ИЗЛАДИ<sup>147</sup>, РУСЧУК<sup>148</sup> ШУМНИ<sup>149</sup>, АЛАКЕЛИСА<sup>150</sup>, (на гурски Осман пазар), ХЕЗЕРГРАД<sup>151</sup>, ЕСКИ ДЖУМАЯ<sup>152</sup>, ЕТРЕПОЛИ<sup>153</sup>, ЕРГЪОГИ<sup>154</sup>.

Във всеки един от тези кадълъци седи *кадия* и *субаши*.

## НИКЕБОЛИ

(кадълък)

[Този град] е построен на река Дунав, разположен амфитеатрално и е на две денонощия път от Силистре. Тук [при Свищов] река Усма или Осма<sup>155</sup>, след като изминава двудневен път от Ловча, се влива в река Дунав от горната страна на града. Срещу [Ловеч] на отсрещния бряг на Дунав се влива реката Олт<sup>156</sup>.

[Градът] има джамии, три бани, една християнска църква — голяма и разкошна. На близкия висок хълм стърчат останки от старинен замък и крепост, които някога били оградени с високи зидове, спускащи се чак до река Дунав.<sup>157</sup> Край града има много градини и лозя.

Според някои историци султан Мурад I превзел [този град] през 1374 г. под пълководството на Али паша. После, през 1392 г.\* , когато Йълдъръм Баязид окупира Цариград и получил вест, че маджарският цар Сигизмунд със сто и тридесет хилядна армия

\* Според други автори това станало през 1394 г.



е обсадил Никопол, той го нападнал, прогонил войските му и превзел Никопол.<sup>\*158</sup>

В древността [селището] се наричало Никополис и влизало в [границите] на провинция Долна Мизия, в съседство с Дакия. Йордан го поставя край рекичката Ятрос, отличавайки го от другия град Никеполия край Емос, който също се намира край реката Ятрос.<sup>159</sup> Затова селището било наречено Никеболис край Дунав.

[Този град] бил построен от император Траян в чест на победата му над дакийците. Същото потвърждава и Аммиан. Затова е наречен на името на императора и означава град на победата.<sup>160</sup>

В История на Унгария на Бонфиний<sup>161</sup> този град е разделен на две части: Малък Никополис, построен на единия бряг на Дунав от император Траян, и втория — Голям Никополис, построен на другия бряг на реката от император Адриан. Трябва да отбележа, че нито един летописец от миналото не дели по този начин града.

ТЪРНОВИ или ТЪРНОВА, на гръцки ТУРНАВОС

(кадълък)

Този град е построен в северната част на планината Балкан, върху хълм, на който стърчи шестоъгълна яка крепост с пет врати, обхващаща [в границите си] и един приток на реката Дунав.<sup>162</sup> [Понеже] реката минава през крепостта, на две места са построени кули и мостове, за да може водата свободно да тече под крепостните стени.

Жителите са българи, гърци и турци, сред които има много богаташи и известни търговци. По гъстотата на населението, по оживлението, което царя в града, и по облеклото на хората, по техните нрави и обичаи търновчани приличат на цариградчани и затова някои наричат Търнови Кючюк Цариград. В ръкописния Светопоказател е записано, че в града има две бани, осем джамии и 18 гръцки църкви. Но това, което видяхме при посещението ни, показва, че след близо няколко века от тях са останали много малко. Градът е седалище на митрополита, носещ титлите ипертимос и екзархос на всички българи. [Той] има под опеката си Червенската, Ловчанската и Преславската епархия (епископства). В миналото Търновският митрополит бил подчинен на Охридския поради родството му с неговите бивши жители.<sup>162а</sup> После, когато Теодор II Ласкарис царувал през XIII в. в Никея и взел за жена дъщерята на българския княз Асен — Елена,<sup>163</sup> престолът на този град получил високата чест да бъде

\* Така е според турската история, а в историята на християнството това сражение се датира през 1396 г.

самостоятелен. По-късно обаче попаднал под властта на цариградския патриарх.

Тук два пъти през годината — на 23 април и на 29 септември, стават големи панаири и се върти оживена търговия.

Градът има обширни градини-лозя, а на югоизток се издига гориста планина, която на арабски се нарича Джебели Халик — планина на Сътворителя. Там дърветата никога не се секат, за да могат стадата да пасат спокойно.

Търнови бил превзет от Али паша на султан Мурад I, син на Хайредин паша. В древността се наричал Терновис или Терновос.<sup>164</sup> Никита Хоннат поставя този град на върха на планината в провинция Мизия и отбелязва, че бил най-укрепеният град на планината Емос<sup>165</sup> и старопрестолен град на българите.<sup>166</sup>

АРНАУД КЪОЙ<sup>167</sup> е малко селище, което наричат и Ени къой. Намира се до Търнови на самата планина и служи за летовище и място за неделни разходки на търновчани.

#### РАХВЕ или РАХВА, ЗИЦОВ, ЛОФЧЕ

(кадълъци)

РАХВА носи облика на село и се намира в равнината в съседство с река Дунав. Край града минава река Искър,<sup>168</sup> която малко по-нататък се влива в Дунав. Земите около града са неплодородни.

ЗИЦОВ. Някои го наричат и Зицов, а на гръцки е Систови. Намира се на южния бряг на река Дунав и отстои източно на едно денонощие път от Никеболи. Пада се западно от Русчук. От едната страна градът е заобиколен с равнина. В града видяхме голяма джамия, баня и здрава крепост, разположена на стръмен склон. Понеже Зицов е далечко от реката, водата се носи с талиги. Всяка година на 2 август тук става голям панаир. През 1791 г. по време на последната война тук било подписано примирието.<sup>169</sup>

ТУТРАКАН е на път за Русе, между Зицов и Русчук. Това е малко селище на река Дунав с хубава крепост.

ЛОФЧЕ (на гръцки Ловци) е селище, разположено по източните склонове на планината Балкан. Има бани, джамии, а пред града се разстила обширна равнина. През него тече притокът на река Дунав — Осъм, върху който е построен голям и много здрав каменен мост с няколко свода. В Ловеч видяхме чудотворен басейн. Той е четириъгълен, наричат го Джеллат Бунар,<sup>170</sup> чиито води задвижват воденицата. Този голям басейн напролет сам се пълни и после пак сам се изпразва. Когато водата изтече напълно, от дъното му се носят странни звуци, наподобяващи звуци на музикални инструменти, и тази музика продължава дотогава, докато водата отново запълни басейна. Пълненето и изпразването продължава цели три месеца.

Лофче бил превзет през 1463 г. от Фатих султан Мехмед.<sup>171</sup>

Първият Русчук е многолюден град, търговски център, разположен на южния бряг на реката Дунав, сред равнина, точно срещу крепостта Ергьой<sup>172</sup> и отстон на едно денонощие път от Силистре. Има крепост, като вън от крепостната стена има жилищни сгради, разположени на платото край реката. Жителите са главно турци, арменци и гърци, сред които има много богаташи и търговци. [В града] има повече от 30 джамии и много хубава вода за пиене. Близко до Русе в Дунав се вливат водите на реките Акрум<sup>173</sup> и Каралум<sup>174</sup>. Първата минава през Хезерград и се влива във втората при русчукското село Чиленгир.<sup>175</sup>

В миналото на т. нар. място Чернови се намирал град и крепост<sup>176</sup> на половин денонощие път [от сегашното Русе]. След превземането му от турците на същото място бил изграден Русчук.

Между Русчук и Ергьой в река Дунав има продълговат остров, който, за да се обиколи с кон, са необходими два часа. Посетихме го, разгледахме и установихме, че е почти безлюден, защото много често водите на реката напълно го заливат. Но то е чудно пасище за крави, овце и коне. По време на войната, водена от султан Мустафа III<sup>177</sup>, московците построили тук [в Ергьой] земен насип.

ШУМНИ, наричат го и ШУМЛЮ. Село с градски облик, намира се близо до границата с Добруджа и отстон на две денонощия път от Силистре. Построен е амфитеатрално между две планини. Има обилна вода и през града минава рекичка. Жителите му са от различни националности — турци, гърци, българи и арменци. Арменците имат самостоятелна църква. Тук живеят и много търговци. [В града] има джамии — тридесет на брой, сред които най-известна е построената от Шериф паша<sup>177a</sup>. Една от забележителностите на града, каквато може да се види и в други османски провинции, е часовникът на градския площад, който бие на всеки час и на всеки четвърт час. Впрочем такива часовници видяхме и на други места в България.

Понеже градът е много развит и благоденстващ, мнозина го наричат Малко Едирне. Но местоположението и климатът му са лоши. Тук често избухват епидемии. Градът има много градини и, общо взето, е потънал в гори и градини. Тук се произвежда тютюн, мед, свещи, масло, свила и вълна. В самия град се изработват чудни медни съдове и чрез Варна се изпращат в Цариград. Медта пристига чак от Анадола чрез пристанището Трабзон. Затова като обикаляхме града, видяхме, че е пълен с бакърджийници.

Клисурата край града е известна с излетните си места, където са построени беседки. Тук извира много варовита вода.

По времето на султан Мустафа III<sup>178</sup> московци и османци воювали един срещу друг от срещуположните планини, които ограждат града.

КЪОПРИ КЪОИ<sup>179</sup> — КЮЛЕПЧЕ<sup>180</sup> — МАТАРА<sup>181</sup>. Това са съседни села. Край Кюлепче има обширно поле. В Матара на една висока плоска скала, почти вертикална, е издялан древен конник, за който казват, че бил от началото на IX в.

ДЕЛИ ОРМАН<sup>182</sup>. Област край Шумни, където са пръснати много селца. Отстон на два часа път от Шумни. Името си носи от гората, която също се простира на два часа път от него. Тя заема огромна, равна площ и е гъста. Дърветата са толкова клонести и сенчести, че слънчевите лъчи едва проникват през тях. Тук градините и лозята са малко, но затова пък е силно развито отглеждането на овце, крави, мулета, коне, кози.

Щом се излезе от Дели Ормана, пътят води към МУРАД КЪОИ,<sup>183</sup> който има живописно разположение върху планинския склон. Тук се простира малка гора. В полите на планината има обширни равнини, оградени в далечината от високи, големи планини.

#### АЛАКИЛИСА и ХЕЗЕРГРАД<sup>183а</sup>

(кадълъци)

Първото селище се нарича и Осман пазар. Води се като провинция на Шумни, наречена Герли ова<sup>183б</sup>, където има малки селца. В центъра на областта е разположен Осман пазар, заобиколен от балкански възвишения и гъстите гори на Дели Ормана. Тук зреят вкусните и известни на близките пазари череши. Жителите му тъкат т. нар. плат аба.

Вторият град [Хезерград], на румънски Разград, е селище с градски облик и е разположено в горното течение на реката Лом. Намира се южно от Русчук и отстон на едно денонощие път северно от Търнови и е в съседство с Добруджа. Неговите търговци са много известни и предпочитани на пазарите в Солун, Узунджова, Белиград, Ислиме. Градът има 5—6 джамии, добре запазени и служещи на мохамеданите. Полето край града е равно, но не е плодородно. Лишено е от градини и лозя.

БИЗАНЦА<sup>184</sup> се намира на няколко часа път от село Хасанли,<sup>185</sup> разположено на стръмнината. И в двете села има гори. На отиване минахме през огромен дол. Жителите му в по-голямата си част са гърци. Турците са по-малко. През дола минава река. Направихме си хубава разходка в разкошната гора край селището, която се използва за излети от населението. Наоколо се [издигат] високи планини, [които] са скалисти и крият в себе си дълбоки красиви пещери, в които живеят отшелници от близките манастири. Някои други арменски пътешественици също твърдят, че и в миналото в тези пещери живеели отшелници.

## ЕСКИ ДЖУМАЯ и ЕРГЬОГИ

(кадълъци)

Първото [селище] е оттатък планината Балкан, в посока на река Дунав, между Шумни и Хезерград [Разград]. През града минава малка река<sup>166</sup> с дървени мостове. Отседнахме в малка гостоприемница, нещо като хан, имаше и баня.

ЕРГЬОГИ, на румънски Ергьой, а жителите му го наричат Гиргьов или Джурджу. Този град е близо до брега на река Дунав, намира се на левия му бряг точно срещу Русчук в [пределите] на Влашко. Тук [се намира] складът на всички вносни стоки, които се произвеждат в страната. Край река Дунав се издига стара крепостна стена, а от едната ѝ страна тече малка река, която я отделя от града. Преминахме реката по мост, за да се отправим за града, който е приличен.

През януари 1770 г. руснаците обсадили голяма част от града, но не успели да го превземат. През февруари 1771 г. обаче завладели укрепленията на града, а след няколко дни цялата крепост се предала. Тогава руснаците изцяло го превзели, но през май [същата година] османците отново си го възвърнали. На 6—7 август руските войски нападнали земния вал, който османците наскоро били превзели, а на 24 октомври, като чули за победата на русите край Букурещ, изоставили Ергьой. Тогава руската армия го превзела окончателно и застанала на позиции край земния вал до самата река, срещу старата крепост.<sup>167</sup>

След Кайнарджишкото примирие<sup>168</sup> [русите] върнали крепостта на османците.

В района на Ергьой има около тридесет и пет села.

## ПЕЛВИНЕ

(лива или санджак, в древността Мизия)

Селището, споменавано в ръкописния Светопоказател, се смята за малък балкански град със селски облик. Ала това не е вярно, защото [Плевен] е построен в хълмиста равнина и е голямо селище с градски облик. Има джамия, баня, медресе и имарет, а в околностите му се простират обширни лозя и плодородни овощни градини.

Лива Пелвине включва: ВИДИН, ФЕТХЮЛИСЛЯМ<sup>169</sup> (без кадълък).

## ВИДИН

(кадълък)

Този град на България се намира на две денонощия път от Никболи на брега на река Дунав. Видяхме солидна крепост — красива и чудесно построена край брега на самата река. Жи-

телите са турци, бошнаци<sup>190</sup> и български християни. В града живеят богати търговци. Там са настанени и т. нар. Ямак войски, защото наблизо е границата със Сърф<sup>191</sup>. Тук се намира и седалището на гръцкия митрополит, наричан ипертимос.

Градът бил превзет от Фируз бей — един от министрите на Йълдъръм Баязид. През 1688 г. го превзел императорът<sup>192</sup>, но на следващата година османците си възвърнали града. През 1739 г. те отбили обсадата на маджарите<sup>193</sup>.

Някои наричат този град Бидин. В древността го назовавали Виминакион или Уминакион, а според латинското наименование Виминалиум или Виминациум<sup>194</sup>. Намира се в Долна Мизия. Птолемей го поставя край брега на реката Дунав.

Ако се съди по монетите на император Гордиан, изсеченият върху тях надпис свидетелствува, че се е наричал Казтакан, но Прокопий споменава град на име Виминакион, сринат до основи от император Юстиниан.

#### ФЕТХЮЛИСЛЯМ, на турски Фетхислам

По местното наречие рац селището се нарича Кладово. Това е олямо крепостно градче, разположено край брега на река Дунав, малко по-нагоре от Видин. Близко до него свършват планините, които започват от селището Уипаланка<sup>195</sup>. Следователно брегът на Дунав оттук до Видин е равен. Това благоприятствува строежа на мостове, макар че по тези места реката е широка. На повече от една миля оттук се намират останките на Траяновия мост, за който споменахме при описанието на епархия Гьогерджинлик. Тук има плодородни села.

При обиколка на околността могат да се видят и други селища, като Исферлек<sup>196</sup> — крепост край Видин, построена на една височина, Водино, наричан обикновено Боровица<sup>197</sup>, Орайова<sup>198</sup>, Донген<sup>199</sup> и др. — всички числящи се към Видин.

#### ЧИРМЕН

(лива или санджак, в древността провинция Тракия)

Намира се в съседство с Визе<sup>200</sup>, Едирне, Галиполи. В княжеската канцелария е записано лива Чирмен, където се намира седалището на провинциалния паша, който се нарича *конакчи баши*. В лива Чирмен са включени кадълъците: ЧИРМЕН, АКЧА КАЗАНЛЪК<sup>201</sup>, ДЖИСРИ МУСТАФА ПАША<sup>202</sup>, ЗААРА ДЖЕДИТ<sup>203</sup>, УЗУНДЖА АБАТ<sup>204</sup>, ХАСКЪОЙ<sup>205</sup>, ЕЙНЕДЖИК<sup>206</sup>, РОДОСЧУК<sup>207</sup>. Във всеки кадълък седи кадия и войвода.

## АКЧА КАЗАНЛЪК и ДЖИСРИ МУСТАФА ПАША

(кадълъци)

В редица географски трудове и в ръкописния Светопоказател е отбелязано само Казанлък, който е даден като *нахие*. [Това е] малък град в полите на планината Балкан, на едно денонощие път от Заара Атик<sup>208</sup>. Край [града] минава река Тунджа и после се насочва към Заара.

Вторият град се нарича от турците Мустафа паша къопри и отстон на едно денонощие път от Едирне. Името си е придобило от моста, спуснат над реката Марица, построен от дялан камък с двадесет свода. Шосето, минаващо по моста, е павирано и в двете посоки. [Мостът и шосето] били построени от Мустафа паша, един от везирите на султан Сюлейман<sup>209</sup>. Казаха ни, че за строежа на този чуден мост били похарчени 400 кесии жълтици. Същият паша е построил и две джамии, едната от които нарекъл на жена си Хатик султан. Областта около Мустафа паша е много плодородна.

## ЗААРА ДЖЕДИТ. УЗУНДЖЕ АБАТ и ЕИНЕДЖИК

(кадълъци)

Заара Джедид означава Нова Загора, за разлика от Стара Загора, която попада в провинция Софеа. Това селище е построено в полите на планината Балкан в едно обширно поле с гориста околност. Река Тунджа, която идва от Казанлък, минава през земите на града. Близо до града, в едно малко село се намират пет топли минерални лековити извора, на единия от които е построен купулообразен покрив.

УЗУНДЖЕ АБАТ или Узунджова, на гръцки Зинджова. Това селище е разположено на шосето за Белиград, на едно денонощие път от Филибе. Жителите му са турци и гърци. Въздухът е лош, върлува малария и за лекарство местните жители използват суров лук, който се яде на обяд и на вечеря. На много места хората изцеждат сока на пресния лук, оставят го цяла нощ да престои под открито небе и го изпиват сутрин.

Когато през 1592 г. Коджа Синан паша започнал война срещу маджарите<sup>210</sup>, по молба на жителите [на това селище] построил два хана, две бани и павилиони, джамия и имарет, за което похарчил от собствените си средства 30 хиляди гроша. Всяка година на 2 септември тук става традиционен голям търговски панаир.

ЕИНЕДЖИК. Това е област, която се намира на четири часа път от Текир даг, превзета от Лала Шахин паша през 1372 г. Той бил един от министрите на султан Сюлейман I и по негова молба и заповед тук били построени голяма джамия, която видяхме, а също така баня и имарет.

Многолюден град. Част от него е разположен в равнината, а другата — по склона на планината, край един от заливите на Мраморно море, и затова се нарича Текирдаг къорфеси, чийто пясъчен бряг постепенно се слива със сушата. Пристанището му приема големи кораби. Срещу него е остров Мармар<sup>211</sup>. Жителите [на Текирдаг] са основно турци, гърци и евреи, има и около 1000 арменски семейства, преселници от Кемах<sup>212</sup>. Отначало тук дошли само няколко техни културни дейци, които заели почетни длъжности в града, а после се проявили като много талантиливи обществени дейци. [Именно те] по-късно помолили да се разреши на арменците да [установят] постоянно местожителство и право да си построят църква с цел кемахците да доведат и своите семейства. Смята се, че първите арменци се заселили тук преди около 200 години. И казват, че когато пристигнали, те донесли със себе си гвоздеа, с който била прикована табелката върху кръста на Спасителя. Този гвоздей и до ден днешен се нарича „Свети цар“ и го показват на всички богомолци, които на Преображение Христово идват тук от всички краища на страната на поклонение. Има стихотворение, сътворено за този гвоздей, в което се казва, че е донесен от Кемах, че името на местността е Текфур даг — царска планина. (Обяснението е, че табелката на кръста на Спасителя гласяла: „Исус, Назоврецьки цар-юдейски“. Оттам иде и името „царски гвоздей“.)

За произхода на името на града може да се вярва, защото и турците го нарекли Текфур. В ръкописния Светопоказател пише: „Родосчук, който е Текфур даг.“ Но трябва да се приведат факти, с които да се докаже по кое време селището било наречено с това име. В [горепосоченото] стихотворение е казано, че гвоздеят бил донесен собственоръчно от св. Тадей.

В този епископски град има две арменски църкви: „Св. Йоан Евангелист“ и „Св. Кръст, или манастир за богомолци“.

Гърците имат няколко църкви, а също така и епископ, подчинен на ереглийския митрополит, но след като Ерегли<sup>213</sup> бил разрушен, седалището на митрополита се преместило в Текирдаг. И досега в гробището в покрайнините на града маджарските католици имат параклис и един свещеник. В този параклис има едно помещение като килия, където се отслужва специална литургия за трансилванския княз. Турците го наричат Ракофчи огли, което ще рече Ракоци<sup>214</sup>, който през 1718 г. избягал при турците и останал там до 1740 г.<sup>215</sup> Тук живеят и няколко маджарски семейства, които преди са били повече.

Текирдаг има различни търговски къщи, пазарище и процъфтява в областта на търговията. Има бани, джамии, гостоприемници. Рустем паша<sup>216</sup> построил край морския бряг джамия, хаи и имарет и сега, когато тук се настаняват пътници да ношуват, получават [безплатен] обяд и вечеря.



В района около града има чудесни градини и лозя, отрупани с обилен плод, памукови ниви и житни поля. В града се приготвят различни сладкиши, мъстеница [бал суджук], сушени плодове и други деликатеси.

В древността градът се наричал Висанти или по латински Бисанте. Мела го нарича Мизанте на самианците, защото, както пише Стефан Византийски, преселването на самианците станало тъкмо там, в провинция Тракия, но той греша, като го поставя в Македония. По-късно бил наречен Редестон или Редестос, както пише Свидас, затова Птолемей го пише [направо] Бизанти или Редестон<sup>217</sup>, откъдето идва и италианското название Родосто, а турците го наричат Родосчук. Ксенофонт<sup>218</sup> казва, че Бисанте е най-красивият град. А Прокопий пише: „Редест е крайбрежно селище, на един ден път от Хераклея, много удобно за преплуване на Хелеспонта.“<sup>219</sup> Пристанището му [на Текирдаг] е удобно за морска търговия и корабоплаване. В миналото градът нямал крепост и въобще не бил укрепен и затова нашествениците лесно го нападали. Възползувайки се от това, император Юстиниан превзел Текирдаг и го превърнал в добре укрепен град, ограждайки го с яка крепостна стена.

#### КЪРК КИЛИСЕ

(кадълък)

Името на този град е превод от гръцкото Тесароконти еклисие, или четиридесет християнски църкви. Но ние не видяхме нито една от тях. Това селище е построено в скалиста местност, на 20 мили от Едирне, на 20—25 мили от брега на Черно море и на пет денонощия път до Константинопол. Жителите са турци, гърци, евреи. Последните са многобройни, дошли от Север, от Камено-Подолск [Полша], и говорят на неправилен немски. Основният им поминък [на евреите] в този град е сиренарството. Те произвеждат сиренето по специален начин, поставят върху него своя щемпел и го изпращат в Константинопол, за да го ядат гражданите само от тяхната националност.

Селището има джамия, бани и голяма странноприемница.

МАЙДОС<sup>220</sup> (кадълък), на гръцки Майдо. Основната част от жителите са гърци — близо 600 къщи, и преобладаващата им част работят в Константинопол като майстори строители, архитекти и предприемачи. В [селището] има църкви, които са построени край брега. В противоположната страна се намират двадесет и две ръчно задвижвани мелници. В полята се ражда в големи количества черно грозде, от което се приготвяла вино. Годишният данък, плащан на *капуджибашията*, възлиза на двадесет и две кесии. В миналото се наричало Мадитос, както го

споменава и Ксенофонт. Птолемей го нарича Мадн. Гърците и техните епископи го наричат и до днес Мадитос<sup>221</sup>.

#### ВИЗЕ, на гръцки Визу

(лива или санджак)

Това селище отстои на 8—10 мили от Черно море и на 3 денонощия път от Цариград. Построено е в полите на скалиста планина. Има крепост в развалини. Тук е седалището на гръцкия митрополит, наречен ипертимос. В селището има две джамии, имарет и голямо пазарище. Тук се тъкат платове, наречени люле, които се изнасят в Цариград и другаде. [Визе] бил превзет от Сюлейман паша, син на Орхан, през 1357 г. В древността се наричал Визиа или Бизиа [на латински]. Плиний го нарича твърдина на тракийските царе.

Като пътувахме на изток, минахме и през Сарай Визе<sup>222</sup> — малко селище, разположено в равнина. Има река, баня, джамия, имарет. Наречен е сарай или дворец поради това, че там Яйя паша — везир на султан Сюлейман I, си построил дворец.

ХАСКЪОЙ<sup>223</sup> е голямо село близо до Едирне. Има джамия, медресе и много учители. В съседство се намира минерална баня, където всяка година идват на лечение много хора от различни краища на империята. Хаскъой бил лична собственост на Махмуд паша, везир на Фатих султан Мехмед. Затова селището било наречено Хаскъой<sup>224</sup> или хаваси Махмуд паша, означаващо личното име на Махмуд паша.

ХАВСА е предградие на Хаскъой и е на едно денонощие път от Едирне, където някаква високопоставена госпожа Хавса в памет на Касъм бей, син на Мехмед паша, построила джамия, имарет и баня и още една странноприемница, наречена Чифтехан. Тук е и джамията, наречена Абдулселим.

До ЧОРЛУ се пътува три денонощия, ако се тръгне от Цариград. По-голямата част от населението на селището е арменско. Имат си и църква. Тези арменци се преселили от Цариград и значителна част от тях са шивачи. В това голямо селище Фатих султан Мехмед построил нова джамия, медресе, имарет и странноприемница. Но освен него и султан Сюлейман построил джамия, имарет и странноприемница. В областта около града се добива много жито, има и гори. Градът бил превзет от Сюлейман паша през 1357 г.

<sup>1</sup> Озу е обхващал днешна Източна, Североизточна и Югоизточна България, Добруджа до устието на р. Днестър, част от бившата Бесарабия и Молдавия, както и цялата Югоизточна Тракия.

<sup>1a</sup> Река Днестър, СССР.

<sup>2</sup> Гр. Очаков, УССР.

<sup>3</sup> Гр. Никопол.

<sup>4</sup> Гр. Плевен.

<sup>5</sup> Сега не съществува. Намирало се е в съседство със с. Орменион, Югозападнз Тракия, Турция.

<sup>6</sup> Гр. Лозенград, дн. Къркларели, Югонзт. Тракия, Турция.

<sup>7</sup> Гр. Виза, Югонзт. Тракия, Турция.

<sup>8</sup> Гр. Галиполи, дн. Гелиболу, Турция.

<sup>9</sup> Понт (Понтос — лат.) е древното название на Черно море и на целия негов басейн. В случая част от този басейн.

<sup>9a</sup> Скитската държава (VII—V в. пр. н. е.) е обединявала народите по Северното, причерноморие със столица скитски Неапол, унищожена от готите през III в. Малка Скития е била римска провинция, образувана през IV в. и запазила името си през византийското господство. След заселването ѝ от българските славяни и главно Аспаруховите българи Малка Скития става известна като „земя на булджаните“ (арабски и изобщо източен етнимон на прабългарите). Оттам произлиза дн. име Добруджа, а не от бълг. феодален владетел от XIV в. Добротница, както предполагат доста съвременни автори (вж. П. Коледаров. Най-ранни споменавания на българите в старинните карти. Изв. на Инст. за история. Т. 20, 1968).

<sup>10</sup> Гр. Томи (Томис), дн. Констанца, Румъния.

<sup>11</sup> Римски император (211—217).

<sup>12</sup> Томис е бил един от големите градове на черноморския басейн, но никога не е бил столица, както твърди авторът.

<sup>13</sup> Наричан е и Валент, импер. на Рим. империя от 364 г., а през 367—375 г. управлява заедно с Грациан.

<sup>14</sup> По-вероятно е т.нар. с. Дера кьой, Одринско, Турция, въпреки че има съмнения и за с. Дера вакъф, дн. с. Дюля, Бургаски окр.

<sup>15</sup> Географски речник на Бодран, издаден през 1687 г.

<sup>16</sup> Ортелний повтаря Аристотел.

<sup>17</sup> Тукидид я нарича Скомбър, а не Скомиос. Други автори пишат Скоброс и Скомий. Според схващането на древните географи през целия Балкански п-ов от Адриатическо до Черно море минавала една надлъжна планинска верига, наречена *Satena Mundi* (Верига на света), която продължавала до Кавказ на изток и до Алпите на запад, или Хемус (дн. Стара планина със Средна гора и др. планини) — един от многото планински комплекси като Скард (дн. Шар пл. със Скопската Черна гора и др. възвишения), Орбел (Беласица с Пирин, Огражден и др. пл.), Скобър (дн. Витоша, Плана), Родопите и т. н.

<sup>18</sup> По-подробно вж. ИСИГТМ, С., 1949, с. 261 (*Помпоний Мела* II 2, 16—33).

<sup>19</sup> Както *Плиний Стари* (вж. ИСИГТМ... с. 265), така и *Солин* (вж. пак там, с. 391 (10, 1—11) дават фантастични цифри за височината на Стара планина. *Плиний* пише, че е висока 6 мили=8800 м, а *Солин* — 6000 крачки=8880 м (1 крачка=1,48 м). Естествено всичко това е неточно.

<sup>20</sup> Вж *Страбон*, ИСИГТМ, С., 1949, с. 209 (IV 6, 12).

<sup>21</sup> С. Емона, Варненски окр., и н. Емине, където завършват последните разклонения на Източния Балкан.

<sup>22</sup> Гр. Силистра.

<sup>23</sup> Гр. Констанца и гр. Карасу (Черна вода), Румъния.

<sup>24</sup> Гр. Анхяло, дн. Поморие.

<sup>25</sup> Гр. Ахтопол.

<sup>26</sup> Гр. Созопол.

<sup>27</sup> Гр. Нови пазар.

<sup>28</sup> Гр. Провадия.

<sup>29</sup> Селището Чардак не е точно идентифицирано, но вероятно се е намирало между Силистра и Карасу (вж. А. Маргос. Административно деление на еялетите София и Озу в края на XVIII и началото на XIX век по данни на една арменска география от 1804 г., *Linguistique Balkanique*, XXII (1980), 3, с. 42, бел. 34).

<sup>30</sup> С. Жегларци, Толбухински окр.

<sup>31</sup> Гр. Айтос.

<sup>32</sup> Гр. Карнобат.

<sup>33</sup> Гр. Сливен.

<sup>34</sup> Гр. Бабадаг, Румъния.

<sup>35</sup> С. Қарахарман, дн. с. Ваду, Тулчанска обл. Румъния.

- 36 Гр. Балчик.
- 37 Гр. Исакча, Румъния.
- 38 Неидентифицирано.
- 39 Гр. Мангалня, Румъния.
- 40 Гр. Ямбол.
- 41 Гр. Добрич, дн. Толбухин.
- 42 Гр. Елхово, а също Хатунели, дн. с. Войника, Ямболски окр., и още няколко села в полите на Бакаджишките възвишения.
- 43 Нахне Ямболи, влизащо в каза Ямболи.
- 44 Гр. Мачин, Сев. Добруджа, Румъния.
- 45 Гр. Тулча, Сев. Добруджа, Румъния.
- 46 Гр. Хършова, Сев. Добруджа, Румъния.
- 47 Гр. Несебър.
- 48 Гр. Бранла, Румъния.
- 49 Гр. Измаил, УССР.
- 50 Гр. Бендер, УССР.
- 51 Неидентифицирано.
- 52 Гр. Килия Веке, УССР.
- 53 Гр. Акерман. Средновековна българска крепост Белград, гръц. Маврокастрои, итал. Монокастро, татар. Аккерман, рум. Четатея Алба, дн. Белгород Днестровский, УССР.
- 54 Наричан е още Паланка, Нова паланка и се е намирал някъде в околностите на дн. гр. Иличовск, СССР.
- 55 Гр. Суворово, Варненски окр.
- 56 Неидентифицирано.
- 57 Това е тясното удължение на п-ов Тендровский срещу о. Березан и гр. Очаков. Ненаселен.
- 58 При започването на турско-венецианската война през 1546 г.
- 59 Античната р. Хипанис, дн. Буг (Южен Буг), УССР.
- 60 Река Буг не се влива в Днестър, нито в Озу су, а направо в Николаевския залив на Черно море.
- 61 Авторите навярно имат пред вид руско-турската война 1735—1739 г.
- 62 Става дума за руско-турската война (1787—1791), с която Русия присъединява Крим към империята.
- 63 Древното название на р. Днепър, СССР.
- 64 Дн. р. Ингулен, СССР.
- 65 Дн. о. Березан, срещу гр. Очаков, УССР.
- 66 Няма такава селище и авторите го бъркат със Смедеревска паланка, а може би става дума за гр. Янък паланка (?).
- 67 По времето на цар Шишман през 1388 г., когато 30-хилядната армия на Али паша превзема придунавските области.
- 68 В древността Птолемей, Амнан Марцелин наричат гр. Силистра Дуростор. Това е гръцката форма на латинското название Дуросторум. Оттук и старо-българското Дръстър.
- 69 Преназначено от Дръстър.
- 70 Същото като Карахарман, дн. с. Ваду, Добруджа, Румъния.
- 71 На турски „Млечно езеро“ — местност в съседство с днешния курорт Мамая и там, където е ез. Ташау, обл. Констанца, Северна Добруджа, Румъния.
- 72 Авторът по своему транскрибира имената и затова не се налага да се дават поправки на всичките варианти, които той споменава от древните източници. При споменатия автор Поморие е наричан Анхиол, Ахиоли, Ахьолу, Ахиалус.
- 73 Не е ясно за кой Гргорий става дума.
- 74 Река Провадийска, Варненски окр.
- 75 Преназначено название на Девненското (Белославско) езеро.
- 76 Броят на арменските жители е намален. Според не съвсем точни сведения тогава там са живеели най-малкото 60 арменски семейства.
- 77 Става дума за похода на полско-маджарския крал Владислав III Ягело (Варненчик), предвождал в XV в. кръстоносците. Решителната битка станала край Варна през 1444 г., в която Владислав III бил убит.

- <sup>78</sup> Античното име на Варна. Много преди Страбон в 356 г. пр. н. е. Скилакс нарича Варна — Одесопол (срв. ИСИГТМ. С., 1949, с. 118/67).
- <sup>79</sup> Авторът бърка Дионисопол (Круни), дн. Балчик, с Провадия.
- <sup>80</sup> Стара планина.
- <sup>81</sup> Нос Емине.
- <sup>82</sup> С. Климаш, Бургаски окр.
- <sup>83</sup> Бююк Дервент или Дербент, село в Ямболски окр.
- <sup>84</sup> С. Горица, дн. Горово, Бургаски окр.
- <sup>85</sup> Село с такова име не съществува, вероятно е изопачено.
- <sup>86</sup> Плат за почитване цевите на пушките.
- <sup>87</sup> Ез. Расим, Сев. Добруджа, Румъния.
- <sup>88</sup> Мюсюлманско светилище и капище (вж. подробно *Е. Грозданова, Ст. Андрусев. Антиислямски настроения и прояви в Североизточна България през XVI в. Атеистична трибуна. С., 1981, кн. 3, с. 22—25.*
- <sup>89</sup> Руско-турската война, обявена от султан Мустафа III (1757—1773), която Турция загубва
- <sup>90</sup> Султан Осман II (1618—1622), воювал с поляците през 1619 г., а през 1620 г. с войските на полския пълководец Станислав Золкиевски.
- <sup>91</sup> Гр. Хотин, СССР.
- <sup>92</sup> Мехмед IV (Мохамед) (1648—1687), воювал през 1673 г. с Полша и временно превзел полския гр. Каменци.
- <sup>93</sup> Ахмед III (1703—1730).
- <sup>93a</sup> По време на руско-турската война 1710—1711 г., когато войските на Петър I били обкръжени при гр. Яш и той се принуждава да сключи мир с поражение за себе си.
- <sup>93b</sup> Руско-турската война 1768—1774 г., когато руската армия разбива турската и превзема Бесарабия, Влашко, Молдавия и излиза на Дунав.
- <sup>94</sup> С. Визиру, Бранлска обл., Румъния.
- <sup>95</sup> Руско-турската война от 1768 г., в която участвуват и българи под пълководството на ген. Румянцев. Те превземат Сев. Добруджа, ген. Суворов разбива турската армия при с. Казлуджа (дн. Суворово, Варненско), а султан Мустафа III (1757—1773) е прогонен.
- <sup>96</sup> Сега не съществува.
- <sup>96a</sup> Кенан паша е бил висш османски везир с титла „капудан“ при султаните Ибрахим (1640—1648) и Мехмед IV Авджи (1648—1687), управител на области в Северозт. и Изт. Румелия.
- <sup>97</sup> Неидентифицирано.
- <sup>98</sup> Гр. Суворово, УССР.
- <sup>99</sup> Гр. Нова Ивановка, УССР.
- <sup>100</sup> Река Днестър, УССР.
- <sup>101</sup> По време на руско-турските войни (1768—1774 и 1787—1791 г.).
- <sup>102</sup> Карл XII (1682—1718), крал на Швеция от 1679 г. Нахлуването му в Русия приключва с поражение при Полтавската битка (1709 г.), след което забягва в Османската империя в с. Варниц и гр. Бендер.
- <sup>103</sup> Гр. Нови Апени, МССР.
- <sup>104</sup> През 1715 г. Карл XII се завръща в Швеция и напуска Бендер.
- <sup>105</sup> Гр. Каушани, МССР.
- <sup>106</sup> Река Ялпуг, СССР.
- <sup>107</sup> Наблюденията на авторите са верни, тъй като споменатите земни съоръжения са звена от една обща система, но тя започва от междуручието на Драва и Дунав, за да завърши не на Дунав, а на р. Днестър. Авторите, подведени от други съчинения и народни предания, считат, че тези окопи са изградени някога от римския император Траян. Няма исторически данни, че Рим е владял и дори извършвал походи на територията на бившата Бесарабия. Империята завладява земите от левия бряг на Дунава, и то за непродължително време само част от Дакия, но само източно от р. Олт. При това римските строежи на лимеси — укрепена гранична система, свързана с пътища и мрежа от крепости — са твърде лесни за определяне от археолозите. За действителния строител на тези съоръжения — българската държава през ранното средновековие и функциите на тези окопи в нейната укрепителна система (вж.

П. Колеदारов. Политическа география на средновековната българска държава. Ч. I, 681—1018 г., С., 1979, гл. I, където е посочена чужда и наша литература по въпроса).

<sup>108</sup> Килийско гърло (тур.).

<sup>109</sup> Султан Баязид II Вели (1481—1512), водил шестгодишна война.

<sup>110</sup> Мирният договор между Русия и Турция, сключен в с. Кючук Кайнарджа (1774 г.) близо до Силистра, с който Турция загубва Крим.

<sup>111</sup> По време на руско-турската война (1787—1791), когато Крим окончателно е присъединен към Русия.

<sup>112</sup> Отнася се за насилственото помохамеданчване на българското население.

<sup>113</sup> Авторите грешат, като наричат „Донавис“ р. Днепър.

<sup>114</sup> Анастасий (492—518), виз. имп., издигнал т. нар. „Дълга стена“ пред набежите на прабългарите.

<sup>113a</sup> *Dionisii Petavii. Opus de doctrina temporum, divisum in partes duas, quarum priore... Paris, 1627, 2 vol. in.—fol*

<sup>115</sup> Юстиниан I (527—565).

<sup>116</sup> Лазигия, Лазика, лази — държава и народност в Западна Грузия (II—VI в.) с основно население лази.

<sup>117</sup> Константин III (Херакъл) (612—641).

<sup>118</sup> Хан Тервел (700—718). Името Тарбакъл се употребява в старата арменска литература.

<sup>119</sup> Юстиниан II (685—695, 705—711).

<sup>120</sup> Лъв III Исавър (717—741). Тервел и Юстиниан сключват съюз, след като последният се завръща на престола (705 г.) и когато Тервел с 15-хилядна войска от славяни и прабългари стига до стените на Цариград в помощ на Юстиниан, който си възвръща престола. Юстиниан му дава дъщеря си за жена и му отстъпва редица области, като го обявява за кесар. А Тервел през 717 г. помага на нововъзкачения на престола византийски император Лъв III Исавър за отблъскване обсадата на Цариград от арабите (вж. по-подробно в ГИБИ, III, с. 265—268 (Теофан) и с. 297—300 (Никифор), а също: История на България. Т. II. С., 1981, с. 111 и 116).

<sup>121</sup> Мавро Орбини (вж. Мавро Орбини, Царство на славяните, 1801 (откъси), С., 1983, с. 59).

<sup>122</sup> Юстиниан II.

<sup>123</sup> Княз Борис I (852—889). Годината на покръстването е 864, а не 866.

<sup>124</sup> Михаил III (856—867).

<sup>125</sup> Поради малолетността на Михаил вместо него управлявала майка му Теодора (824—867).

<sup>125</sup> С. Дебелт (в мин. Языкли), Бургаски окр.

<sup>127</sup> В древността мнозина историци наричали Загоре земите между Чирпан и Черно море. Но тук авторът погрешно идентифицира Дебелт със Стара Загора, въпреки че Стара Загора влиза в обширната обл. Загоре.

<sup>128</sup> Вж. Никита Хониат, ГИБИ, Т. XI. С., 1983, с. 41, 63.

<sup>129</sup> Вж. Никифор Григора, ГИБИ, Т. XI. С., 1983, с. 136.

<sup>130</sup> Василий I (867—886).

<sup>130a</sup> В. Златарски. Митрополит Симеон. Посланието на цариградския патриарх Фотия до българския княз Бориса. Български старини. Кн. V. С., 1917. с. 3—4.

<sup>131</sup> *Charles Du Cange. Historia Bizantina duplici eomentario illustrata. Paris, 1680 p. 132.*

<sup>132</sup> Василий II Българоубиец (976—1025), виз. импер.

<sup>132a</sup> Авторът греша. Самуил успява да избяга и не е бил пленяван.

<sup>133</sup> Исак II Ангел (1185—1193), виз. импер.

<sup>134</sup> Става дума за унгарския крал Стефан V, който носел и титлата „български цар“. Унгарските крале никога не са владеели цялата територия на българското Търновско царство, а само северозападните ѝ области (Белградската, Браничевската и за много кратко време Видинската и отвъдунавските земи на т. нар. Северен Банат, дн. Олтения, Румъния). Именно поради това много от маджарските владетели прибавяли към титлата си и *Rex Bulgariae*.

<sup>135</sup> Султан Мурад I (1359—1389).

<sup>136</sup> Султан Йълдъръм Баязид I (1389—1402).

## ՈՒՂԱՏ

357. **Ա** ընդարձակ քաղաք Պուղարաց . բայց ան-  
ուր . տունք նոցա են միոյարի անձև , և շուկայն եր-  
բայնաձիգ . ուր երևելի ինչ ոչ տեսար : Մտանոր դոն  
20 տունք Հայոց , որք ունին փորրիկ եկեղեցի գրե-  
թէ ամենեքեան պարսպեալ են ՚ի սուրեւառս և շատք  
աղբատ են :

## ՀՈՒՄԼԻ

358. **Ա** փորրիկ քաղաք , բայց բարեշէն . ունի սի-  
ւանի շինուածս և մելիթս քարաշէնս . նաև հրատա-  
րակական մեծ ժամացոյց , որ հարկանէ յամենան քա-  
ւարդ ժամու : Պոն աստ դանազան աղղբ և պարսպին  
ի սուրեւառութիւնս : Հայր են 200 տունք , և ունին  
նորաշէն եկեղեցի յանուն Մծամնի :

Մտ և անդ երևին տերակք մնացեալք ՚ի նոյն  
ձևաց , ուր գոյր ՚ի հսունն քաղաք . անդ են և աստ-  
բակք Մղէքսանդրի , ուստի ելանեն անսրակաս հին  
դրամք և անօթք ինչ . տեսար հին ոսկի դրամս և փո-  
բագրեալ ախանս . իսկ ՚ի բարձր լեռնէ անտի լիջանէ  
բարեհամ ջուր :

## ՍՈՒՄՏՐԻ

359. **Ա** մեծ քաղաք շինեալ յեղերս Պունայի . ուր  
գոյ աւերանի հին պարսպի , որ է մնացուած ՚ի ժամա-  
շակի անտի Յունաց : Մեծ Պոն բնակչաց են գրիս-  
տանեայք . դոն և 20 տունք Հայոց , որք ունին գեղե-  
ղեցի նորաշէն :

## ԱՅՏՍՍ

360. **Ա** զիւղաքաղաք , ուր լինի տծնափաճառ , և  
ունի զերևելի Ջերմուկ կամ բնական բաղանիս քարա-  
շէն և մեծագործ . յորոյ վերայ փառաւոր դմբէթ կա-  
ւարց Սուրբան Սիւրէյման : Թէ աստ և թէ յիսկ  
նայ դտանին սակաւ տունք Հայոց , ուր անսրակաս են  
երթևեկութիւնք վաճառականաց :

Факсимиле от титулната страница на пѣтеписа на Ов. Товмаджиян

# ՊԵՏԱՊՈՒԹԻՒՆ

## ՏՐՆԱԿԱՆՆԵՐ

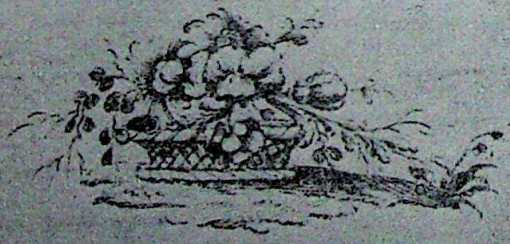
ԹԱԿԱՆՆԵՐ

Ար զամս երեսուն ի կէանս իւր շրջեցաւ յերտպիայ,  
յասիայ, ի հարիկս, և յազրիկէ, ի հապեշտան

Երտպիայ ի սոյն քան ի թախանի համանս իւր իւրս արեւոյ,  
ի Կիւրիկ ի լան սոյն զարտուս :

Ի հայրապետութե տն Ղուկասու Հայոց  
Կաթողիկոսի

Ի Թուականն Կիւն 1790 ի օրեկոյն 15:  
Իւր Ե հայոց - Են :









Մասն Լեհաստ

Վերին մասն

Կարգեալ Կողմից

Մ Յ Ճ Յ Ռ Ա Մ Յ Ն

Ատորին մասն

Հեռու

Ռեզ

Արաբ

Պոլս

Ռոսի

Մակեդոնիա

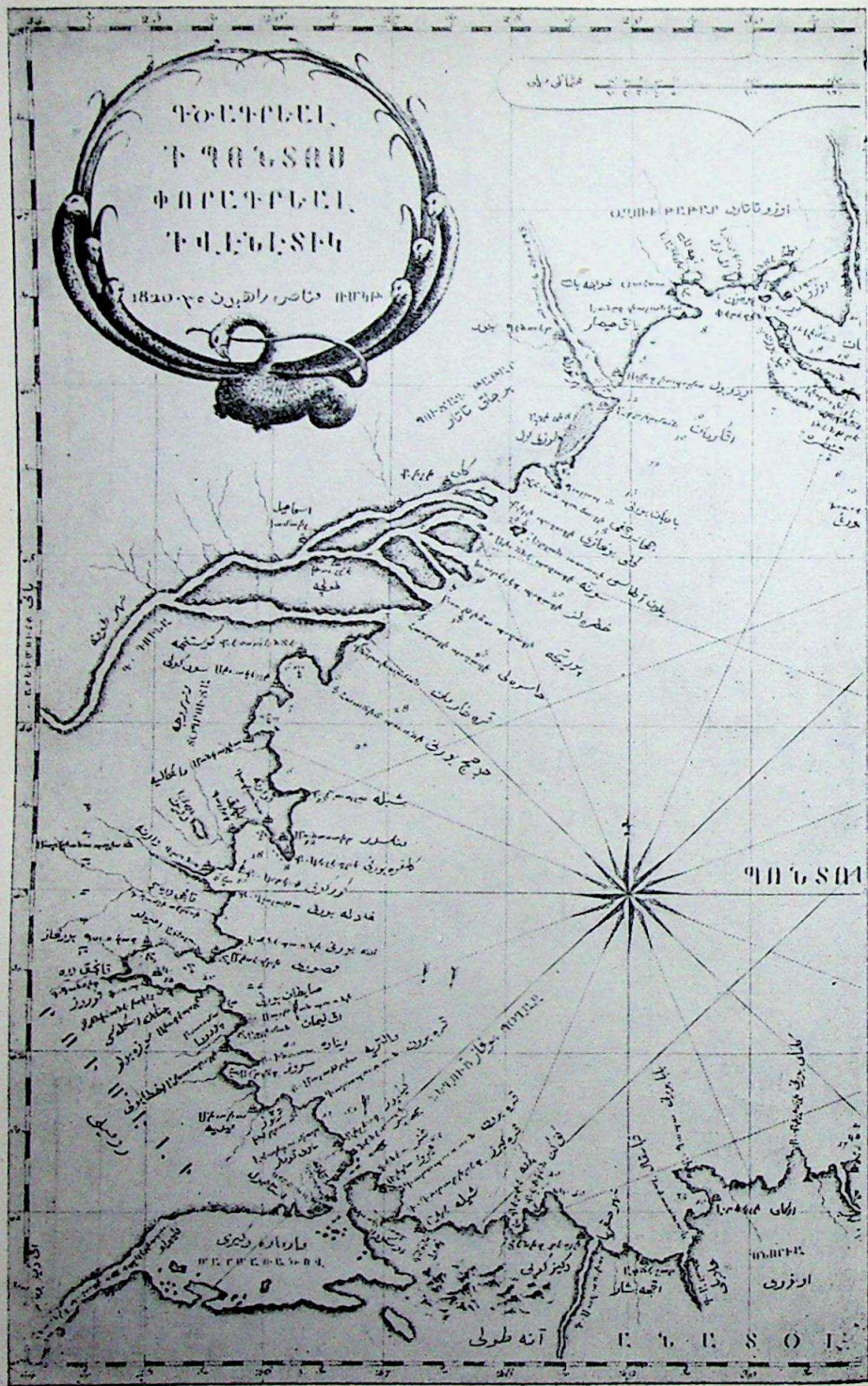
20 40 60 80

20 40 60 80

35 37 38 39 40 41 42 43 44



Фрагмент от общата карта на *...* ре, гравирана и отпечатана във Венеция, о. Сен Лазар, 1820 г.





Կարտա ըստ օսմանսկադ ըրձրաձա, գրաձրաձա ը օր... ըստ օ. Տաձ Լազար ըձձ Վաձաձա, 1787 գ.



<sup>136а</sup> Никопол е последната резиденция на цар Иван Шишман, където бил задържан и обкръжен при завладяването на Търновското царство и вероятно там намерил смъртта си, през 1395 г. (вж. *Ал. Кузев, В. Гюзелев*. Български средновековни градове и крепости. Т. I. Варна, 1982, с. 127—128). Обаче авторите пропускат предишните български столици Преслав и Охрид.

<sup>137</sup> За войнуците и войнуганите вж. тук в речника за чужди думи и термини.

<sup>138</sup> Тимурташ паша е бил велик везир на султаните Мурад I и Баязид I. По-късно преименуван като Али Тимурташ и участвувал в походите на османските войски в Румелия (Косово, Провадия и т. н.).

<sup>139</sup> Вероятно мащерка или мента.

<sup>140</sup> Гр. Никопол.

<sup>141</sup> Гр. Враца.

<sup>142</sup> Също като Хоталич. Според *Р. Стойков*. За някои неясноти в поселищната литература, *Ист. преглед*, XV, 1959, с. 105—106. Това селище е идентифицирано с дн. с. Градница, Севлиевско.

<sup>143</sup> Гр. Търново.

<sup>144</sup> Гр. Оряхово.

<sup>145</sup> Гр. Свищов.

<sup>146</sup> Гр. Ловеч.

<sup>147</sup> Гр. Златица, дн. квартал от гр. Средногорие.

<sup>148</sup> Гр. Русе.

<sup>149</sup> Гр. Шумен.

<sup>150</sup> Гр. Осман пазар, дн. Омуртаг.

<sup>151</sup> Гр. Разград.

<sup>152</sup> Гр. Търговище.

<sup>153</sup> Гр. Етрополе.

<sup>154</sup> Гр. Гюргево, дн. Джурджу, Румъния.

<sup>155</sup> Река Осъм.

<sup>156</sup> Река Олт, Румъния. Тя се влива не срещу Ловча (Ловеч), а срещу р. Олт.

<sup>157</sup> Става дума за средновековната Никополска крепост (XII—XIV в.), за което говори и *К. Шкорпил*. Некоторые из дорог Восточной Болгарии. *Изв. русского археолог. института Константинополя*, X, 1905, с. 460.

<sup>158</sup> Според българската история Никопол е бил превзет след Търново през 1395 г. А походът на Сигизмунд е през 1396 г., когато армията на Баязид I разбива унгарските войски. Тогава навярно турската армия повторно превзема Никопол.

<sup>159</sup> Авторът се заблуждава. *Йордан* поставя Никопол край Янтра (Ятрус), т. е. там, където се влива р. Росица в Янтра, и е имал пред вид друго селище, а не гр. Никопол на Дунав. Той говори за с. Никюп, дн. Великотърновски окр., или за Никополс край Хемус. За този град е казано, че е построен от император Траян по случай победата му над даките.

<sup>160</sup> *Амиан Марцелин* също има пред вид с. Никюп, наричан в древността Никополс.

<sup>161</sup> *A. Bonfinius. Ungaricearum decades quatuor. Basileae, 1568, p. 372.*

Под Малък Никополс се разбира отсрещната на Никопол крепост Холъвник (дн. Турну Мъгуреле, Румъния). Тя не е строена от римляните, а от българите, за да се осигури и контролира едно от лесните за преминаване места по течението на Долни Дунав. Подобно е и положението с Голямо и Малко Йоргово, съответно Русе и Гюргево и други двойки крепости от двата бряга на голямата река. За Холъвник вж. *Ал. Кузев, В. Гюзелев*. Български средновековни градове и крепости. Т. I. Варна, 1982. С. 128—129.

<sup>162</sup> Река Янтра.

<sup>163а</sup> Търновският митрополит никога не е бил подчинен на Охридския архиепископ, а е върно обратното — след освобождението на Охрид от цар Калоян и през управлението на цар Иван Асен II, и то след битката при Клокотница (1230 г.)

<sup>163</sup> Отнася се за дъщерята на българския цар Иван Асен II (1218—1241) Елена със сина на император Йоан III Ватаца (1222—1254), наричан Теодор II Ласкарис (1254—1258), по-късно виз. император.

- <sup>164</sup> Търново е наричан през средновековието Царевград Търнов, Търновград, Трети Рим и пр.
- <sup>165</sup> Хемус (Ст. Планина).
- <sup>166</sup> Вж. *Никита Хониат*, ГИБИ, Т. XI. С., 1983, с. 51.
- <sup>167</sup> С. Арбанаси, Великотърновски окр.
- <sup>168</sup> Край с. Оряхово минава р. Огоста, а не р. Искър.
- <sup>169</sup> Според Свищовския мирен договор от 1891 г. Турция се признава за победена от Русия и Крим преминава към Руската империя.
- <sup>170</sup> На турски „Кладенец (басейн) на плача“.
- <sup>171</sup> Не е известно откъде авторите черпят сведения за завладяването на Ловеч от турците, защото Ловеч е превзет през 1371—1372 г. от войските на султан Мурад и след това отново превзет през 1396 г. от войските на Баязид, които прогонват кръстоносците на маджарския крал Сигизмунд чак до Видин и окончателно превземат Видинското царство. Като посочва датата 1463 г., авторът навярно има пред вид похода на султан Фатих Мехмед II към Босна, Херцеговина, Влашко и по-късно към Средна Европа.
- <sup>172</sup> Ергьогли, Еригьой, Малко Йоргово, от което произлиза по-новата форма Гюргево и Джурджу, дн. гр. в Румъния.
- <sup>173</sup> Древното название на р. Бели Лом, минаваща през Разград.
- <sup>174</sup> Вероятно р. Черни Лом.
- <sup>175</sup> Навярно махала на мястото на дн. с. Щръклево, Русенско.
- <sup>176</sup> Авторът говори за средновековния български град-крепост на завоя на р. Черни Лом при дн. с. Червен, Русенски окръг, който през втората половина на българската държава е бил важен административен и културен център с укрепен замък, дворци и църкви и отделно същински град с административни гради и църкви. Авторът обаче греша, че на мястото на Червен по-късно бил построен гр. Русе.
- <sup>177</sup> Става дума за руско-турската война (1768—1774).
- <sup>178</sup> Хасан паша-шериф, командир на турските войски в Русе, Силистра и Гюргево по време на руско-турската война (1768—1774). Той построява известната Томбул джамия в Шумен през 1774 г. и умира в същия град през 1791 г.
- <sup>179</sup> Пак за войната (1768—1774).
- <sup>179</sup> Кьопри кьой (Раковец) дн. с. Гроздьово, Варненски окр.
- <sup>180</sup> Преиначено от с. Кюлевча, Шуменски окр.
- <sup>181</sup> Мадара, Шуменски окр. По-нататък става дума за Мадарския конник.
- <sup>182</sup> Дн. Лудогорие.
- <sup>183</sup> Вероятно с. Мурад софу, дн. с. Овчага, присъединено към с. Водинци, Варненски окр.
- <sup>183a</sup> Хезерград или Хазерград е османотурското название на старобългарското име на крепостта Хръзъград, а Разград е новобългарската форма на името на града и е заемка от румънския език в българския.
- <sup>183b</sup> Османотурското название на българската обл. Герилово, където население-то било насила помохамеданчено.
- <sup>184</sup> Преиначено от с. Писанец, Русенско.
- <sup>185</sup> Дн. с. Къплинец, Търговишки окр.
- <sup>186</sup> Река Врана.
- <sup>187</sup> Пак за руско-турската война от 1768—1774 г.
- <sup>188</sup> Отново за Кайнарджийския мирен договор между Русия и Турция (1774 г.)
- <sup>189</sup> Гр. Кладово, СФРЮ.
- <sup>190</sup> С името бошнаци били назовавани сърбите, но не е известно във Видин да са живели компактни маси сърби. Може би става дума за султански служители и монаси от сръбска националност.
- <sup>191</sup> Турското наименование на Сърбия.
- <sup>192</sup> След решителната битка при Мохач (1687 г.), когато турците са разгромени и австрийците нахлуват в Балканите, превземат Белград и Видин и почти цялата македонска област.
- <sup>193</sup> Става дума за неуспешната война на Турция (1735—1739) с Русия и Австрия.
- <sup>194</sup> През античността Видин се е наричал Бонония, а Виминациум е среднове-



ковният български укрепен град и административно средище Браничево или Браница, дн. гр. Костолац, СФРЮ.

<sup>195</sup> Навярно с. Бърза паланка, СФРЮ.

<sup>196</sup> Исферлек е старобългарският град Свърлиг, от който е достигнало до нас едно евангелие от XIII в. с единственото споменаване на Ивайло. Свърлинг (Исферлек) обаче е разположен не до Видин, а близо до гр. Ниш, СФРЮ.

<sup>197</sup> С. Боровица, Видински окр.

<sup>198</sup> Не съществува.

<sup>199</sup> Неидентифицирано.

<sup>200</sup> Гр. Виза, Югоизт. Тракия, Турция.

<sup>201</sup> Гр. Казанлък.

<sup>202</sup> Гр. Свиленград.

<sup>203</sup> Гр. Нова Загора.

<sup>204</sup> Гр. Узунджово.

<sup>205</sup> Гр. Хасково.

<sup>206</sup> Античен гр. и римска колония Апри, бав. Айнаджик, дн. Инеджик, Югоизт. Тракия, Турция.

<sup>207</sup> Гр. Родосто, бив. Текфурдаг, дн. Текирдаг, Югоизт. Тракия, Турция.

<sup>208</sup> Гр. Стара Загора.

<sup>209</sup> Коджа Мустафа паша (?—1512), велик везир при султан Баязид II, а не при султан Сюлейман I, както твърдят авторите.

<sup>210</sup> Става дума за австро-турската война (1593 г.).

<sup>211</sup> Дн. о. Мармара, в Мраморно море, Турция.

<sup>212</sup> Град в Азиатска Турция, в миналото населен с арменци.

<sup>213</sup> Турското произношение на античния гр. Хераклея, дн. Мармара Ереглиси, Югоизт. Тракия, Турция.

<sup>214</sup> Ракоци Ференц II (1676—1735), ръководител на антихаубсбургската освободителна война (1703—1711) на унгарския народ, избягал по-късно в Русия и Турция.

<sup>215</sup> Грешка на авторите. Той е останал там до 1733, а не до 1740 г., защото Ракоци умира през 1735 г.

<sup>216</sup> Рустен паша (?—1561), висш държавен служител в двореца на султана и писател, известен със стронелната си дейност в Цариград и Изт. Тракия.

<sup>217</sup> Птолемей никъде не нарича Родосто с името Редестон. Така го назовава *Прокопий Кесарийски* (срв. ИСИГТМ, С., 1949. с. 444). През древността не Родосто, а Хераклея се е наричала Бизанте.

<sup>218</sup> *Ксенофонт* казва: „Бизанте, най-хубавото от приморските места, които владея (вж. ИСИГТМ, с. 82), но това не се отнася за Родосто, а за Хераклея, дн. Мармара Ерегли, Турция.

<sup>219</sup> *Прокопий* пише: „На един ден път от Хераклея се намира едно приморско място на име Редест, удобно разположено на морския път за Хелеспонта, с добро пристанище, пригодно за морска търговия“ (вж. ИСИГТМ, с. 444).

<sup>220</sup> Средновековната крепост Мадитос на Галиполския п-ов, Турция.

<sup>221</sup> Нито *Ксенофонт*, нито *Птолемей* споменават селище с такива имена (Мадитос и Мадн).

<sup>222</sup> С. Сарай, Югоизт. Тракия, Турция.

<sup>223</sup> Дн. с. Хаскьой, Одринска обл., Турция.

<sup>224</sup> Едва ли е вярно името на селото да идва от Хаваси, както твърди авторът. Хас на турски означава феодално владение, оттам и хас-кьой.